

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku v běžné a logopedické třídě

Vypracovala: Martina Hlavničková
Vedoucí práce: Mgr. Martina Lietavcová

České Budějovice 2019

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 25. 4. 2019

.....

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych chtěla poděkovat zejména Mgr. Martině Lietavcové za odborné vedení bakalářské práce, za cenné rady, připomínky a čas, který mi v průběhu zpracování práce poskytla. Dále bych ráda poděkovala dětem a paní učitelkám mateřské školy za ochotu a umožnění realizace mého výzkumného šetření.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá grafomotorikou dětí předškolního věku a jejím rozvojem. Cílem práce je prostřednictvím vytvořeného programu rozvíjet grafomotorické dovednosti u dětí v běžné a logopedické třídě mateřské školy a následně porovnat úroveň a rozvoj grafomotoriky obou skupin. V teoretické části práce jsou objasněna východiska vztahující se k problematice předškolního věku, grafomotoriky a narušené komunikační schopnosti. Tyto teoretické poznatky jsou dále uplatněny v části praktické. Praktická část obsahuje výsledky zúčastněného pozorování a analýzy grafomotorických dovedností na základě pracovních listů vypracovaných výzkumným vzorkem, který tvoří osm dětí bez narušené komunikační schopnosti a osm dětí s narušenou komunikační schopností. Na základě zjištěných skutečností byl vytvořen závěr pro další praxi.

Klíčová slova: grafomotorika, dítě, předškolní věk, narušená komunikační schopnost

ABSTRACT

The bachelor's thesis deals with graphomotor skills of pre-school age children and their development. The aim of the thesis is through a created program to develop graphomotor skills of pre-school age children in ordinary and logopaedic classes of kindergarten and subsequently to compare the level and the development of graphomotor skills in both groups. The theoretical part sets the bases that apply to the issue of the pre-school age, graphomotor skills and communication disorder. These theoretical findings are further applied in the practical part. The practical part contains results of the observation and the analysis of graphomotor skills of the research sample that consists of eight children without communication disorder and eight children with the lack of communication ability. On the basis of the discovered facts there was made a conclusion for further practice.

Keywords: graphomotor skills, child, pre-school age, communication disorder

OBSAH

ÚVOD	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	9
1 OBDOBÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	10
1.1 Motorický vývoj.....	10
1.2 Psychický vývoj	11
1.2.1 Poznávací procesy.....	11
1.2.2 Emocionální procesy	13
1.2.3 Motivačně-volní procesy	14
2 GRAFOMOTORIKA A VÝTVARNÝ PROJEV DÍTĚTE.....	15
2.1 Vymezení pojmu grafomotorika	15
2.2 Vývoj grafomotoriky a kresby v předškolním věku	16
2.3 Hygienické návyky při kreslení a psaní.....	17
2.3.1 Výběr kreslicích a psacích potřeb	18
2.3.2 Poloha těla při kreslení a psaní, správné sezení.....	18
2.3.3 Úchop psacího náčiní	19
2.3.4 Postavení ruky při kreslení a psaní	20
2.3.5 Uvolnění ruky při kreslení a psaní.....	21
2.4 Lateralita	21
3 ROZVOJ GRAFOMOTORIKY	23
3.1 Uvolňovací a rozcvičovací grafomotorické cviky	24
3.2 Grafické prvky	26
4 NARUŠENÁ KOMUNIKAČNÍ SCHOPNOST.....	30
4.1 Vliv motoriky na řeč dítěte.....	32
4.2 Předškolní vzdělávání v běžných a logopedických třídách mateřských škol ...	33
II. PRAKTICKÁ ČÁST	34

5	CÍLE A METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	35
6	CHARAKTERISTIKA MÍSTA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	36
7	CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	37
8	REALIZACE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	38
9	VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	42
9.1	Děti bez narušené komunikační schopnosti	42
9.2	Děti s narušenou komunikační schopností	52
10	ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI	64
11	DISKUZE.....	67
	ZÁVĚR.....	70
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	71
	SEZNAM OBRÁZKŮ.....	74
	SEZNAM TABULEK.....	76
	SEZNAM PŘÍLOH	77

ÚVOD

Psaní je nedílnou dovedností každého člověka po celý jeho život. Počátek psaného projevu tkví v grafomotorice, potažmo i v dětské kresbě. Je podstatné věnovat dostatečnou pozornost jejich rozvoji a postupnému zdokonalování a to již od předškolního věku, neboť úspěšný rozvoj grafomotorických dovedností je významným předpokladem pro budoucí dobré psaní.

Zařazování grafomotorických činností v mateřských školách je určitou prevencí proti vzniku poruch v oblasti psaní. Proto se domnívám, že správné základy psaní, v podobě dostatečně nabytých grafomotorických dovedností a bezchybně osvojených pracovních návyků při kreslení, mohou dítěti napomoci ke snadnějšímu nástupu do základní školy a k jeho následnému vývoji v oblasti psaného projevu. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla ve své bakalářské práci se zabývat tématem grafomotorických dovedností u předškolních dětí.

Kresba je jednou z hlavních zájmových činností u dětí v předškolním věku. Už od svého dětství mám ke kreslení blízko. Jako malá jsem kresbě věnovala velké množství času, a i dnes se k ní ráda vracím. Částečně i proto jsem si zvolila za předmět mé práce grafomotoriku a výtvarný projev dětí. Jedná se o blízké téma nejen dětí, ale i pedagogů mateřských škol, mezi které bych se chtěla po skončení studia také zařadit.

Jelikož motorické schopnosti, tedy i grafomotorika, úzce souvisí se schopnostmi komunikačními, vybrala jsem si pro svou výzkumnou studii nejen děti z běžné třídy mateřské školy, ale také děti ze třídy logopedické. Velkou inspirací a motivací se mi stala praxe v logopedické třídě mateřské školy, kde jsem si poprvé všimla určitého snížení motorických dovedností u dětí s vadami řeči.

Cílem mé práce je vytvoření programu na rozvoj grafomotorických dovedností a porovnání úrovně a rozvoje grafomotoriky u dětí bez narušené komunikační schopnosti a u dětí s narušenou komunikační schopností. Výzkumné šetření je realizováno prostřednictvím zúčastněného pozorování a analýzy výsledků činnosti v podobě vypracovaných deseti grafomotorických listů u obou skupin dětí. Efektivita programu bude posouzena na základě vstupní a výstupní pedagogické diagnostiky u vybraného výzkumného vzorku.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OBDOBÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Předškolní věk označuje období od 3 do 6–7 let. Začátek této fáze je určen vstupem do mateřské školy, naopak na konci je nástup do základní školy (Matějček, 1998; Vágnerová, 2012). Právě mateřská škola postupně připravuje dítě předškolního věku na vstup do základní školy. Základem však zůstává rodinná výchova, ze které mateřská škola vychází a která pomáhá dále dítě rozvíjet (Průcha, 2013).

Období předškolního věku je jedno z nejzávažnějších vývojových fází člověka (Šulová, 2016). Hlavní činností předškolního dítěte je hra. Jde o převládající spontánní činnost v této etapě života (Matějček, 1998; Průcha, 2013). Právě proto je tato doba také někdy nazývána jako období hry (Bednářová a kol., 2017).

1.1 Motorický vývoj

Z hlediska motorického vývoje dochází u dítěte předškolního věku ke zdokonalování pohybové koordinace. Pohyby začínají být přesnější, cílenější, plynulejší a dítě je hbitější (Otevřelová, 2016; Špaňhelová, 2004; Šulová, 2016).

Na základě intenzivního rozvoje mozkové kůry, která ovládá celý psychický vývoj dítěte, se vyvíjí i jeho pohybové funkce. Zdokonaluje se **hrubá motorika** neboli pohyby celého těla a velkých svalových skupin, včetně lokomoce (Přinosilová, 2007; Šimíčková-Čížková a kol., 2005). V průběhu tohoto období se zlepšují pohybové dovednosti jako je běhání, skákání, sbíhání a vybíhání do schodů, lezení po žebříku, stoj na jedné noze, nebo házení a chytání (Allen, 2005; Špaňhelová, 2004). Na konci předškolního věku je dítě schopno zvládat již činnosti vyžadující složitou pohybovou koordinaci – např. jízdu na kole, lyžování, bruslení nebo plavání (Allen, 2005; Bednářová a kol., 2017).

Dále se rozvíjí **jemná motorika**, jejíž základním předpokladem je dobrá úroveň hrubé motoriky (Bednářová a kol., 2017). Jemná motorika zahrnuje pohyby malých svalových skupin, včetně oromotoriky (motoriky oblasti mluvidel), mimického svalstva a zejména motoriky ruky (Přinosilová, 2007). Rozvoj jemné motoriky umožňuje dětem předškolního věku manipulovat s tužkou, pastelkami nebo nůžkami, hrát si s plastelínou, kostkami, korálky atd. (Šimíčková-Čížková a kol., 2005; Šulová, 2016). S rozvojem jemné motoriky souvisí i rozvoj kresby a grafomotorických dovedností (Bednářová a kol., 2017).

V předškolním období se zdokonalování koordinace pohybů projevuje i schopností plné sebeobsluhy. Dítě se dokáže samo obléci a svléci, uklidit a složit své věci, zavázat tkaničky, jíst příborem a samostatně zvládne úkony spojené s hygienou (Šulová, 2016).

1.2 Psychický vývoj

1.2.1 Poznávací procesy

Vývoj poznávacích procesů probíhá v období předškolního věku velmi intenzivně (Šimíčková-Čížková a kol., 2005). Závisí na zrání příslušných mozkových struktur a na schopnosti tyto předpoklady rozvíjet. Poznávání dítěte předškolního věku se zaměřuje na nejbližší svět a na pochopení pravidel, která v něm platí. Mění se způsob, jakým dítě poznává, ale nejde o zásadní, kvalitativní proměnu poznávacích strategií (Vágnerová, 2012).

Vnímání v období předškolního věku je globální, celistvé. Dítě vnímá celek jako souhrn jednotlivých částí, ale zatím nediferencuje základní vztahy mezi nimi. Snadno ho zaujmou nápadné detaily. Zejména pak ty, které mají nějaký vztah k jeho aktuálnímu zájmu nebo potřebě (Šimíčková-Čížková a kol., 2005; Šulová, 2016).

V průběhu předškolního období se rozvíjí zraková a sluchová diferenciacce, která je potřebná pro budoucí dovednost analýzy a syntézy při čtení a psaní. Zlepšuje se chuťové a čichové vnímání. Co se týká hmatové percepce, předškolní dítě zvládne hmatem rozlišit vlastnosti předmětu a na základě toho ho pojmenovat. Z hlediska vnímání barev dítě začíná rozeznávat doplňkové barvy. Vnímání prostoru a času je do této doby nepřesné. (Šimíčková-Čížková a kol., 2005; Šulová, 2016).

V období předškolního věku dochází zejména ke zvýšení kapacity **paměti** a rychlosti zpracování informací. Zlepšuje se i kvalita paměti a délka uchování zapamatovaných informací. Schopnost vzpomenout si na to, co se stalo, kdy a jak se to stalo, se rozvíjí především mezi čtvrtým a šestým rokem. Vzpomínky dětí předškolního věku jsou nepřesné. Zapamatované informace bývají často doplněné o informace vykonfabulované (Vágnerová, 2012).

Paměť je v předškolním období převážně konkrétní a bezděčná. První projevy záměrné paměti se začínají objevovat až kolem pátého roku (Šimíčková-Čížková a kol., 2005; Šulová 2016). Převažuje paměť mechanická, kdy se děti snadno naučí říkanky, a to

mnohdy bez zaměření na obsah, ale pouze na rytmus či rým (Čačka, 1997; Šimíčková-Čížková a kol., 2005). V tomto období převládá krátkodobá paměť. Dlouhodobá paměť nastupuje zhruba mezi pátým až šestým rokem (Šulová, 2016).

Začátkem předškolního věku je **pozornost** dosud nestálá. Postupně se dítě dokáže lépe soustředit, rozvíjí se vědomá pozornost. Stálost a úmyslnost pozornosti nejsou podmíněny jen věkem dítěte, ale také jeho temperamentem a druhem činnosti. K posilování pozornosti slouží např. konstruktivní hry či drobné a jednoduché povinnosti (Čačka, 1997; Šimíčková-Čížková a kol., 2005).

Dětská **představivost a fantazie** je rozšiřována vlivem rozvoje vnímání. Představy předškolního dítěte jsou bohaté a pestré. V tomto období zasahuje fantazie i do myšlení, neboť mezery mezi vnímanými jevy bývají často vyplňovány tzv. dětskou konfabulací. Jedná se o smyšlené informace, o jejichž pravdivosti jsou děti přesvědčeny. Fantazijní představy se rozvíjí intenzivně, což se uplatňuje i ve výtvarném projevu dítěte. Představivost a fantazie se také ve velké míře projevují v námětových hrách (Čačka, 1997; Šimíčková-Čížková a kol., 2005; Šulová, 2016).

Představy jsou pro dítě předškolního věku nezbytné, neboť si díky nim upravuje pro něj náročně akceptovatelnou nebo nesrozumitelnou realitu. Fantazie a představy mu napomáhají formovat takovou realitu, jakou by chtěl, jaká by se mu líbila, jaká je pro něho smysluplná (Bednářová a kol., 2017).

V **myšlení** dochází k významné vývojové změně. Kolem čtvrtého roku dítě přechází z fáze předpojmového myšlení na úroveň, kterou Piaget označuje jako názorné, intuitivní myšlení. Období od dvou do sedmi let nazývá Piaget tzv. předoperačním stádiem kognitivního vývoje. Dítě ještě nechápe určitá pravidla, myšlení nepostupuje podle logických operací (Langmeier, 2006; Vágnerová, 2012).

Myšlení je velmi egocentrické. Předškolní dítě nedokáže rozlišit mezi svou psychickou realitou a objektivním světem reality. Dítě je středem vlastního světa představ a má potíže přijmout názor druhé osoby. Domnívá se, že i ostatní sdílejí jeho úhel pohledu. (Šimíčková-Čížková a kol., 2005; Šulová, 2016).

Mezi čtvrtým a šestým rokem se rozvíjí pojmové myšlení. Zpočátku dítě zvládne rozpoznat jednotlivé druhy předmětů, nechápe ale důležité vztahy mezi nimi, které je

slučují do všeobecnější kategorie. Na konci předškolního věku už dítě uvažuje v celostních pojmech, kdy začíná rozumět, že lze některé předměty pojmenovat společným názvem na základě podstatných podobností (Šimíčková-Čížková a kol., 2005; Šulová, 2016). Jeho myšlenkové pochody jsou zaměřeny na to, co vnímá, především pak na zrakové vjemy (Šulová, 2016).

Také řeč se v období předškolního věku výrazně zkvalitňuje. Výslovnost tříletého dítěte je spojena s velkým množstvím chyb – mnohé hlásky zaměňuje s jinými nebo je vyslovuje nesprávně. V průběhu čtvrtého a pátého roku se řeč většiny dětí zdokonalí natolik, že počáteční patlavost patrná u některých dětí v mladším předškolním věku vymizí (Langmeier, 2006; Špaňhelová, 2004; Šulová, 2016).

Předškolní věk je doba, během které dochází k rozšiřování slovní zásoby. Verbální dovednosti se zdokonalují nejen v obsahu, ale i ve formě (Čačka, 1997; Šulová, 2016; Vágnerová, 2012). Poznávací aktivita předškolního dítěte se odráží i v rozvoji řeči. Mezi třetím a čtvrtým rokem přichází období otázek „A proč?“ (Šimíčková-Čížková a kol., 2005).

V tomto období si děti v rámci komunikace osvojují gramatická pravidla – jednoduché stupňování, časování a skloňování. Od čtyř let začínají děti používat delší a složitější věty, později i souvětí (Allen, 2005; Šulová, 2016; Vágnerová, 2012). U dítěte předškolního věku se řeč stává především dorozumívacím prostředkem a hraje významnou roli v sociální interakci jedince se skupinou. Skrze řeč zvládne jednoduchým způsobem vyjádřit svoje pocity, prožitky a potřeby (Šulová, 2016). Kolem pátého roku již dítě používá řeč k regulaci svého chování (Špaňhelová, 2004).

1.2.2 Emocionální procesy

Emoční prožívání dětí předškolního věku se stává více stabilnější a vyrovnanější, než tomu bylo u batolat. V tomto období převažuje pozitivní nálada, ustupují negativní emoční reakce. Většina prožitků je spojena s aktuální situací – s tím, jak je právě teď dítě spokojeno či nespokojeno. V průběhu předškolního období se rozvíjí emoční paměť, kdy si dítě začíná vzpomínat na své dřívější pocity (Vágnerová, 2012). Období předškolního věku je velmi podstatné pro utváření základních citových projevů. Citové prožívání je u předškolních dětí velmi intenzivní. Také se rozvíjí emoční inteligence, díky které děti lépe rozumějí svým pocitům a pocitům druhých. Děti již ovládají své emoční projevy,

začínají být kritické samy k sobě, hodnotí své chování, umí se litovat, zlobit se za něco samy na sebe. Formuje se sebecit související s pocitem vlastní identity a sebevědomím. Pokud se dítě provinilo proti nějakému příkazu, něco zkazilo, poškodilo nebo někomu ublížilo, často se potýká s pocitem viny (Šulová, 2016; Vágnerová, 2012).

Prohlubují se sociální city jako je láska, nenávisť, sympatie, antipatie apod. Vrstevníci začínají navzájem spolupracovat, ale také mezi sebou soupeřit. Předškolní dítě již dovede pomoci slabším, podřídit se zájmu ostatních, vyřešit neshodu kompromisem. Také je schopno empatie (Šulová, 2016; Vágnerová, 2012).

1.2.3 Motivačně-volní procesy

S motivačně-volními procesy u dítěte předškolního věku souvisí jeho neustálá potřeba být aktivní. Ta se projevuje nejen verbálně, ale i v rovině motoriky. Stejně důležitá je i potřeba stability, pravidelnosti, jistoty, zázemí a bezpečí. Právě v tomto období potřebuje předškolní dítě stabilní zázemí. Díky němu dítě získává energii a chuť experimentovat, zkoumat a odpoutávat se od této jistoty. Odloučení ale musí mít pod kontrolou právě dítě. Mezi další důležité potřeby dítěte předškolního věku lze zařadit potřebu citového vztahu, potřebu sociálního kontaktu, potřebu společenského uznání, potřebu emancipace, potřebu identity a potřebu seberealizace (Šulová, 2016).

Vůle v předškolním období je velmi proměnlivá. Motivací se pro dítě stávají zřejmé a blízké cíle, které jsou spojené s konkrétním uspokojením nějaké jeho potřeby nebo s konkrétní činností. Naopak největší frustrace vzniká, pokud dítě nemá možnost být aktivní, být v kontaktu s vrstevníky, nebo pokud je dlouho odloučeno od svých rodičů. Dále také dítě velmi frustruje, jestliže je mu svěřena nepřiměřená zodpovědnost, se kterou se ještě nezvládne vyrovnat, pokud je mu vyčítána lež v době, kdy ji nedokáže rozeznat od reality, pakliže se nachází v nestabilním prostředí nebo pokud není schopno vyznat se ve vztazích, hodnotách a postojích svých nejbližších (Šulová, 2016).

2 GRAFOMOTORIKA A VÝTVARNÝ PROJEV DÍTĚTE

2.1 Vymezení pojmu grafomotorika

Pojem grafomotorika vychází z řeckého „grafó“ neboli psát a z latinského „motus“, tzn. pohyb (Mlčáková, 2009). Pro lepší orientaci v této problematice je třeba si nejprve uvést několik definic.

Podle Bednářové (2011a, s. 5) „*Termínem grafomotorika rozumíme tu část jemné motoriky a psychických funkcí, kterou potřebujeme při kreslení a psaní, a jejíž stupeň vývoje významnou měrou poznamenává kresbu i písemný projev*“.

Průcha (2013, s. 85) zdůrazňuje, že grafomotorika je: „*Soubor psychomotorických činností, které jedinec vykonává při psaní. Psaní není jen záležitostí psacích pohybů ruky (u postižených osob též nohy, úst), ale je řízeno psychikou. Grafomotorika tedy může být nápomocna při diagnostice psychických stavů (únavy, strachu), procesů a vlastností, při diagnostice poruch a nemocí jedince*“.

Jak uvádí Zelinková (2011), na grafomotoriku má velký vliv úroveň vývoje jemné a hrubé motoriky, pohybová koordinace, senzomotorická koordinace a úroveň vývoje psychiky. Bednářová (2011b) dodává, že na zvládnutí dovednosti psaní ve školním věku má velký podíl také kresba. Úroveň jemné motoriky, grafomotoriky a vizuomotoriky je u dítěte v předškolním věku jedním z významných kritérií při posuzování způsobilosti pro nástup do povinné školní docházky.

Mezi vnitřní (endogenní) podmínky, které ovlivňují grafomotoriku, lze zařadit dosaženou úroveň a soulad všech prvků mozkové aktivity, stav předpokladů pro psychickou a fyzickou činnost dítěte a jejich souhru a aktuální emoční stav dítěte. Důležitým činitelem formující grafomotoriku z hlediska vnějších (exogenních) podmínek je rodinné prostředí. Jde o členy rodiny, jejich vzdělání, hodnoty a zájmy, materiální podmínky rodinného prostředí. Zásadní roli zde hrají rodiče – zda poskytují dítěti dostatek podnětů pro jeho rozvoj, zda má dítě možnost někoho napodobovat a od koho se spontánně učit. Velký význam při rozvoji grafomotoriky u dítěte předškolního věku má také mateřská škola, metodické postupy a vedení učitelkami. V neposlední řadě jde též o vliv ostatních dětí ve třídě (Doležalová, 2010).

Z dětské kresby lze získat informace o celkovém vývoji dítěte, o úrovni jemné motoriky, grafomotoriky a vizuomotoriky, o zrakovém a prostorovém vnímání (Bednářová, 2011b). Otevřelová (2016) doplňuje, že podle grafického projevu dítěte je možné posuzovat také jeho aktuální emoční stav, vyzrálost psychiky, úroveň a souhru všech prvků mozkové činnosti.

2.2 Vývoj grafomotoriky a kresby v předškolním věku

Grafomotorika i kresba dítěte se vyvíjí v určitých etapách (Bednářová, 2011b). Na začátku předškolního věku, tedy kolem třetího roku, nastupuje období přechodu ke znakové kresbě. Jedná se o stadium, kdy se v rámci čáranice začínají objevovat, i když zpočátku náhodně, první znaky, u kterých si dítě uvědomuje, že se něčemu podobají (Vágnerová, 2017). V tomto období převládá kresba kruhového tvaru, oválu. Současně dítě zvládá i vodorovné a svislé čáry, které se již tolik nepřekrývají. Kresbu pojmenovává různými názvy (Bednářová, 2011a; Opatřilová, 2003).

K významnému momentu ve vývoji grafického projevu dochází kolem třetího roku, kdy dítě začíná k uchopení pastelky používat tři prsty a postupně si tak fixuje správné držení psacího náčiní (Lipnická, 2007). Na konci třetího roku dítě své kresby nejen pojmenovává, ale často i slovně komentuje samotný postup kresby. Kresba mladších předškolních dětí obsahuje základní grafické jednotky, jako jsou kruhy či ovály, čáry vedené různými směry, tečky a o něco později i obdélníky a čtverce. Ty jsou ovšem z hlediska grafomotoriky náročnější, a proto mají zpočátku zaoblené rohy (Vágnerová, 2017).

Mezi třetím až šestým rokem věku dítěte nastává období označované jako spontánní realismus (Opatřilová 2003). V této době dítě nepřesně vybarvuje předkreslené tvary, motivy kresby jsou zaměřeny na okolní svět (Lipnická, 2007). Zobrazované předměty však kreslí podle své vlastní představy, ne podle předlohy (Přinosilová, 2007). Mezi třetím a čtvrtým rokem se v kresbě objevují tzv. hlavonožci. Jde o kruh znázorňující hlavu, k níž jsou vertikálně přikreslené dvě čáry představující nohy. Dítě do tohoto kruhu postupně vkresluje i jednotlivé detaily lidského obličeje – nejprve oči, následně ústa a nos. Později dochází ke členění postavy v horizontálním směru, kdy ruce vychází z hlavy nebo z nohou. V pěti letech většinou dítě rozlišuje hlavu, trup a končetiny. Zobrazení rukou a nohou je často ještě jednou čárou, tedy

jednodimenzionálně. U některých dětí lze již vidět dvojdimenzionální znázornění končetin. Okolo šestého roku je kresba postavy proporcionálnější, jednotlivé části těla jsou lépe připojeny na správnějších místech, přibývají detaily. V sedmém roce má kresba postavy přesnější proporce, nohy jsou umístěny blíže k sobě, ruce ve výši ramen. Dítě zachycuje krk, více propracované oblečení a vlasy (Bednářová, 2011a).

Pro předškolní věk je charakteristické prolínání fantazie a reality, což se odráží i v kresbě. Vzhledem k tomu, že děti prostřednictvím kresby vyjadřují svůj osobní názor, mají tendenci více zdůrazňovat znaky, které považují za důležité, než reálnou podobu zobrazovaného objektu. Dalším specifikem pětiletých až šestiletých dětí je transparentnost. Příkladem může být průhledná kresba vnitřku domu, který není vidět nebo tělo pod oblečením (Vágnerová, 2017).

Tento nástin vývoje dětské kresby naznačuje i metodickou řadu grafických prvků, jejichž osvojení podmiňuje zvládnutí písma (Doležalová, 2010). Pro budoucí psaní je tedy významná i dostatečná zkušenost s kresbou (Kutálková, 2010).

V závěru této podkapitoly je nutné dodat, že dítě skrze kresbu zaznamenává pro něj důležité prožitky a události. Rozvoj grafomotoriky má také vliv na technickou kvalitu jeho projevu. S postupným vývojem dítěte jsou čáry čím dál více jistější, tahy plynulejší a tvary přesněji vypracované a s vyznačenými detaily. Jak již bylo řečeno, grafomotorické dovednosti dítěte se vyvíjí v etapách, ale samozřejmě také individuálně a dle fyziologicky daného postupu. Na základě toho se u dětí určitého věku objevují přibližně stejné znaky kresby či písma. Při zohlednění individuálních zvláštností dětí lze nalézt specifické odchylky ve smyslu pomalejšího či rychlejšího grafomotorického vývoje (Lipnická, 2007).

2.3 Hygienické návyky při kreslení a psaní

Kromě obsahu kresby se u předškolních dětí sledují i hygienické návyky při kreslení (Bednářová, 2011b). To, jak se dítě v předškolním věku naučí u kreslení sedět, držet tužku, pracovat s uvolněním a napětím, významně ovlivňuje jeho výkony při psaní a čtení ve školním věku (Bednářová 2011a).

Chybné pracovní návyky mají negativní vliv na výkon dítěte, jeho chuť a motivaci v kreslení a v psaní pokračovat. Těchto vadných návyků je totiž mnohem obtížnější se později zbavit, než si správné návyky osvojit od samotného začátku. Platí zde, že čím déle

se chybné návyky pěstují, tím déle a namáhavěji se později odstraňují (Bednářová, 2011a). Proto je nutné snažit se předcházet vzniku zlovyků, které mohou u dítěte zapříčinit neúspěch (Opatřilová, 2003).

2.3.1 Výběr kreslicích a psacích potřeb

Výběr kreslicích a psacích potřeb má velký vliv na grafický výkon dítěte. Tvar psacího náčiní ovlivňuje jeho správné držení, kvalita materiálu tuhy se projevuje na míře tlaku na podložku. Při volbě potřeb ke kreslení a psaní se zohledňuje zejména jejich účel použití. To znamená, že při kresbě na velkou plochu papíru volíme prstové, vodové, temperové barvy, pastelky s širšími tuhami nebo křídly. Oproti tomu, pokud bude dítě provádět kresbu a cvičení určené k rozvoji grafomotoriky, je třeba vybrat měkčí tužky a pastelky, které dobře vedou stopu a dítě na ně nemusí tlačit (Bednářová, 2011a).

Tvar psacích potřeb je nutné volit takový, který dítěti umožní a podpoří jeho správné držení (Dvořáková a kol., 2015). Bednářová (2011a) nedoporučuje příliš široké křídly, fixy, jejichž široký nebo čtverhranný tvar ztěžuje špetkový úchop. Naopak za vhodné považuje psací náčiní běžného objemu, které odpovídá rozměrům dětských prstů. Je zde i možnost tzv. trojhranného programu – jedná se o psací potřeby trojúhelníkovitého průměru, kde každá strana tvoří opěrný bod pro jeden prst, což napomáhá k navození správného špetkového držení. Dodává, že za nevyhovující považuje krátké tužky a pastelky, které nepřesahují kožní řasu mezi palcem a ukazovákem, protože neumožňují správný úchop.

Důležité je pozastavit se také u výběru papíru, kdy je vhodné volit velké formáty. Pro předškolní období platí, že čím menší je dítě, tím větší formát papíru by mělo dostat. Zpočátku je tedy ideální formát A3, případně větší balicí papír. Postupně lze přecházet k formátu papíru A4 (Bednářová, 2011a; Kutálková, 2010).

2.3.2 Poloha těla při kreslení a psaní, správné sezení

Poloha těla při kreslení a psaní má vliv na pohyblivost jednotlivých kloubů, jejich uvolnění a koordinaci. Počáteční nácvik by měl probíhat vstoje u svislé plochy. Tedy na papír či tabuli umístěnou na zdi do výšky očí dítěte. Tato poloha umožňuje volný pohyb ruky po papíře a podporuje především pohyb ramenního kloubu. Dále lze také kreslit vstoje na desce stolu (Doležalová, 2010, Dvořáková a kol., 2015).

Pro děti předškolního věku je mimo jiné důležitý i nácvik správného sezení u pracovního stolu. Dítě totiž později stráví sezením a psaním ve škole i doma spoustu času, a proto je pohodlné sezení předpokladem pro psaní a soustředění se na prováděné činnosti (Otevřelová, 2016).

Při poloze vsedě by se měla chodidla opírat celou plochou o zem, neměla by viset ve vzduchu. Váha těla spočívá na celém sedadle, čímž je zajištěna stabilita těla. Nohy má dítě mírně u sebe, kolena svírají se židlí přibližně pravý úhel, stejně tak lokty s deskou stolu. Trup je mírně nakloněný dopředu, hrudník se ovšem nesmí opírat o hranu stolu. Obě předloktí leží souměrně na psací desce, nikoliv na její hraně. Lokty jsou mírně vzdáleny od těla a lehce přesahují okraj stolu. Dalším podstatným faktem je, že hlava je v prodloužení osy páteře a je mírně skloněna dopředu, přibližně 25–30 cm od papíru. Při správném sezení dítě sedí rovně, nijak se nehrbí (viz Obr. 1) (Bednářová, 2011a; Mlčáková, 2009; Otevřelová, 2016).

Při kreslení a psaní potřebuje mít dítě na psacím stole dostatek místa, aby docházelo k plynulým pohybům ruky a dítě nebylo omezováno stísněným prostorem (Bednářová, 2011a).

Obr. 1 Správné sezení při kreslení a psaní (Bednářová, 2011a)

2.3.3 Úchop psacího náčiní

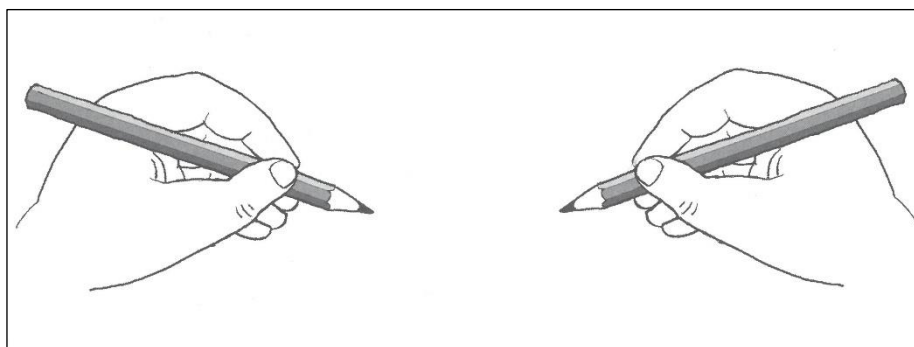
Správný úchop psacího náčiní je tzv. špetkové držení, které by mělo být navozeno kolem třetího roku věku. Dítě drží tužku třemi prsty ruky – palcem, prostředníčkem a ukazováčkem (Doležalová, 2010). Špetkový úchop poskytuje nejvyšší míru koordinace jemných svalových skupin ruky a prstů. Jde o nejjednodušší držení vedoucí ke zpřesnění pohybů a umožňující uvolnění ruky a prstů při psaní. Chybné držení psacích nástrojů

může být příčinou snadnější unavitelnosti ruky a bolestivosti, což snižuje motivaci dítěte ke kreslení a psaní (Bednářová, 2011a).

Při navozování špetkového úchopu je potřeba dbát na to, aby tužka ležela na posledním článku prostředníčku, seshora ji přidržovalo břicho palce a břicho ukazováčku. Ruka a prsty jsou uvolněny, nesvírají tužku křečovitě. Prsty jsou umístěny 3–4 cm od konce hrotu tužky. Tužka přesahuje kožní záhyb mezi palce a ukazováčkem. Zbylé dva prsty (tedy malíček a ukazováček) jsou volně ohnuté v dlani a celá ruka je opřena na dvou článcích malíčku, což umožňuje její lehký posun po desce stolu (viz Obr. 2) (Bednářová, 2011a; Dvořáková a kol., 2015).

Pokud má dítě potíže s tímto úchopem, lze využívat různé kompenzační pomůcky. Jedním z nich je tzv. trojhranný program představený již v podkapitole „Výběr kreslících a psacích potřeb“. Pokud je pro dítě i nadále obtížné si tento úchop osvojit, existuje řada speciálních nástavců na tužky, které usnadňují nácvik a rozvoj grafomotoriky (Bednářová, 2011a; Opatřilová, 2003).

Správný úchop tužky je třeba nacvičovat s dítětem bez obsáhlého vysvětlování, spíše na základě napodobování (Kutálková, 2010). Looseová (2001a) doporučuje neopravovat držení tužky u dítěte během samotné činnosti, ale dopracovat se k němu pomocí průpravných cviků na rozvoj jemné motoriky.

Obr. 2 Správné držení psacího náčiní u leváků a praváků (Bednářová, 2011a)

2.3.4 Postavení ruky při kreslení a psaní

Při postavení ruky při kreslení a psaní směřuje horní konec tužky vždy do oblasti mezi ramenem a loktem. Díky tomu se ruka příliš neohýbá v zápěstí a tvoří po oblast lokte rovnou linii. Na základě toho je dítě při psaní za relativně krátkou dobu unavené,

stěžuje si na bolestivé pocity ruky a nemá chuť v činnosti dál pokračovat (Bednářová, 2011a).

Nejefektivněji lze správného sklonu tužky dosáhnout pomocí svislé kreslicí plochy, která je umístěná zhruba ve výši horní poloviny těla. Dítě tak kreslí na ploše přibližně ve výšce očí a díky tomu je sklon tužky k rameni nejpřirozenější (Bednářová, 2011a).

Správné postavení ruky při kreslení a psaní ulehčí nahnutí pracovního listu. Papír je vždy nakloněný nahoru tím rohem, kterou rukou dítě píše. To znamená, že u praváků je papír nakloněn pravým horním rohem nahoru a u leváků naopak levým horním rohem nahoru. Druhou rukou si dítě papír přidržuje (Bednářová, 2011a).

2.3.5 Uvolnění ruky při kreslení a psaní

Uvolněná ruka při kreslení a psaní zásadním způsobem ovlivňuje grafický výkon dítěte. Důsledkem nadměrného tlaku psacího náčiní na podložku je již zmíněná vyčerpanost ruky, bolestivost a vyhýbání se další grafické činnosti. Nadměrný tlak na podložku je viditelný z linie kresby, která je vytlačená, kostrbatá a často přerušovaná. Z toho důvodu není pohyb ruky plynulý a neumožní tak ani plynulost při vedení čáry (Bednářová, 2011a).

Tlak na podložku významně je ovlivňován již zmíněným výběrem psacího náčiní. Velký vliv má také psychický stav dítěte a atmosféra, ve které kreslení probíhá. Dále pak jde o úroveň jemné motoriky a grafomotoriky. Důležitou roli zde také hraje skutečnost, zda dítě umí vědomě pracovat se záměrným uvolněním a napětím. Všechny tyto zmíněné faktory se navzájem doplňují (Bednářová, 2011a).

K tomu, aby dítě uvolnilo ruku, přispívá i rytmus. Rytimizace totiž pomáhá zlepšit plynulost pohybů ruky. Samotnou kresbu jednotlivých grafických prvků a grafomotorických cviků lze doprovodit písničkami a říkankami. Vhodné jsou rytmické doprovody představující zároveň i slovní instrukci, která dítěti říká, odkud kam má čáru vést (Bednářová, 2011a).

2.4 Lateralita

„Lateralita znamená přednostní užívání jednoho z párových orgánů, tj. ruky, nohy, smyslových orgánů, a je odrazem aktivity odpovídajících korových polí mozku“

(Zelinková, 2011, s. 104). Jak uvádí Bednářová (2011a, s. 39), „*Obecně jde o vztah pravé a levé strany organismu, o odlišnost pravého a levého z párových orgánů*“.

Podle převahy používaného orgánu rozlišujeme **praváctví**, **leváctví** a **ambidextrii**. Termín ambidextrie označuje nevyhraněnou lateralitu, kdy člověk užívá při různých činnostech pravý i levý orgán na stejné úrovni (Otevřelová, 2016; Zelinková, 2011).

Lateralita je navenek odrazem toho, jak fungují mozkové hemisféry. Ukazuje, která z obou mozkových hemisfér je při sledovaných činnostech dominantní (Otevřelová, 2016). Přednostní užívání jednoho z párových orgánů znamená, že člověk tímto orgánem vykonává určité úkony snadněji, rychleji, lépe. Přednostně užívaný orgán se stává tzv. vedoucím, druhý orgán se označuje jako tzv. pomocný (Bednářová, 2011a).

Je přirozené, že se lateralita vyvíjí. K jejímu vývoji dochází postupně. Zhruba do čtyř let věku může dítě střídat používání pravé a levé ruky. Po čtvrtém roce se již u většiny dětí preference jedné z nich ustaluje a dítě přednostně užívá tu ruku, která je obratnější a aktivnější (Bednářová, 2011a; Otevřelová, 2016). Tuto dominantní ruku dítě preferuje především v činnostech, které jsou náročnější na koordinaci (Zelinková, 2011). Mezi pátým a sedmým rokem se lateralita rukou začíná zřetelně projevovat a vyhraňovat, plně se ustaluje v deseti až jedenácti letech (Bednářová, 2011a).

Je velmi důležité znát lateralitu dítěte ještě před samotným začátkem záměrného cvičení, které je orientované na rozvoj grafomotoriky. Pro zjištění laterality je potřeba mít k dispozici souhrn informací. Tyto informace lze získat z anamnézy, z pozorování dítěte při spontánních a záměrně motivovaných činnostech, z kresby či ze zkoušky laterality (Bednářová, 2011a).

3 ROZVOJ GRAFOMOTORIKY

Rozvoj grafomotoriky u dítěte předškolního věku závisí na mnoha psychomotorických funkcích. Značně ji ovlivňuje mentální vyspělost dítěte, zrakové a prostorové vnímání, lateralita, paměť, pozornost a úroveň jemné a hrubé motoriky (Bednářová, 2011b).

Pro budoucí psaní je potřebné nabýt určitou úroveň rozvoje hrubé a jemné motoriky a její koordinace se smyslovým vnímáním – především koordinace oka a ruky. Významné je i výběrové vnímání, ale zvláště řeč a myšlení. Pro psaní a kreslení je nutná souhra mezi všemi těmito psychickými a fyzickými funkcemi (Doležalová, 2010).

Další podmínkou pro správný rozvoj grafomotoriky je motivace. Ta by měla probíhat po celou dobu činnosti. Vhodná je motivace pohádkovým příběhem nebo činnostmi z reálného života. Motivace je navozována i kladným hodnocením a povzbuzováním dítěte při vykonávané činnosti. Díky tomu dítě zažívá pocit úspěchu, který je důležitý pro jeho sebevědomí a sebehodnocení (Doležalová, 2010; Dvořáková a kol., 2015). Grafomotorická cvičení by měla být doprovázena jednoduchými rytmickými básničkami a říkankami. Rytmus totiž významně přispívá k automatizaci pohybu a uvolnění ruky. Také zlepšuje plynulost a koordinaci pohybů. Je však nutné respektovat mluvní dovednosti dítěte. Často totiž dítě zvládne jen velmi jednoduchá doprovodná říkadla (Mlčáková, 2009; Opatřilová, 2003).

Dále je podstatné poskytovat dítěti velké množství různorodého materiálu umožňující nácvik grafického projevu a vytvářet dostatek příležitostí ke kreslení. Pro úplnost je třeba uvést i osvojení správných pracovních návyků, které doplňují potřebné předpoklady pro nácvik budoucího psaní (Dvořáková a kol., 2015; Valachová a kol., 2015).

Cílené činnosti pro rozvoj specifických schopností ke kreslení a psaní je vhodné navozovat u dítěte v předškolním věku, protože právě v této době probíhá zrání organismu rychle. Rozvoj grafomotoriky je v předškolním období podporován prostřednictvím uvolňovacích grafomotorických cviků. Zároveň jsou zdokonalovány i další dovednosti, které se na kreslení a psaní podílí (Doležalová, 2010).

Grafomotoriku u dětí je nutné rozvíjet postupně. Vždy se začíná rozvojem hrubé motoriky. Při rozvoji grafomotorických pohybů je potřeba postupovat od ramenního kloubu přes zápěstí až po pohyby dlaně a jednotlivých prstů. Pokračuje se vlastním rozvojem grafomotoriky, který je zaměřený na podporu jemné motoriky a psychických funkcí. Je třeba postupovat od jednodušších prvků ke složitějším vyžadující větší koordinaci svalových pohybů a koordinaci se smyslovými orgány (Doležalová, 2010, Opatřilová, 2003). Při činnostech rozvíjejících grafomotoriku dítěte je zapotřebí ponechat dostatek času na zautomatizování grafických prvků a později zvýšit grafomotorickou obratnost (Bednářová, 2011a; Dvořáková a kol., 2015). Zpočátku lze provádět krátká cvičení, která se postupně prodlužují, protože děti v předškolním období nedokážou dlouhodobě udržet záměrnou pozornost. Navíc jsou náročnou grafomotorickou činností brzy unaveny (Doležalová, 2010).

Kresby a pracovní listy dětí je vhodné ukládat například do desek. Dítě by se mělo na uchování podílet, neboť i způsob archivace může dítě vnímat jako motivaci pro další rozvoj grafomotoriky, výtvarného projevu a tvořivosti (Bednářová, 2011a).

Jak již bylo řečeno, grafomotorické schopnosti dítěte ve školním věku mají velký vliv na psaní. Pokud je grafomotorika neobratná, mohou u dítěte nastat potíže s učením se psát jednotlivé tvary písmen, čímž se stává písmo neúhledné a snižuje se tak jeho čitelnost. Grafomotorická neobratnost také často způsobuje snížení tempa psaní. Samotný akt psaní tak dítěti ubírá hodně pozornosti, která potom nezbyvá na obsah psaného a tím se zvyšuje chybovost (Bednářová, 2011b).

3.1 Uvolňovací a rozvíčovací grafomotorické cviky

Grafomotorika v předškolním věku se podporuje pomocí uvolňovacích cviků. Je však nutné si uvědomit, že osifikace zápěstních kostí není v tomto období dosud dokončena a svaly jsou ještě relativně ochablé. Proto je zapotřebí provádět grafomotorické cviky opakovaně, ale v kratších intervalech (Doležalová, 2010; Otevřelová, 2016).

Cílem uvolňovacích a rozvíčovacích grafomotorických cviků je uvolnit ruku před kreslením, psáním a zlepšit koordinaci oka a ruky. Pro tyto cviky je charakteristické, že má dítě stanovenou, kudy vést stopu. Tudíž nemusí přemýšlet nad směrem vedení čáry, neboť směr vedení tužky je daný (Bednářová, 2011a).

Samostatné cviky uvolňují a zpřesňují koordinaci zejména od ramenního a následně loketního kloubu. Uvolňovací a rozcvičovací cviky je vhodné provádět vždy před kreslením, psaním. S přibývajícím grafomotorickým obratností se zvyšuje náročnost těchto cviků. Cviky může dítě vykonávat ve stoje na tabuli, na papír umístěný na zdi nebo na papír položený na stole. Následně lze uvolňovací cviky uskutečňovat vkleče a vsedě u stolu. Ještě před samotným kreslením na papír je možné pokoušet se požadovaný tvar kreslit prstem do sypkých materiálů (krupice, mouka, písek) na větším tácu (Bednářová, 2011a). V současné době v praxi výborně slouží k volné kresbě prstem i tzv. pískovnice, kdy je využíváno kreslení a psaní prstem do písku (Bytešnicková, 2012; Mlčáková, 2009).

Pro názornost lze rozcvičovací cviky rozdělit do tří skupin podle obtížnosti. I. a II. skupinu je vhodné zařadit při práci v předškolním období, III. skupinu volíme až v období školního věku (Bednářová, 2011a).

V I. skupině uvolňovacích grafomotorických cviků jsou pro dítě nejméně obtížné grafomotorické uvolňovací cviky. Tyto cviky se označují jako závodní dráhy. Závodní dráhy mají vymezené hranice, které dítěti pomáhají držet směr vedení čáry. Právě díky daným liniím a dostatečné šířce mezi nimi nejsou závodní dráhy příliš náročné na koordinaci pohybů. I zde hraje významnou roli motivace, kterou lze zaměřit na rychlejší jízdu auta, běh apod. Navozený pocit rychlosti dítěti ulehčuje lépe uvolnit ruku, naučit se sledovat dráhu, nepřerušovat její hranice a pomáhá zmírňovat tlak na podložku (Bednářová, 2011a).

Závodní dráhy lze rozdělit podle stupně obtížnosti. Nejprve jsou to půlkruhové dráhy bez záhybů. Postupným přidáváním různých záhybů a smyček se zvyšuje jejich náročnost. Ve zvládnutí smyčky lze dítěti pomoci šipkou, která naznačuje směr jejího nájezdu. Obtížnost uvolňovacího cviku se také zvyšuje zúžením hranic dráhy. Poslední typ dráhy je tvořen pouze jednou linií. Dítě vede stopu po vyznačené čáře, čímž se výrazně zvyšují nároky na vizuomotorickou koordinaci (Bednářová, 2011a).

Všechny dráhy dítě projíždí plynule, vždy zleva doprava. Důležité je vést linii jedním, nepřerušovaným tahem. Plynulost pohybu lze zvýšit opakovaným projížděním dráhy. Drobná vybočení z dráhy nejsou na závadu, neboť zde nejde tolik o přesnost, ale spíše o plynulý, koordinovaný tah a uvolnění ruky. Je-li tento úkol pro dítě náročný, je vhodné zpočátku projíždět cestu prstem (Bednářová, 2011a; Valachová a kol., 2015).

Do **II. skupiny uvolňovacích grafomotorických cviků** spadají cviky, které jsou náročnější na koordinaci. Patří sem zejména obtahovací jednotažné cviky, ale i nejjednodušší grafické prvky jako jsou kruhy a ovály (Bednářová, 2011a; Valachová a kol., 2015).

Obtahování jednotažných cviků lze provádět přímo na papíře, kde je cvik nakreslen. Dalšími způsoby je obtahování jednotažných cviků přes průsvitné fólie nebo na průklepový papír. Kruhy a ovály začínají být uvolňovacím cvikem až v době, kdy má dítě jejich kreslení dobře zvládnuté a zautomatizované. Aby se kreslení těchto tvarů stalo pro děti zábavnější, lze z nich vytvářet různé obrazce (Bednářová, 2011a).

U těchto cviků je opět důležitější spíše plynulost a nepřerušovaný pohyb tužky po papíře než přesnost čáry. Obtahování je třeba opakovat několikrát za sebou. Výhodou uvolňovacích grafomotorických cviků je, že si dítě procvičí a uvolní všechny klouby, které jsou významné při kreslení a psaní. Pokud kreslí velké kruhy, uvolňuje se především ramenní kloub. Pokud kreslí střední kruhy, uvolňuje se loketní kloub a pokud kreslí malé kruhy, uvolňuje se zápěstí (Bednářová, 2011a).

Předpokladem **III. skupiny uvolňovacích grafomotorických cviků** je určitá zručnost dítěte a zvládnutí grafických prvků, ze kterých se skládá písmo. Tyto prvky se stanou uvolňovacím cvikem až ve chvíli, kdy je jeho kreslení zvládnuto a zautomatizováno. Podmínkou je také osvojení plynulého pohybu po papíře a pohybu ruky ve svislé rovině a ve vodorovné rovině zleva doprava. V období, kdy se dítě tyto prvky teprve učí kreslit, nemohou plnit úlohu uvolňovacích cviků. Pro dítě jsou v této době grafickými prvky, které rozvíjí grafomotorickou a vizuomotorickou koordinaci (Bednářová, 2011a).

3.2 Grafické prvky

Při rozvíjení grafomotorických schopností a dovedností u dětí předškolního věku je třeba znát posloupnost vývoje kresby a grafických prvků. Vždy je nutné volit takové grafické prvky, aby jejich náročnost odpovídala úrovni dovedností dítěte. Tyto prvky nemusí být totožné s věkem dítěte (Bednářová, 2011a; Valachová a kol., 2015).

Základní grafické prvky jsou rozděleny do čtyř skupin. Každá skupina odpovídá určitému věkovému období. Dítě by mělo začínat těmi prvky, které ovládá. Je třeba si tyto grafické prvky nejprve upevnit a zautomatizovat a až poté navozovat prvky

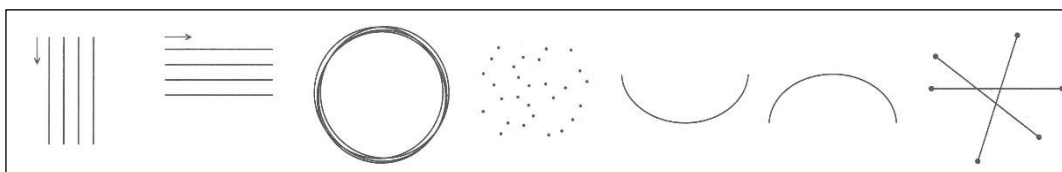
náročnější. Tento princip výrazně usnadňuje zvládnutí prvků vývojově vyšších. Je podstatné dítěti poskytnout dostatek času na osvojení základních grafických prvků a tím na zvýšení grafomotorické obratnosti. Také je vhodné volit pro dítě v rámci grafických prvků přitažlivou motivaci. Při dobrém zvládnutí vývojově nižších prvků bývá rozvoj náročnějších prvků mnohem rychlejší a snazší (Bednářová a kol., 2017; Bednářová, 2011a).

Při navozování prvků, které jsou pro dítě obtížnější, je možné poskytnout podpůrné techniky. Jednou z nich je slovní opora, instrukce, pomocí které je dítěti vysvětleno, odkud kam má čáru vést. Vhodným slovním doprovodem jsou i rytmické říkanky a písničky. Podstatná je i zrková opora, kdy lze dítěti při vedení čáry pomoci opěrnými body nebo naznačenými liniemi. Další podpůrnou technikou je hmatová opora, která dítěti umožní se s tvarem seznámit skrze modelování, jeho osahání. Zpočátku lze kombinovat několik podpůrných technik současně tak, aby dítě vnímalo tvar více smysly najednou (Bednářová, 2011a).

Každý grafický prvek může mít různé stupně obtížnosti. Je nutné pracovat od nejjednodušší úrovně náročnosti prvku ke složitější. Obtížnost prvku lze zvýšit zmenšením velikosti, zvýšením hustoty čar, snižováním podpůrných technik a jejich postupným vynecháváním. Dále se náročnost prvku navýší střídáním velikostí, změnou tvarů a požadavkem na přesnost provedení kresby (Bednářová, 2011a).

I. skupina grafických prvků je určena dětem ve věku 3 až 4,5 let. Řadí se sem především rovná čára a kruh. Jde o vývojově nižší, koordinované, záměrně vedené prvky. Svislá rovná čára je vedena odshora dolů. Nejprve dítě spojuje výrazné body, nejlépe obrázky. Postupem času dítě přechází ke spojování menších bodů, což je náročnější na koordinaci pohybu, na přesnost při vedení čáry a na udržení směru. Vodorovné čáry dítě kreslí zleva doprava. Nejdříve opět spojuje větší body, nejčastěji obrázky a postupně začíná spojovat menší body. Kruh vzniká uzavřením čar. Dítě by mělo kruh opakovaně obtahovat. Tím dochází k automatizaci pohybu, který vychází z ramenního kloubu. Při kresbě kruhu je nutné dohlížet na to, aby dítě nevyvracelo ruku v zápěstí. Zpočátku je vhodné kreslit velké kruhy a časem pokračovat kresbou malých kruhů (Bednářová, 2011a).

Dále do této skupiny patří tečky, oblouky a delší šikmé čáry vedené s pomocí opěrných bodů (viz Obr. 3). Při kreslení teček se hrot tužky pouze dotýká papíru. V tomto věkovém období dítě zvládne pouze jeden oblouk jedním tahem, ne spojené oblouky. Pro dítě je jednodušší dolní oblouk než horní oblouk. Nejnáročnějším prvkem této skupiny jsou šikmé čáry vedené pomocí opěrných bodů. Jde o středně dlouhé šikmé čáry, které spojují nejčastěji dva obrázky (Bednářová, 2011a).

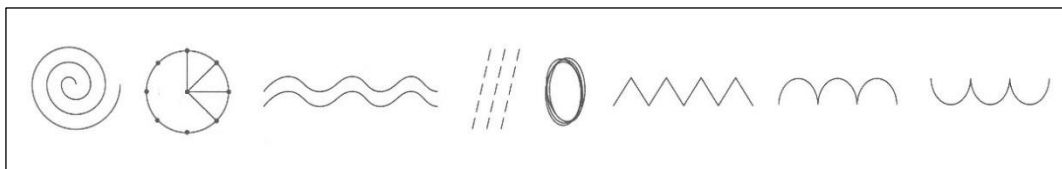

Obr. 3 Základní grafické prvky první skupiny (Bednářová, 2011a)

Zvládnutí **grafických prvků II. skupiny** je charakteristické pro věkové období 4 až 5,5 let. Aby dítě zvládlo prvky této skupiny, je potřeba větší rozpětí, širší škála koordinovaných pohybů a záměrné udržení vzdálenosti. Do II. skupiny spadá spirála, šikmé čáry, vlnovka, elipsa, zuby a spojené oblouky (viz Obr. 4) (Bednářová, 2011a).

Kreslení spirály je pro dítě obtížné v koordinaci a odhadu vzdálenosti mezi čarami, které nezasahují do předešlé linie a postupně se zvětšují. Ze začátku může být náročný především střed spirály. V tom lze dítěti pomoci předkreslením středu spirály, který on obtáhne a plynule pokračuje jejím zvětšováním. Při vedení čáry šikmým směrem dítě začíná spojováním obrázků, které jsou šikmo umístěné. Později spojuje body od středu kruhu ven, kdy čáru vede vždy od středu k vnějšímu okraji. Je důležité, aby při kreslení šikmých čar dítě neotáčelo papír. Nejnáročnější bývá pro dítě udržení a opakování požadovaného směru. Pro kreslení vlnovky je zapotřebí zvládnutí spodního a horního oblouku. Je nutné dodržovat směr kreslení zleva doprava. Méně obtížným stupněm je kreslení vln, které zatím nevyžaduje přesnost, jednotlivé čáry se mohou překrývat a oblouky jsou různě velké. Druhým stupněm je vlnovka, kdy se jednotlivé linie nepřekrývají, udržují mezi sebou přibližně stejnou vzdálenost a oblouky mají stejnou velikost. Elipsa vychází z přirozeného pohybu zápěstí. Pro některé děti je tento prvek poměrně nenáročný, ale u určité skupiny dětí mohou nastat potíže v rozlišení mezi kruhem, spirálou a elipsou. Kreslení zubů (ostrých obrátů) vyžaduje u dítěte zvládnutí šikmých čar a změny směru ve vedení čáry. Jestliže má dítě problém v jednom pohybu změnit směr při vedení čáry, pak nejsou zuby špičaté, ale zakulacené. Při vedení čáry

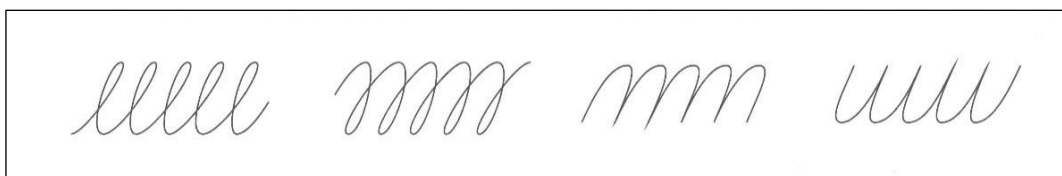
totiž nedokáže ruku zastavit, nezvedat tužku, změnit směr a pokračovat v čáře. Spojené oblouky opět znamenají zvládnutí změny směru. Pokud při kreslení těchto oblouků nedochází ke změně směru, nekreslí dítě spojené oblouky, ale klade jednotlivé oblouky vedle sebe (Bednářová, 2011a).

Obr. 4 Základní grafické prvky druhé skupiny (Bednářová, 2011a)

III. skupina grafických prvků odpovídá věkovému období 5 až 6,5 let. Pro zvládnutí těchto prvků je potřebná obdobná koordinace ruky a rozsah pohybů ve vertikálním i horizontálním směru, jako je vyžadováno při psaní. Patří sem zejména smyčky a oblouky s vratným tahem (viz Obr. 5) (Bednářová, 2011a).

Při kreslení horních smyček je nutné zvládat směr křížení šikmých čar a uvědomovat si směr vedení čáry. Dříve se s tímto prvkem děti setkaly u uvolňovacích a rozvířovacích prvků. Největší potíže mívá dítě s uvědomováním si, kterým směrem smyčku zatočit. Proto je vhodné naznačit směr vedení čáry, popř. dopomoci slovní instrukcí. Náročnější jsou spodní smyčky, u jejichž navozování dítě postupuje obdobně jako u horních smyček. Je vhodné opět napomoci dítěti vyznačením směru, kudy zatočit čáru a poskytnout mu slovní doprovod. Dalšími prvky této skupiny jsou horní oblouky s vratným tahem (arkády), které jsou pro dítě obtížné. Je důležité dítěti objasnit, že čáru vede v začátku oblouku ve stejné linii, jako u konce předchozího oblouku. Obdobně dítě postupuje i u spodních oblouků s vratným tahem (girland) (Bednářová, 2011a).

Obr. 5 Základní grafické prvky třetí skupiny (Bednářová, 2011a)

Grafické prvky IV. skupiny tvoří základy jednotlivých písmen. Jde především o stoupající šikmou čáru s mírným prohnutím, ostrý obrat, horní a dolní zátrh, horní a spodní kličku, srdcovku a písmena a, o. Zvládnutí těchto prvků je určené zejména pro děti školního věku (Bednářová, 2011a). Proto tato skupina nebude blíže popisována.

4 NARUŠENÁ KOMUNIKAČNÍ SCHOPNOST

Termín komunikace vychází z latinského „communis“ neboli společný a „communicare“, tedy činit něco společným (Čechová, 2011). Komunikace však není v literatuře jednotně definována (Bytešníková, 2012). Čechová (2011) pod pojmem komunikace chápe proces dorozumívání, společenský styk, jehož cílem je výměna myšlenkových obsahů mezi jednotlivými účastníky komunikace. Klenková (2006, s. 25) popisuje, že: *„Komunikace znamená obecně lidskou schopnost užívat výrazové prostředky k vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů“*. Zdůrazňuje, že komunikace má značný vliv na rozvoj osobnosti (Klenková, 2006).

V rámci problematiky komunikace u dětí předškolního věku je nutné se zmínit o narušení v této oblasti. Definovat **narušenou komunikační schopnost** je ovšem velmi komplikované. Poměrně náročné je totiž již samotné ohraničení „normality“, tedy určení, kdy jde o normu a kdy už lze hovořit o narušení (Klenková, 2006). Velmi přesně vystihuje narušenou komunikační schopnost Lechta (2003, s. 17) v definici: *„Komunikační schopnost člověka je narušena tehdy, když některá rovina jeho jazykových projevů (příp. několik rovin současně) působí interferenčně vzhledem ke komunikačnímu záměru“*. Dodává, že může jít o foneticko-fonologickou, morfologicko-syntaktickou, lexikálně-sémantickou nebo pragmatickou jazykovou rovinu. Při tom se může jednat o verbální i neverbální, resp. mluvenou i grafickou formu interindividuální komunikace a její expresivní i receptivní složku (Lechta a kol., 2003).

Existuje klasifikace, která rozděluje **10 základních kategorií** narušené komunikační schopnosti:

1. vývojová nemluvnost,
2. získaná orgánová nemluvnost,
3. získaná psychogenní nemluvnost,
4. narušení zvuku řeči,
5. narušení fluence (plynulosti) řeči,
6. narušení článkování řeči,
7. narušení grafické stránky řeči,
8. symptomatické poruchy řeči,
9. poruchy hlasu,

10. kombinované vady a poruchy řeči (Klenková, 2006).

Vzhledem k praktické části je nutné vymezit a blíže specifikovat pojmy vývojová dysfázie a dyslálie. **Vývojová dysfázie** neboli specificky narušený vývoj řeči, je narušená komunikační schopnost, která patří mezi vývojové poruchy. Jde o centrální poruchu řeči. Projevuje se neschopností nebo sníženou schopností verbálně komunikovat, přestože jsou podmínky pro rozvoj řeči dobré. Toto narušení postihuje receptivní i expresivní složky řeči, a to v různých jazykových rovinách – zasahuje výslovnost, gramatickou strukturu i slovní zásobu. U dysfaticů lze zaznamenat nerovnoměrný vývoj celé osobnosti. Pro toto narušení je charakteristické, že přesahuje rámec fatické poruchy, neboť jeho příznaky se projevují i v neřečových oblastech. U dětí s vývojovou dysfázií se mohou v různé míře objevit deficity v oblasti jemné motoriky, grafomotoriky, paměti, pozornosti a kognice. Narušený vývoj řeči negativně ovlivňuje i sféru emocionální, sociální, zájmovou a motivační (Bytešníková, 2012; Klenková, 2006).

Dyslálie, označovaná také jako patlavost, patří mezi nejčastěji se vyskytující poruchu komunikační schopnosti u dětí. Jedná se o poruchu artikulace, při které je narušena výslovnost jedné hlásky či skupiny hlásek podle stanovených norem daného jazyka. Pojem dyslálie zahrnuje více specifických stránek narušené řečové produkce. Narušení se tak projevuje na úrovni fonetické (vynecháváním, zaměňováním, nahrazováním nebo nepřesným vyslovováním hlásek) a na úrovni fonologické (v plynulé řeči, při používání základních řečových zvuků ve spojování do slabik, slov a vět, které jsou základem další lingvistické roviny řeči, morfologicko-syntaktické, lexikálně-sémantické a pragmatické) (Bytešníková, 2012; Klenková, 2006).

Komunikační schopnosti a narušené komunikační schopnosti je třeba věnovat pozornost v plném rozsahu. Proto je při sledování komunikační schopnosti jedince a jeho narušené komunikační schopnosti nutné vnímat všechny jazykové roviny (Klenková, 2006).

Narušená komunikační schopnost je jedním ze základních termínů současné logopedie. Termín logopedická intervence označuje specifickou aktivitu, kterou vykonává logoped s cílem identifikovat narušenou komunikační schopnost, eliminovat, zmírnit či alespoň překonat narušenou komunikační schopnost nebo předejít tomuto narušení. Jde o složitý proces, který je uskutečňován na třech úrovních:

- logopedická diagnostika,
- logopedická terapie,
- logopedická prevence (Klenková, 2006).

4.1 Vliv motoriky na řeč dítěte

Dle Bytešnickové (2012) vývoj řeči ovlivňuje i úroveň motorických schopností. Vzájemný vliv motoriky a řeči lze vyzorovat při poruchách motoriky promítajících se do jemných mechanismů řeči. Je možné říci, že motorická zóna mozkové kůry je hybným analyzátozem řeči. V této oblasti vznikají, diferencují se a sjednocují podmíněné pohybové reflexy. Základním předpokladem rozvoje řeči dítěte je zejména správná funkce řečových orgánů. Jestliže dojde k narušení jejich hybnosti, vzniknou i nedostatky v oblasti vyjadřování a celkového vývoje řeči.

U dětí předškolního věku je tedy třeba sledovat rozvoj hybnosti mluvidel. Deficity v oblasti motoriky mluvních orgánů bývají často příčinou problémů, které se týkají výslovnosti jednotlivých hlásek a dalších nedostatků v oblasti verbální komunikace. Aby dítě správně vyslovovalo, musí dosáhnout určité úrovně obratnosti mluvidel ve spolupráci se správným dýcháním a správnou hlasovou funkcí (Bytešnicková, 2012).

Řeč a motorika jsou vždy ve vzájemném vztahu. Jak již bylo v předešlých kapitolách řečeno, z hrubé motoriky vychází rozvoj jemné motoriky, a z té potom rozvoj grafomotoriky a oromotoriky. Řeč se u dítěte začíná vyvíjet současně s pohybem již od útlého věku. Tudíž je zřejmé, že se právě poruchy hrubé motoriky negativně přenášejí do jemných mechanismů řeči. U dětí předškolního věku je tedy vedle rozvoje hrubé motoriky také velmi důležitý rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky. To vyplývá nejen z potřeby připravit dítě na psaní, ale i ze vzájemné souvislosti funkce ruky a řeči. Rozvoj jemné motoriky má u dítěte nenahraditelný význam pro rozvoj řeči. Proto, pokud se během vývoje u dítěte vyskytují nedostatky v jemné motorice, často se deficity projevují i v oblasti řečového vývoje. Je tedy nutné se u dětí v předškolním věku při rozvoji komunikačních dovedností zaměřit i na rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky (Bytešnicková, 2012).

Lipnická (2007) uvádí, že poruchy grafomotorických schopností se nejčastěji objevují společně s chybnou koordinací pohybů těla a artikulačních orgánů, která

znesnadňuje správnou výslovnost. Jde o důsledek vztahu motorických funkcí s psychikou dítěte a zráním jeho nervového systému.

4.2 Předškolní vzdělávání v běžných a logopedických třídách mateřských škol

Institucionální předškolní vzdělávání má za úkol doplňovat a podporovat rodinnou výchovu a v návaznosti na ni pomáhat poskytovat dítěti prostředí s dostatkem všestranných a adekvátních podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení. Cílem předškolního vzdělávání je rozvíjet osobnost dítěte, podporovat jeho zdravý tělesný, citový a rozumový rozvoj, napomáhat dítěti porozumět životu ve společnosti ostatních a osvojit si dané společenské normy a hodnoty. Předškolní vzdělávání vytváří dobré předpoklady pro pokračování ve vzdělání tím, že maximálně podporuje individuální rozvojové možnosti dětí (Šmelová, 2018). Vzdělávací instituce, které v České republice zajišťují vzdělávání a péči o děti předškolního věku, jsou mateřské školy (Průcha, 2013).

U předškolních dětí s narušenou komunikační schopností, kteří vzhledem k charakteru postižení nemohou navštěvovat mateřskou školu hlavního vzdělávacího proudu, je logopedická intervence v resortu školství uskutečňována v logopedických třídách při běžných mateřských školách a v mateřských školách logopedických. (Klenková, 2006; Pipeková, 2006). Při vzdělávání dětí s poruchami řeči je podstatné dětem zajistit v prostředí mateřské školy kvalitní průběžnou logopedickou péči, individuální přístup a spolupráci s logopedy a rodiči dětí. (Bendová, 2014).

Do logopedické třídy při běžné mateřské škole je dítě zařazeno v takových případech, kdy je zapotřebí upřednostnit setrvání dítěte v prostředí běžné mateřské školy a zachování všech kvalit sociálních vazeb (Klenková, 2006).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 CÍLE A METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Hlavním cílem bakalářské práce bylo na základě tréninku rozvíjení grafomotorických dovedností a následné porovnání úrovně a rozvoje grafomotoriky u dětí bez narušené komunikační schopnosti a u dětí s narušenou komunikační schopností. Za **dílčí cíle** bylo stanoveno zjištění úrovně grafomotorických schopností u předškolních dětí v běžné a logopedické třídě mateřské školy a pochopení a zvládnutí jednotlivých grafických prvků.

Na základě vytyčených cílů byly formulovány následující **výzkumné otázky**:

- výzkumná otázka č. 1 – „Jakým způsobem došlo během výzkumného šetření ke zlepšení v oblasti grafomotoriky dětí?“
- výzkumná otázka č. 2 – „Jaký je rozdíl v úrovni grafomotorických dovedností u dětí bez narušené komunikační schopnosti a u dětí s narušenou komunikační schopností?“
- výzkumná otázka č. 3 – „Jak mají děti předškolního věku osvojeny správné hygienické návyky?“

Pro sběr dat byly v průběhu výzkumného šetření použity výzkumné metody analýza výsledků činnosti a zúčastněné pozorování. V tomto případě se jednalo o analýzu grafomotorických dovedností na základě vypracovaných deseti pracovních listů u dětí předškolního věku. *„Zúčastněné pozorování můžeme definovat jako dlouhodobé, systematické a reflexivní sledování probíhajících aktivit přímo ve zkoumaném terénu s cílem objevit a reprezentovat sociální život a proces“* (Švaříček, 2007, s. 143).

Před zahájením a po ukončení pravidelného tréninku byla provedena vstupní a výstupní pedagogická diagnostika, ve které byla analyzována a následně porovnávána úroveň a rozvoj grafomotoriky u obou skupin. Zelinková (2011) uvádí, že pedagogická diagnostika je komplexní proces s cílem poznávání, posuzování a hodnocení vzdělávacího procesu a jeho účastníků. Zaměřuje se na obsahovou složku, tedy na zjišťování dosažené úrovně vědomostí, dovedností a návyků, a na procesuální složku, tedy jakým způsobem proces výchovy a vzdělávání probíhá. Pedagogická diagnostika zahrnovala kresbu mužské postavy, napodobení psacího písma, obkreslení bodů a kresbu grafických prvků.

6 CHARAKTERISTIKA MÍSTA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Výzkumné šetření bylo realizováno v mateřské škole, která se nachází v malém městě. Umístění mateřské školy umožňuje dětem každodenní pobyt v přírodě, neboť je škola situována na okraji města.

Mateřská škola je koncipována do pěti jednopodlažních barevně odlišených pavilónů, ve kterých je umístěno pět tříd. Ve čtyřech třídách jsou děti rozděleny podle věku, ve speciální třídě pro děti s vadami řeči jsou děti věkově smíšené. Součástí každého pavilonu je prostorná herna s ložnicí, kde je možné tento prostor přepažit posuvnými dveřmi. V logopedické třídě je umístěna velká trampolína, která slouží jako terapeutický prvek k nápravě řečových vad, ale i k tělovýchovným aktivitám podporující rozvoj hrubé motoriky. Interiér všech tříd je vybaven novým moderním nábytkem, interaktivní tabulí a dostatkem pomůcek, hraček a materiálů, které odpovídají počtu a věku dětí. V prvním poschodí hlavní budovy se nachází tři učebny určené k rozšířeným vzdělávacím aktivitám jako jsou pracovní, výtvarné, hudební a pohybové činnosti.

O výchovu a vzdělávání zde pečuje deset pedagogických pracovníků včetně ředitelky školy a chůvy pro dvouleté děti. Do mateřské školy dojíždí jednou měsíčně klinický logoped, který provádí pravidelné konzultace s učitelkami a rodiči dětí.

Komplex budovy obklopuje rozlehlá zahrada osázena okrasnou zelení i ovocnými stromy. K využití dětí slouží několik pískovišť, zahradní tělovýchovné prvky (skluzavky, tunel, houpačky, venkovní trampolíny), stezka pro chůzi na boso, indiánské tepee, dřevěné domečky, bazén, mlhoviště, dopravní hřiště i zahradní altán, který slouží jako venkovní učebna. Bohaté vybavení zahrady nabízí dětem pestrou vzdělávací nabídku a poskytuje dostatek možností pro volné hry i celkový tělesný rozvoj dětí.

Mateřská škola úzce spolupracuje se základní školou, která se nachází v její blízkosti. Před koncem školního roku jsou dětem nastupujícím v září do povinné školní docházky umožněny návštěvy základní školy, kde se seznamují s jejím prostředím a provozem.

Školní vzdělávací program mateřské školy nese název „Sluníčkový rok“. Záměrem výchovného působení a filosofií mateřské školy je vytvořit pro děti místo pro radostnou hru, navazování prvních přátelství, objevování svých možností a prohlubování dovedností.

7 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU

Výzkumné šetření bylo prováděno ve dvou třídách běžné mateřské školy, konkrétně v homogenní třídě pro předškolní děti ve věku od 5 do 6 (7) let a v heterogenní třídě pro děti s vadami řeči ve věku od 4 do 7 let. Výběr dětí k realizaci výzkumné studie v oblasti rozvoje grafomotoriky u dětí předškolního věku byl založen na společné konzultaci s učitelkami běžné předškolní i logopedické třídy. Na základě doporučení bylo jako výzkumný vzorek vybráno osm dětí navštěvující běžnou třídu a osm dětí docházející do logopedické třídy.

První skupinu výzkumného vzorku tvořily děti bez narušené komunikační schopnosti ve věkovém rozmezí 5,6 až 6,6 let. Jednalo se o pět děvčat a tři chlapce. V této skupině byly tři děti s odkladem školní docházky. Druhá skupina výzkumného vzorku se skládala z dětí ve věku od 5,6 do 7,2 let, u kterých se vyskytovala narušená komunikační schopnost. Jednalo se o dvě děvčata a šest chlapců. Z této skupiny byly tři děti po odkladu školní docházky a tři děti měly doporučený odklad školní docházky pro následující školní rok. Věk dětí byl vypočítán k měsíci březnu roku 2018, kdy výzkumné šetření začalo.

8 REALIZACE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Před samotným výzkumným šetřením proběhly krátké rozhovory s učitelkami obou tříd mateřské školy, ze kterých vyplynulo, že v běžné i logopedické třídě jsou během týdne pravidelně zahrnovány činnosti na podporu rozvoje grafomotoriky. Zejména jde o pracovní listy zaměřené na uvolňovací grafomotorické cviky a grafické prvky. Tato grafomotorická aktivita probíhá v obou třídách v rámci celkové přípravy předškolních dětí na nástup povinné školní docházky.

Výzkumná studie probíhala po dobu tří měsíců – od března 2018 do května 2018, tedy v druhé polovině školního roku. V intervalu jedenkrát týdně se realizoval program na rozvoj grafomotoriky, během kterého byly procvičovány grafomotorické dovednosti u obou skupin výzkumného vzorku. Trénink probíhal vždy v dopoledních hodinách. Jedna lekce se konala zhruba 20–30 minut, doba trvání se odvíjela od zájmu dětí. Důležité bylo, aby program nijak výrazně nenarušoval režim dne. Při tvorbě metodického programu a zpracování grafomotorických listů se vycházelo z nastudovaných poznatků uvedených v teoretické části.

S dětmi bylo pracováno v menších skupinách, což napomohlo k individuálnější práci s dětmi a k lepšímu pozorování dětí při jednotlivých činnostech. Každý trénink tematicky korespondoval s týdenním tematickým celkem v jednotlivých třídách. Při tvorbě nabídky činností se kladl důraz na vytvoření dostatečně zajímavých, pestrých a atraktivních aktivit.

Před zahájením programu byla provedena **vstupní pedagogická diagnostika**, kdy byly dětem předloženy k vypracování tři diagnostické listy. Při tvorbě diagnostických listů se vycházelo z Orientačního testu školní zralosti dle J. Jiráka (in Švancara a kol., 1980), do kterých byl navíc zařazen diagnostický list s grafickými prvky. Na první list děti nakreslily mužskou postavu, u níž bylo hodnocení zaměřeno zejména na úroveň kresby a zda kresba odpovídá věku dítěte. Druhá část posuzovala u dětí úroveň vizuomotorické koordinace. Děti zde měly za úkol co nejlépe napodobit psací písmo, konkrétně „Sus je ha“ a následně obkreslit skupinu deseti bodů. Třetí úlohou bylo překreslení šesti vybraných grafických prvků – svislou rovnou čáru, kruh, spirálu, vlnovku, zuby a horní smyčku.

V rámci průběhu programu bylo zařazeno **deset pracovních listů**, které byly nakresleny autorkou práce. První pracovní list obsahoval dva grafické prvky, druhý až desátý pracovní list zahrnoval jeden grafický prvek. Tyto grafomotorické listy byly dětem předkládány k vypracování během programu, tedy po dobu deseti lekcí, kdy každá byla specializovaná na určitý grafický prvek. Vyplnění jednotlivých grafomotorických listů probíhalo u stolečků výškově odpovídající dětem předškolního věku a splňující podmínky pro správné sezení a držení těla při kreslení. Při práci děti používaly vždy trojhranné tužky a pastelky.

Pracovní listy byly vytvořeny tak, aby respektovaly posloupnost jednotlivých grafických prvků. Program zahrnoval grafické prvky prvních tří skupin dle autorky Bednářové. Při nácviu grafických prvků bylo tudíž postupováno od jednodušších po náročnější prvky. Nejprve se u dětí usilovalo o upevnění již osvojených prvků a poté se postupně zařazovaly obtížnější grafické prvky, k jejichž zautomatizování děti potřebovaly více času. Každý grafomotorický list byl doplněn krátkou rytmickou říkankou, která plnila nejen úlohu motivační, ale také napomáhala ke snadnějšímu pochopení a osvojení si daného grafického prvku.

V následující tabulce je shrnuto deset pracovních listů a k nim přiřazené rozvíjené grafické prvky.

	Název pracovního listu	Grafický prvek
1.	dřevěný plot	svislá rovná čára a vodorovná čára
2.	kos a žížala	kruh
3.	kuřátka a zrní	tečky
4.	klubíčka pro koťátko	spirála
5.	vlny na rybníku	vlnovka
6.	dešťové mraky	šikmé čáry
7.	barevné balónky	elipsa
8.	ostré pily	zuby
9.	zajíček a mrkvičky	horní spojené oblouky
10.	letíme na výlet	horní smyčky

Tab. 1 Seznam grafomotorických listů a grafických prvků

Inspirace pro vytváření pracovních listů byla čerpána převážně z publikací Bednářové (2012, 2015) určené k podpoře kreslení a psaní, ale také z pracovních listů od

autorů Looseová a kol. (2001b), Lipnická (2007), Pilařová (2013), Těthalová (2017) a Valachová a kol. (2015).

Struktura každé lekce

Vzhledem k faktu, že úroveň grafomotoriky vychází z úrovně hrubé motoriky a úrovně jemné motoriky, samotnému vyplnění pracovních listů vždy předcházelo procvičení těchto dvou oblastí. Na začátek každého tréninku byla proto zařazena řada cviků určených ke komplexnímu protažení celého těla, s důrazem na koordinaci pohybů ruky a uvolnění ramenního a loketního kloubu, zápěstí a jednotlivých prstů. Pro rozvoj **hrubé motoriky** byly s dětmi prováděny činnosti jako například běhání, skákání, lezení, chůze po balančních kamenech, chytání, házení apod. **Jemná motorika** byla u dětí rozvíjena činnostmi v podobě skládání kostek, navlékání korálků, zapínání knoflíků, modelování z plastelíny, mačkání papíru, prstová cvičení apod.

K uvolnění jednotlivých kloubů ruky sloužily také závodní dráhy, které děti „projížděly“ na interaktivní tabuli nebo na papíru formátu A2, tedy ve svislé i vodorovné poloze. Poté byly dětem u stolečků dány pracovní listy velikosti A4 obsahující **uvolňovací cviky** v podobě závodních drah, obtahovacích, jednotažných cviků nebo kombinaci obojího. Následně již probíhal samotný **nácvik jednotlivých grafických prvků** – nejprve vždy na velkých plochách, tedy na interaktivní tabuli či papíru o formátu A2, a poté na pracovním listu velikosti A4.

Ke všem aktivitám byly děti dostatečně motivovány. Před zahájením každé lekce byla jejich pozornost zaujata zábavným vyprávěním, které korespondovalo s právě probíhajícím tématem v jednotlivých třídách. K motivaci pohybových činností a uvolňovacích cviků využívala autorka práce zejména písničky a básničky. Motivací při rozvoji jemné motoriky a grafomotoriky byly především krátké příběhy či říkanky, které dané aktivity doplňovaly.

Na závěr tréninkového programu byla u výzkumného vzorku provedena **výstupní pedagogická diagnostika** v podobě stejných diagnostických listů jako na začátku výzkumného šetření. Následně byly u dětí obou skupin vstupní a výstupní testy vyhodnoceny a porovnány. Na základě výsledků byla zjišťována efektivita programu na rozvoj grafomotoriky a jak rozdílná je úroveň a rozvoj grafomotorických dovedností

u dětí bez narušené komunikační schopnosti a u dětí s narušenou komunikační schopností.

Během celé výzkumné studie byla pozornost autorky práce zaměřena na hygienické návyky a na zájem dítěte o kresbu a grafomotorická cvičení. Dále probíhalo pozorování rozvoje grafomotorických schopností u obou skupin dětí. Veškeré údaje z pozorování byly pečlivě zaznamenávány.

9 VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

V tabulkách u jednotlivých dětí jsou zaznamenány jejich podrobné výsledky ze vstupní a výstupní pedagogické diagnostiky. V tabulkách č. 2 až č. 9 jsou shrnuty výkony dětí bez narušené komunikační schopnosti, tabulky č. 10 až č. 17 obsahují výkony dětí s narušenou komunikační schopností.

9.1 Děti bez narušené komunikační schopnosti

Dítě č. 1

Pohlaví: dívka

Věk v průběhu výzkumného šetření: 6,5 let – 6,8 let

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Sezení a držení těla je u dívky správné. Tužku drží špetkovým úchopem. Uvolněnost ruky značí fakt, že tlak na podložku je přiměřený a vedení čáry je plynulé.

Vstupní diagnostika: Vstupní kresba postavy odpovídá vývojovému stupni dívky. Hlava je však oproti tělu velká, ruce příliš krátké, trup malý a nohy výrazně dlouhé. Horní končetiny jsou zaznamenány dvojdimenzionálně, dolní končetiny jsou zobrazeny jednoduchými čarami. Postava má znázorněny detaily jako jsou uši, krk, vlasy, vousy, řasy, ovšem nos ne. Počet prstů nesouhlasí. Některá napodobená písmena odpovídají předloze, jiná ne. Počet obkreslených bodů koresponduje s předlohou, několik bodů je vychýleno z původního postavení. V rámci diagnostického listu s grafickými prvky dívka nedokázala zcela napodobit svislé rovné čáry a horní smyčky.

Průběh programu: Dívka se na práci dokázala plně soustředit, po celou dobu tréninku si vedla dobře. Ze všech grafických prvků jí dělaly potíže pouze vlnovka a šikmé čáry, které zvládala s dopomocí. Vlnovky se totiž postupně změnilly na vodorovné čáry. V případě šikmých čar dívka zpočátku čáry zaoblovala, po opětovném vysvětlení dívka pokračovala správně.

Výstupní diagnostika: Kresba postavy se nijak nápadně neliší od kresby na začátku šetření. Patrné zdokonalení lze pozorovat v proporcích některých částí těla. Dolní končetiny jsou nyní zobrazeny již dvojdimenzionálně. Nakreslené postavě přibyl nos,

počet prstů stále neodpovídá. Mírný posun proběhl i v rámci zvládnutí jednotlivých psacích písmen. Zlepšení je zaznamenáno také u obkreslení skupiny bodů, které se plně shoduje s předlohou. Úroveň vizuomotorické koordinace je tedy dobrá. Z grafických prvků došlo ke zlepšení horních smyček. Celkově je grafomotorika na dobré úrovni.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		nesprávně zobrazené proporce, dvojdimenzionální ruce, jednodimenzionální nohy, chybí detail nosu, počet prstů nesouhlasí	přesnější znázornění proporcí, ruce i nohy nakreslené dvojdimenzionálně, přibyl detail nosu, počet prstů stále nesouhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	částečně čitelný	téměř se podobá vzoru
	Obkreslení bodů	odpovídá předloze pouze počtem	počtem i seskupením odpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá čtyři grafické prvky	zvládá pět grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné	správné
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		kresbu sama vyhledává, velký zájem o kresbu a grafomotorickou činnost	přetrvává kladný vztah k těmto činnostem

Tab. 2 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 1 (dítěti bez NKS)

Dítě č. 2

Pohlaví: dívka

Věk v průběhu výzkumného šetření: 6,5 let – 6,8 let

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Dívka má vytvořený správný návyk sezení i držení psacího náčiní, tedy špetkový úchop. Horní končetina je uvolněná, díky čemu dívka vynakládá optimální přitlak na podložku. Tahy ruky jsou plynulé.

Vstupní diagnostika: Kresba postavy má všechny potřebné náležitosti vzhledem k věku dívky. Končetiny jsou nakresleny dvojdimenzionálně, jsou však příliš krátké. Počet prstů neodpovídá. Postava obsahuje i celou řadu detailů jako např. nos, uši, krk, vousy, řasy a boty. Dívka psací písmo napodobila poměrně čitelně. Skupina bodů se svým počtem i seskupením shoduje s předlohou. U grafických prvků měla dívka obtíže při zvládnutí vlnovky a horních smyček.

Průběh programu: Dívka je grafomotoricky obratná, bez potíží zvládla grafické prvky první skupiny. Z druhé a třetí skupiny chybovala u vlnovky, elipsy a horní smyčky. Po poskytnutí slovní opory dívka úspěšně grafické prvky dokázala dokončit.

Výstupní diagnostika: Oproti kresbě ze vstupního šetření není zaznamenán žádný výrazný posun. Postava je o něco větší, znázornění končetin a detailů se nijak neodlišuje. Ruka stále není zakončena pěti prsty. Napodobit psací písmo dívka zvládla lépe než na začátku programu. Zlepšení dosáhla i u obkreslení deseti teček. Úroveň vizuomotorické koordinace se zdá být dobrá. Velký pokrok je i v rámci grafických prvků, které jsou po skončení tréninku na velmi kvalitní úrovni.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		končetiny znázorněny dvojdímníonálně, důležité detaily zachyceny, počet prstů neodpovídá	dvojdímníonální končetiny, důležité detaily zachyceny, počet prstů stále neodpovídá
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	čitelné	čitelné
	Obkreslení bodů	shoduje se s předlohou	shoduje se s předlohou
Zvládnutí grafických prvků		zvládá čtyři grafické prvky	zvládá všech šest grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné	správné
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		jeví velký zájem o kresbu a grafomotorickou činnost	kladný vztah k těmto aktivitám

Tab. 3 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 2 (děti bez NKS)

Dítě č. 3

Pohlaví: dívka

Věk v průběhu výzkumného šetření: 6,6 let – 6,8 let

Dominantní ruka: levá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Dívka zaujímá správné sezení a polohu těla. Zpočátku u ní bylo viditelné větší napětí ruky, zejména tedy zápěstí a prstů, což se odráželo i v úchopu tužky. Prsty zaujímaly správné postavení, avšak byly v křeči, ukazováček byl prohnutý. Postupně docházelo u dívky k uvolnění kloubů, ke zmírnění tlaku na podložku. Tahy tužky jsou plynulé.

Vstupní diagnostika: Kresba postavy koresponduje s věkem dívky. Postava je správně proporcionálně členěná, celkově je ale poměrně malá. Ruce i nohy jsou dvojdímní. Obsahuje detaily krku, vlasů, vousů, nehtů, ale zcela zde chybí nos a uši. Obě ruce mají pouze tři prsty. Kresba působí po obsahové stránce velmi bohatě. Napodobení psacího písma téměř zcela odpovídá předloze. U překreslení bodů počet i seskupení teček koresponduje s předlohou. Z grafických prvků zvládla dívka všechny grafické prvky, pouze u spirály otočila její směr.

Průběh programu: V průběhu celého programu byla dívka velmi grafomotoricky obratná. Žádný grafický prvek jí nečinil velké potíže, kromě teček, které připomínaly spíš krátké čáry. Po upozornění na nadměrný tlak na psací podložku dokázala tečky vytvořit pouhým dotýkáním se hrotu tužky na papír.

Výstupní diagnostika: Kresba postavy odpovídá vývojové etapě dívky. Postava je opět výrazně malá, dívka má potíže s využitím celé plochy papíru. Končetiny jsou znázorněny dvojdímní. Svým obsahem je opět propracována do detailů, navíc je rozšířena o nos a uši. Prsty stále nesouhlasí. V rámci napodobení psacího písma došlo ke zlepšení. Obkreslení teček opět zcela odpovídá předloze. Koordinace oko-ruka je na dobré úrovni. K pozitivní změně došlo i u grafických prvků, kde zpočátku mírně bojovala se spirálou. Celková úroveň grafomotorických dovedností je velmi dobrá.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		malá postava, dvojdímní končetiny, chybí detaily nosu a uší, počet prstů nesouhlasí	malá postava, dvojdímní končetiny, přibýly detaily nosu a uší, počet prstů stále nesouhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	téměř přesné	přesné
	Obkreslení bodů	zcela odpovídá předloze	zcela odpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá pět grafických prvků	zvládá všech šest grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné sezení, křečovitý úchop tužky, neuvolněné zápěstí a prsty, nadměrný tlak na psací podložku	správné sezení a úchop psacího náčiní, uvolněnější zápěstí a prsty, optimální tlak na podložku
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		sama vyhledává možnost kreslení, kladný vztah ke grafomotorice	velmi pozitivní zájem o dané činnosti

Tab. 4 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 3 (děti bez NKS)

Dítě č. 4

Pohlaví: chlapec

Věk v průběhu výzkumného šetření: 5,6 let – 5,8 let

Dominantní ruka: levá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Chlapec má navozenou správnou polohu těla při sezení i správný úchop tužky. Lze u něj pozorovat uvolněnou ruku, přiměřený tlak na podložku a plynulost tahů.

Vstupní diagnostika: Vstupní kresba postavy odpovídá vývojovému stupni chlapce. Postava je relativně malá, proporcionálně správně členěná, končetiny jsou zobrazeny dvojitými čarami. Kresba obsahuje obličejové i další podstatné detaily, paže jsou zakončeny pětiprstou rukou. Při napodobování písma se chlapci dařilo poměrně dobře. Potíže měl pouze u druhého slova, jinak jsou písmena čitelná. Vizuomotorika při obkreslení skupiny bodů byla znatelně horší. Obrazec s předlohou nesouhlasí počtem ani seskupením teček. Z grafických prvků chlapec nesprávně nakreslil vlnovku a zpočátku řady i horní smyčky. Spirály má chlapec osvojené, pouze nedodržel jejich správný směr.

Průběh programu: Ve vypracování grafických prvků je chlapec úspěšný. Problémy se naskytly pouze u zvládnutí vlnovky a elipsy, kterou špatně rozlišoval od kruhu. Obtíže byly dány nedostatečným soustředěním ze strany chlapce.

Výstupní diagnostika: Od vstupního testu se kresba postavy nijak neliší. Po obsahové stránce je kresba velmi bohatá a zahrnuje všechny náležitosti vzhledem k věku chlapce. Opis psacího písma zachycuje zlepšení. Písmena odpovídají jejich vzoru. Zdokonalení lze zaznamenat i u překreslení teček, které se počtem a uspořádáním shodují s předlohou. Koordinace oko-ruka je po skončení programu na výborné úrovni. U zvládnutí grafických prvků během výstupního šetření je též vidět velký posun.

Zkoumaná oblast	Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy	malá postava, dvojdímní končetiny, zobrazeny důležité detaily, počet prstů souhlasí	malá postava, dvojdímní končetiny, zobrazeny důležité detaily, počet prstů souhlasí

Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	téměř čitelné	čitelné
	Obkreslení bodů	nesouhlasí s předlohou	zcela odpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá tři grafické prvky	zvládá všech šest grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné	správné
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		ke grafomotorickým činnostem přistupuje s určitou nechtí	nejeví velký zájem o dané aktivity

Tab. 5 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 4 (děti bez NKS)

Dítě č. 5

Pohlaví: chlapec

Věk v průběhu výzkumného šetření: 6,1 let – 6,4 let

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: U chlapce je zafixované správné sezení a držení těla i špetkový úchop. Ruka je dostatečně uvolněná, díky čemu docházelo ke správné poloze a plynulým pohybům ruky.

Vstupní diagnostika: Kresba postavy koresponduje s věkem chlapce. Postava má správné proporce, celkově je menší. Je obohacena o detail nosu, krku, vlasů, nehtů, postrádá uši. Horní i dolní končetiny jsou zobrazeny dvojdimenzionálně, prsty na rukách souhlasí. Napodobení písma je téměř přesné. Při obkreslování bodů chlapec některé tečky výrazně vychýlil z jejich původního postavení. Počet bodů zcela odpovídá předloze. Úroveň vizuomotoriky je vysoká. Grafické prvky z diagnostického listu má osvojeny všechny.

Průběh programu: Grafomotoricky byl chlapec po celou dobu tréninku velmi úspěšný. Drobné nesnáze lze vypozorovat u vlnovky a elipsy, které byly zapříčiněny nízkou mírou soustředění. Ostatní grafické prvky chlapec zvládá výborně.

Výstupní diagnostika: Výstupní kresba je obsahově velmi vydařená. Rozdílu oproti vstupní diagnostice si lze povšimnout pouze ve velikosti postavy a v přítomnosti detailu uší. Napodobení psacího písma je i během výstupního šetření správné. Překreslený obrazec bodů je zvětšený, počet a seskupení se s předlohou shodují. Chlapec má zvládnuté všechny grafické prvky.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		menší postava, dvojdimenzionální končetiny, chybí detail uší, počet prstů souhlasí	větší postava, dvojdimenzionální končetiny, přibylly uši, počet prstů souhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	zcela přesné	zcela přesné
	Obkreslení bodů	předloze odpovídá pouze počtem	zcela odpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá všech šest grafických prvků	zvládá všech šest grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné	správné
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		kresbu sám nevyhledává, o tyto činnosti nejví zájem	neutrální vztah k daným činnostem

Tab. 6 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 5 (děti bez NKS)

Dítě č. 6

Pohlaví: chlapec

Věk v průběhu výzkumného šetření: 6,4 let – 6,7 let

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Chlapec má osvojená pravidla správného sezení a polohy těla. Při kresbě a grafických cvičení používá špetkový úchop. Ruka je uvolněná, tlak na kreslicí podložku je optimální a tah tužky po papíře je plynulý.

Vstupní diagnostika: Kresba postavy koresponduje s vývojovým stupněm chlapce. Kresba postrádá uši, naopak obsahuje obličejové i jiné detaily (krk, brýle, vlasy, boty). Ruce a nohy jsou zobrazeny dvojdimenzionálně, prsty neodpovídají. Psací písmo je čitelné. Obkreslení skupiny bodů zvládl na dobré úrovni. Počet i sestavení koresponduje s předlohou. Podobu jednotlivých grafických prvků má osvojenou.

Průběh programu: Po celou dobu tréninku byl chlapec soustředěný a při zvládnutí jednotlivých grafických prvků úspěšný. Má osvojené prvky všech tří skupin, pouze při vypracování svislých rovných čar nedokázal dodržovat stejnou výšku čar. Sám si to však uvědomil a linie dotáhl.

Výstupní diagnostika: Výstupní kresba postavy je velmi podobná kresbě předešlé. K vyobrazeným detailům přibylly uši. Počet prstů se zvýšil na pět, prsty jsou kresleny jednoduchou čarou. Pokrok je vidět u napodobení psacího písma, kdy se jedná o zcela

přesné napodobení předlohy. Při překreslení teček došlo ke zhoršení. Chlapec nakreslil o dvě tečky navíc, a tím tak posunul na špatné místo i samostatně stojící tečku dole. Přesto lze konstatovat, že úroveň vizuomotoriky je dobrá. Všechny grafické prvky zvládl správně nakreslit. Celkově je grafomotorika u tohoto chlapce na velmi dobré úrovni.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		dvojdímní končetiny, chybí detail uší, počet prstů nesouhlasí	dvojdímní končetiny, přibyl detail uší, jednodímní prsty, jejichž počet souhlasí,
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	čitelné	zcela přesné
	Obkreslení bodů	zcela odpovídá předloze	neodpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá všech šest grafických prvků	zvládá všech šest grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné	správné
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		tyto činnosti sám nevyhledává, přesto je vypracovává s nadšením	velký zájem o kresbu a grafomotoriku

Tab. 7 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 6 (dětí bez NKS)

Dítě č. 7

Pohlaví: dívka

Věk v průběhu výzkumného šetření: 5,8 let – 6,1 let

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Dívka dodržuje správnou polohu těla při sezení. Tužku drží v mírné křeči, proto dochází při úchopu k propnutí ukazováčku. Nedostatečně uvolněná ruka a nadměrný tlak na psací stůl se odráželo i v plynulosti tahů. Postupem tréninku docházelo k nápravě těchto špatných pracovních návyků.

Vstupní diagnostika: Postava je obsahově velmi bohatá. Ke kresbě dívka nedokázala správně využít plochu papíru, protože jí nevyšel prostor pro kresbu dolních končetin. Ruce jsou znázorněny dvojitými čarami, nevycházejí z ramenou. Postava obsahuje všechny důležité detaily. Paže jsou zakončeny čtyřmi prsty. Opis psacího písma je zcela přesný. Obkreslení skupiny bodů je naprosto dokonalé. U grafických prvků měla dívka potíže u horních smyček s uvědoměním si, jakým směrem tužku vést.

Průběh programu: Dívka je grafomotoricky obratná. Při vypracování jednotlivých grafických prvků je ale zbrklá a spěchá, aby měla pracovní listy co nejrychleji dokončené. A právě to se odrazilo i u elipsy, kterou zpočátku nesprávně odlišila od kruhu. Zbylé grafické prvky zvládá.

Výstupní diagnostika: Při výstupním šetření již dívka zobrazila celou postavu, hlava je však zachycena příliš malá. Dolní končetiny jsou nakresleny jednodimenzionálně, počet prstů na rukách stále nesouhlasí. Postava má znázorněné všechny důležité detaily. Úkoly zaměřené na koordinaci oko-ruka jsou na výborné úrovni – psací písmo i obkreslení deseti bodů zcela koresponduje s předlohami. Zlepšení lze pozorovat u grafických prvků, především v rámci udržení shodné velikosti. Horní kličky ještě nejsou zcela zvládnuty.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		příliš velká postava, zcela chybí nohy, dvojdimenzionální ruce, zobrazení všech detailů, počet prstů nesouhlasí	zachycení celé postavy, hlava velmi malá, dvojdimenzionální ruce, jednodimenzionální nohy, zobrazeny všechny důležité detaily, počet prstů stále nesouhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	zcela přesný	zcela přesný
	Obkreslení bodů	zcela odpovídá předloze	zcela odpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá pět grafických prvků	zvládá pět grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné sezení, křečovitý úchop tužky, neuvolněná ruka, nadměrný přítlak na psací podložku, neplynulost tahů	správné sezení a úchop psacího náčiní, uvolněnější ruka, optimální tlak na stůl, plynulé tahy
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		nejeví o kresbu a grafomotoriku velký zájem	ráda kreslí, grafomotorické listy chce mít však rychle hotové

Tab. 8 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 7 (děti bez NKS)

Dítě č. 8

Pohlaví: dívka

Věk v průběhu výzkumného šetření: 6,1 let – 6,3 let

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Sezení a držení těla jsou u dívky správné. Dívka má taktéž osvojený správný úchop psacího náčiní. Dostatečně uvolněná ruka a adekvátní přítlak na psací podložku přispívá k plynulosti tahů.

Vstupní diagnostika: Při vstupním testu odpovídá kresba postavy věku dívky. Horní končetiny nevychází z ramenou a jsou kratší. Společně s nohama zobrazila dívka ruce dvojdímenzionálně, včetně pěti prstů na rukách. Postava má zachyceny všechny obličejové detaily, uši, vlasy, brýle a krk. Napodobení napsané věty je celkem zdařilé. Dále dokázala téměř dokonale napodobit předlohu skupiny deseti bodů. Počet i umístění odpovídá vzoru. Z grafických prvků ještě nemá zcela osvojené spirály a horní smyčky. Ostatní prvky nakreslila bez problémů.

Průběh programu: Během celého tréninku byla dívka při vypracování jednotlivých grafomotorických listů velmi pečlivá, vytrvalá a soustředěná. Má zvládnuté grafické prvky všech tří skupin.

Výstupní diagnostika: Postava z výstupního šetření není nijak výrazně odlišná od postavy ze šetření vstupního. Horní končetiny již vychází z ramenou a jsou delší. Kresba postavy obsahuje stejné detaily jako předchozí kresba. Horní končetiny již vychází z ramenou. Napodobením psacího písma a obkreslením deseti teček dívka potvrdila, že má vizuomotorickou koordinaci na velmi dobré úrovni. Zlepšení je viditelné i u zvládnutí grafických prvků. Celková úroveň grafomotorických dovedností je velmi dobrá.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		nesprávně umístěné kratší ruce, dvojdímenzionální zobrazení končetin, zachycení všech důležitých detailů, počet prstů souhlasí	ruce již vychází z ramenou, jsou delší, dvojdímenzionální zobrazení končetin, zachycení všech důležitých detailů, počet prstů souhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	čitelné	zcela přesné
	Obkreslení bodů	zcela odpovídá předloze	zcela odpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá čtyři grafické prvky	zvládá pět grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné	správné

Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost	kresbu sama často vyhledává, velký zájem o dané činnosti	přetrvává velmi kladný vztah ke kresbě a grafomotorice
--	--	--

Tab. 9 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 8 (dětí bez NKS)

9.2 Děti s narušenou komunikační schopností

Dítě č. 1

Pohlaví: chlapec

Věk v průběhu výzkumného šetření: 6,0 let – 6,3 let

Diagnóza narušené komunikační schopnosti: mnohočetná dyslálie

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Chlapec má navozená správná pravidla sezení a úchopu psacího náčiní. Uvolněnost ruky napomáhala k optimálnímu přítlaku na podložku a k plynulým tahům tužky.

Vstupní diagnostika: Kresba postavy je po obsahové stránce chudší. Trup je poměrně malý. Končetiny jsou zobrazeny dvojdímní, pět prstů je znázorněno pouze jednoduchými čarami. Postava zahrnuje detaily v obličeji, uši, vlasy, chybí zde krk. Opis věty je dobře čitelný. Obkreslení deseti teček je zcela přesné. Z grafických prvků na diagnostickém listu zcela neodpovídají předloze spirály a horní kličky, ostatní prvky zvládl správně.

Průběh programu: Chlapec se při práci dokáže zcela soustředit a po celou dobu tréninku byl snaživý. Z hlediska grafomotoriky je na dobré úrovni. Téměř všechny prvky má osvojené, potíže mu dělaly pouze tečky, u kterých byl znatelný větší přítlak na podložku. Proto tečky připomínají spíš krátké čárky. Mimo to nemá chlapec zatím zvládnutou ještě elipsu.

Výstupní diagnostika: Výstupní kresba postavy koresponduje s vývojovým stupněm chlapce. Postava je proporcionálně lépe rozvržená. Stále však není zobrazený krk, počet prstů odpovídá. Perfektně zpracované napodobení psacího písma a překreslení skupiny bodů značí u chlapce velmi dobrou úroveň vizuomotoriky. V rámci grafických prvků je zaznamenáno zlepšení během kreslení spirály. Horní kličky způsobují chlapci částečné potíže.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		malý trup, dvojdimenzionálně znázorněné končetiny, chybí krk, počet prstů souhlasí	adekvátní proporce postavy, dvojdimenzionální končetiny, stále postrádán krk, počet prstů souhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	čitelný	téměř přesný
	Obkreslení bodů	zcela odpovídá předloze	zcela odpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá čtyři grafické prvky	zvládá pět grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné	správné
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		sám tyto činnosti nevyhledává, ale s ochotou je splní	ke konci programu se již se zájmem na grafomotorické činnosti vyptával

Tab. 10 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 1 (dítě s NKS)

Dítě č. 2

Pohlaví: chlapec

Věk v průběhu výzkumného šetření: 7,3 let – 7,7 let

Diagnóza narušené komunikační schopnosti: vývojová dysfázie

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Správné sezení a držení těla má chlapec osvojené. Používá špetkový úchop, tužku však drží křečovitě. Ruka je v částečném napětí, což přechází i v nadměrný přitlak na kreslicí podložku. Plynulost tužky je ovšem zřetelná. V průběhu pravidelného tréninku došlo u chlapce ke zmírnění napětí a k většímu uvolnění ruky.

Vstupní diagnostika: Počáteční kresba postavy neodpovídá věku chlapce. Postava má ruce zobrazeny dvojdimenzionálně, nohy jsou znázorněny pouze jednoduchými čarami. Prsty zcela chybí. Dále postava postrádá detaily jako jsou uši, krk, vlasy. Opis věty připomíná psací písmo, není však zcela čitelné. Obkreslení skupiny bodů se počtem neshoduje se vzorem. Grafické prvky z posledního diagnostického listu má chlapec poměrně dobře zvládnuté. Potíže s velikostí mu dělají spirály a horní smyčky.

Průběh programu: Chlapec si při vypracování grafomotorických listů vedl dobře, byl svědomitý. Grafické prvky má téměř všechny osvojeny. Při kreslení horních spojených

oblouků a horních smyček si nebyl jistý vedením tužky, tudíž tyto prvky ještě zcela nezvládá.

Výstupní diagnostika: Znatelné zdokonalení je zachyceno ve výstupní kresbě. Postava má horní i dolní končetiny nakresleny dvojdímníonálně, paže jsou zakončeny pětprstýma rukama. Dále přibyl detail uší, krku a vlasů. Velké zlepšení je zaznamenáno u napodobení psacího písma. Obkreslení teček z výstupního šetření již odpovídá předloze počtem i seskupením. Lze tedy říci, že vizuomotorická koordinace je na dostačující úrovni. Z diagnostického listu s grafickými prvky má chlapec spirály a horní smyčky zvládnuty stále nejméně.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		dvojdímníonální ruce, jednodímníonální nohy, chybí uši, vlasy, krk a prsty	končetiny zobrazeny dvojdímníonálně, přibylly chybějící detaily, počet prstů odpovídá
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	má podobu psacího písma, není čitelné	téměř zcela čitelné
	Obkreslení bodů	neodpovídá předloze	shoduje se s předlohou
Zvládnutí grafických prvků		zvládá čtyři grafické prvky	zvládá čtyři grafické prvky
Hygienické návyky při kreslení a psaní		křečovitý úchop, částečně neuvolněná ruka, nadměrný tlak na psací podložku	křečovité držení tužky upadlo, ruka se zdá být uvolněnější, přítlak odstraněn
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		neutrální vztah ke kresbě a grafomotorice	přetrvává neutrální vztah k daným aktivitám

Tab. 11 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 2 (děti s NKS)

Dítě č. 3

Pohlaví: dívka

Věk v průběhu výzkumného šetření: 7,2 let – 7,5 let

Diagnóza narušené komunikační schopnosti: vývojová dysfázie

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Držení těla je u dívky správné, při sezení má však překřížené nohy. Během programu se tohoto špatného návyku dívka zbavila. Po celou dobu šetření používá správný špetkový úchop. Ruka, zejména tedy

zápěstí, není uvolněné, na tužku příliš tlačí. Tahy se zdají být plynulé. Na konci programu došlo k většímu uvolnění horní končetiny a ke zmírnění tlaku.

Vstupní diagnostika: U vstupního šetření kresba postavy neodpovídá vývojovému stupni dívky. Postava je malá, dívka má potíže při využití plochy papíru. Po obsahové straně je postava znázorněna velmi chudě. Ruce i nohy jsou nakresleny jednoduchou čarou. Postava obsahuje detaily jako oči, ústa, vlasy a boty, naopak zde není nos, uši, prsty a krk. Napodobit psací písmo dokázala dívka poměrně dobře. Překreslení skupiny počtem ani seskupením nekoresponduje s předlohou. Zvládnutí grafických prvků dívce nedělalo velké potíže. Menší problém nastal pouze při vypracování některých spirál, kde se jednotlivé čáry křížují.

Průběh programu: Přestože během grafomotorických aktivit dívka spěchá a všechna cvičení má rychle splněná, při samotných grafických prvcích si vede velmi dobře. Jediné obtíže byly shledány u šikmých rovných čar a spirál. Po opakovaném poskytnutí slovní instrukce dívka dokázala grafické prvky úspěšně dokončit.

Výstupní diagnostika: Úroveň kresby postavy se při výstupním testu zvýšila. Nohy jsou dvojdímenzionální, ruce jsou stále zobrazeny jednoduchou čarou. Horní končetiny již obsahují prsty, jejichž počet neodpovídá. V obličeji přibyl detail nosu a dále uši. Změny v napodobení psacího písma nenastaly. U obkreslení teček je nyní správný počet bodů, jejich sestavení se předloze taktéž přiblížilo. Úroveň vizuomotoriky je však na horší úrovni. Ovšem úroveň grafomotorických dovedností je u dívky velmi dobrá. Dívka má zvládnuto všech šest grafických prvků z diagnostického listu.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		končetiny zobrazeny jednodímenzionálně, chybí detaily nosu, uší, krku a prstů	jednodímenzionální ruce, dvojdímenzionální nohy, stále postrádán krk, přibyl nos, uši a prsty, jejichž počet neodpovídá
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	čitelné	čitelné
	Obkreslení bodů	neshoduje se s předlohou	předloze odpovídá pouze počtem
Zvládnutí grafických prvků		zvládá pět grafických prvků	zvládá všech šest grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		překřížené nohy při sezení, správný úchop tužky, neuvolněné zápěstí,	správné sezení a úchop psacího náčiní, uvolněnost

	přílišný tlak na psací podložku	v zápěstí, přítlak na psací podložku odstraněn
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost	kresba nepatří k dívčím zálibám	přetrvává neutrální zájem ke kresbě a grafomotorickým činnostem

Tab. 12 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 3 (děti s NKS)

Dítě č. 4

Pohlaví: chlapec

Věk v průběhu výzkumného šetření: 7,0 let – 7,3 let

Diagnóza narušené komunikační schopnosti: mnohočetná dyslálie

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Poloha těla a sezení jsou při kresebné a grafomotorické činnosti správné. U chlapce je též navozen správný špetkový úchop. Plynulost tahů a patřičný tlak na kreslicí podložku značí uvolněnost ruky.

Vstupní diagnostika: Kresba nekoresponduje s věkem chlapce. Postava je po obsahové stránce poměrně chudá. Dvojdímenzionálně jsou zobrazeny pouze dolní končetiny, horní končetiny i trup jsou nakresleny jednoduchými čarami. Počet prstů souhlasí. Z detailů chybí postavě uši. Psací písmo odpovídá předloze. Překreslení soustavy bodů je zcela přesné. Z grafických prvků na diagnostickém listu nedokázal vypracovat pouze spirály.

Průběh programu: Chlapec je velmi grafomotoricky obratný, přestože ke kresbě a grafomotorickým činnostem zaujímá určitý odpor. Má zvládnutých všech jedenáct grafických prvků. Jediné šikmé čáry zpočátku nesprávně zobrazoval. Po upozornění na zaoblení čar již pokračoval úspěšně.

Výstupní diagnostika: Kresba postavy z výstupního šetření již odpovídá jeho vývojovému stupni. Trup, horní i dolní končetiny jsou znázorněny dvojdímenzionálně. Postava navíc zahrnuje detaily uší, počet prstů odpovídá. Výbornou úroveň koordinace oko-ruka značí bezchybné napodobení psacího písma a obkreslení skupiny teček. Zlepšení lze pozorovat i u grafických prvků, kde chlapec zvládl nakreslit spirály, které mu při vstupní diagnostice dělaly potíže.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		trup a končetiny jednodimenzionální, nohy dvojdimenzionální, chybí detail uší, počet prstů odpovídá	trup a končetiny zobrazeny dvojdimenzionálně, přibýly uši, počet prstů odpovídá
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	téměř zcela dle předlohy	zcela souhlasí s předlohou
	Obkreslení bodů	přesné	přesné
Zvládnutí grafických prvků		zvládá pět grafických prvků	zvládá všech šest grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné	správné
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		dané činnosti vypracovává s určitým odporem	nechuť ke kresbě upadla, přesto grafomotorické aktivity nevyhledává

Tab. 13 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 4 (děti s NKS)

Dítě č. 5

Pohlaví: dívka

Věk v průběhu výzkumného šetření: 6,4 let – 6,7 let

Diagnóza narušené komunikační schopnosti: mnohočetná dyslálie

Dominantní ruka: levá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Sezení a držení těla je u dívky navozeno správně. Tužku drží také správným špetkovým úchopem. Horní končetina je uvolněná, tahy ruky se zdají být plynulé, na papír vynakládá dívka adekvátní přítlak.

Vstupní diagnostika: Vstupní kresba postavy neobsahuje veškeré náležitosti vzhledem k vývojovému stupni dívky. Postava nemá správné proporce, hlava je oproti tělu příliš velká, dvojdimenzionální ruce vychází z hlavy. Nohy jsou zobrazeny dvojitými čarami. Kresbě zcela chybí krk, ostatní detaily jsou znázorněny. Počet prstů neodpovídá. Napodobení psacího písma není zcela přesné, je však na dobré úrovni. Oproti tomu překreslení souboru bodů je správné. Grafické prvky z diagnostického listu dívce nečinily žádné potíže. Pouze u spirál se jednotlivé čáry sobě dotýkaly.

Průběh programu: K práci dívka přistupovala pečlivě a soustředěně. Grafické prvky má velmi kvalitně osvojené. Mírné obtíže byly zachyceny u pátého pracovního listu, kde se

vlnovka měnila na spodní spojené oblouky. Po upozornění na tuto chybu dívka dokázala vlnovky nakreslit správně.

Výstupní diagnostika: Ve výstupní kresbě došlo ke zlepšení. Postava je správně proporcionálně rozčleněná. Horní končetiny vychází z trupu, stále je postrádán krk. Prsty nyní počtem souhlasí. I opis písma zaznamenal posun. Obkreslení teček je i z výstupního testu zcela odpovídající, což značí velmi dobrou úroveň vizuomotorické koordinace. Zdokonalení lze pozorovat také u grafických prvků, kde dívka zcela správně zvládla všechny prvky.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		chybně proporcionální členění postavy, dvojdimenzionální končetiny, chybí krk, počet prstů nesouhlasí	správné proporce postavy, dvojdimenzionální končetiny, stále postrádán krk, počet prstů souhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	nečitelné	téměř zcela čitelné
	Obkreslení bodů	zcela odpovídá předloze	zcela odpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá pět grafických prvků	zvládá všech šest grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné	správné
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		kresbu sama a velmi ráda vyhledává	přetrvává kladný vztah k těmto činnostem

Tab. 14 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 5 (děti s NKS)

Dítě č. 6

Pohlaví: chlapec

Věk v průběhu výzkumného šetření: 6,0 let – 6,3 let

Diagnóza narušené komunikační schopnosti: mnohočetná dyslálie

Dominantní ruka: levá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Chlapec zvládá správné sezení a polohu těla. Nemá však osvojený správný úchop psacího náčiní. Tužku drží hrstičkovým úchopem, kdy se na úchopu podílí čtyři prsty (palec, ukazováček, prostředníček a prsteníček). Prsty jsou umístěny ve velké vzdálenosti od hrotu tužky. V průběhu tréninku je u něj navozován a fixován špetkový úchop, při nedostatečné kontrole však chlapec stále používá chybný úchop. Ruka je strnulá, neuvolněná, pohyby ruky nejsou

plynulé. Často zvedá tužku z papíru a snaží se ve vedení linie pokračovat v místě, kde předtím skončil. Ke konci programu však chlapec jeví známky většího uvolnění ruky, což napomáhá k plynulejším tahům. Mnohdy je tlak na podložku příliš slabý. Chlapec má velmi pomalé pracovní tempo.

Vstupní diagnostika: Kresba postavy neodpovídá věku chlapce, je obsahově velmi chudá. Končetiny jsou oproti tělu velmi krátké. Ruce i nohy jsou vyjádřeny jednoduchými čarami, stejně je tomu s prsty, které se neshodují. Kresba postrádá nos, uši, krk. Úroveň vizuomotorické koordinace je u chlapce velmi nízká. Napodobení psacího písma i obkreslení skupiny bodů vůbec nepřipomíná předlohy. Tečky mají tvar kruhu, ale psací písmo je pouze čmárání. Grafické prvky nemá, kromě vlnovky a částečně i kruhu, zvládnuty žádné. Úroveň grafomotoriky je také nízká.

Průběh programu: Ve svém kresebném projevu si chlapec není vůbec jistý. Během tréninku musel být chlapci věnován velký individuální přístup. Byla potřeba chlapce dostatečně motivovat, práci dokončuje jen s povzbuzením a slovní oporou. V oblasti grafických prvků není příliš obratný. Většinu prvků první skupiny má osvojené, u svislé rovné čáry a vodorovné čáry bylo třeba chlapci poskytnout slovní oporu. Z prvků druhé skupiny zcela zvládl pouze vlnovku. U zbylých grafických prvků druhé a třetí skupiny nemá chlapec osvojené.

Výstupní diagnostika: Kresba postavy zaznamenala menší pokroky, stále však neodpovídá vývojovému stupni chlapce. Končetiny chlapec znázornil jednoduchými čarami, z celé délky rukou vychází pět prstů. Postava oproti vstupnímu testu obsahuje navíc i detaily jako je nos a uši. V rámci napodobení psacího písma lze rozpoznat písmena u, s. Ostatní části připomínají čmárání. Taktéž je tomu u překreslení deseti teček. V oblasti vizuomotoriky se tedy u chlapce neobjevilo žádné nápadné zlepšení. Po skončení programu došlo u chlapce ke zlepšení úrovně grafomotorických dovedností. Z celkových šesti grafických prvků není již osvojena pouze spirála a zuby.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		krátké jednodimenzionální končetiny, chybí nos, uši a krk, počet prstů nesouhlasí	krátké jednodimenzionální končetiny, přibyly detaily nosu a uší, počet prstů souhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	čmárání	čmárání, částečně čitelná písmena u, s

	Obkreslení bodů	neodpovídá předloze	neodpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá dva grafické prvky	zvládá čtyři grafické prvky
Hygienické návyky při kreslení a psaní		správné sezení, hrstičkový úchop, neuvolněná ruka, neplynulé pohyby, příliš slabý tlak, velmi pomalé pracovní tempo	správné sezení, navozen špetkový úchop, přesto občas stále používán chybný úchop, uvolněnější ruka, plynulé pohyby, optimální tlak, velmi pomalé pracovní tempo
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		nezájem o tyto činnosti, která pramení z nejistoty při vypracování grafomotorických listů	přetrvává neutrální vztah, přesto chlapec nabyl určitého sebevědomí a jistoty při práci

Tab. 15 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 6 (děti s NKS)

Dítě č. 7

Pohlaví: chlapec

Věk v průběhu výzkumného šetření: 5,8 let – 6,1 let

Diagnóza narušené komunikační schopnosti: vývojová dysfázie

Dominantní ruka: pravá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Chlapec nemá zafixovaná pravidla správného sezení a držení těla. Na židli je zkroucený, na jedné noze sedí a chodidlem druhé nohy se dotýká země. Neustále se vrtí, nevydrží chvíli sedět v klidu. Váhu celého těla často přenášel na předloktí, čímž skláněl hlavu blízko k psací podložce. V průběhu programu se tyto negativní pracovní návyky podařily u chlapce zmírnit, někdy však přetrvávají. Má také navozen nesprávný křečovitý úchop psacího náčiní. Ruka se jeví jako neuvolněná, přítlak na psací podložku byl zpočátku nadměrný. Postupně dochází k větší uvolněnosti, a tím i k optimálnějšímu tlaku na papír. Tah tužky je poměrně plynulý.

Vstupní diagnostika: Kresba postavy je u chlapce na nižší úrovni. Ruce a nohy jsou zobrazeny dvojdímní, jsou však výrazně krátké. Postava je obohacená o nos, vousy a prsty, jejichž počet je správný. Kresba postrádá uši, vlasy a krk. Překreslení psacího písma připomíná čmáranici. Obkreslení skupiny bodů odpovídá předloze pouze počtem teček. Jejich sestavení je od předlohy zcela odlišné. To značí špatnou úroveň koordinace oko-ruka. Grafické prvky dělaly chlapci potíže. Během vstupního testu zvládl pouze svislé rovné čáry a zuby, ostatní prvky nikoliv.

Průběh programu: Chlapec práci stále přerušuje, jeho počáteční soustředění velmi rychle upadá. Pokud se mu kresebný či grafomotorický projev nedaří, dál už pracovat odmítá. Grafické prvky všech tří skupin způsobují chlapci značné problémy. K jejich nakreslení potřebuje slovní oporu. Zcela sám zvládl pouze tečky a zuby. U grafických prvků jako je svislá rovná čára a vodorovná čára, kruh, spirála, šikmé čáry a horní smyčky potřeboval dopomoci. Kreslení vlnovky, elipsy a horních spojených oblouků nezvládl vůbec.

Výstupní diagnostika: U kresby postavy z výstupního testu byl zaznamenán posun. Postava je proporcionálně správně rozdělená, končetiny jsou zobrazeny dvojdímní. Kresba nyní obsahuje i detaily jako jsou uši a vlasy. Psací písmo je stále nečitelné. Překreslení skupiny bodů předloze neodpovídá. Po skončení programu se grafomotorická úroveň chlapce příliš nezdokonalila. Pokrok je patrný pouze u kruhu a částečně i u horních smyček.

Zkoumaná oblast		Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy		krátké dvojdímní končetiny, postrádány uši, vlasy a krk, počet prstů souhlasí	lépe členěné proporce postavy, dvojdímní končetiny, přibýly detaily uší a vlasů, krk stále chybí, počet prstů souhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	čmárání	nečitelná podoba psacího písma
	Obkreslení bodů	odpovídá předloze pouze počtem	neodpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá dva grafické prvky	zvládá tři grafické prvky
Hygienické návyky při kreslení a psaní		nesprávné sezení, křečovitý úchop, neuvolněná ruka, nadměrný přtlak na psací podložku	občas přetrvává chybná poloha při sezení a křečovitý úchop, uvolněnější ruka, optimální tlak na psací podložku
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		kresbu nemá oblíbenou, chce mít práci rychle hotovou, při potížích odmítá pokračovat	o tyto činnosti stále nejeví zájem, ustupuje však odmítavý přístup

Tab. 16 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 7 (děti s NKS)

Dítě č. 8

Pohlaví: chlapec

Věk v průběhu výzkumného šetření: 5,5 let – 5,8 let

Diagnóza narušené komunikační schopnosti: vývojová dysfázie

Dominantní ruka: levá

Hygienické návyky v průběhu výzkumného šetření: Sezení a držení těla není u chlapce zcela správné. Při sezení nemá rovná záda, často se hrbí, oči jsou blízko papíru a dolní končetiny má zapřené za přední nohy židle. Postupně dochází ke zmírnění těchto chybných pracovních návyků a současně si chlapec osvojuje správná pravidla polohy těla a sezení. Chlapec zvládá špetkový úchop psacího náčiní, tužku však drží křečovitě. Rameno a loket se zdají být uvolněné, zápěstí je strnulé a málo pohyblivé. Zpočátku nadměrně tlačil na psací podložku, tah je plynulý. Ke konci programu se u chlapce objevuje větší uvolněnost zápěstí, která odstraňuje křečovitý úchop tužky a napomáhá k optimálnímu přitlaku na papír.

Vstupní diagnostika: Kresba postavy má potřebné náležitosti vzhledem k vývojovému stupni chlapce. Končetiny jsou zobrazeny dvojdímní. Prsty neodpovídají. Kresba obsahuje všechny obličejové detaily včetně řas, dále pak uši, vlasy a krk. Napodobení psacího písma není čitelné, neodpovídá předloze. Počtem bodů překreslení teček odpovídá vzoru, seskupením ne. S vypracováním grafických prvků neměl chlapec velké potíže. Zcela přesně nemá zvládnutou spirálu, místo horních smyček kreslil smyčky dolní.

Průběh programu: Kresbu a grafické prvky dokončuje ve spěchu. Ukvapenost a nerozváženost chlapce se odráží do vypracovaných grafomotorických listech. Grafické prvky jsou proto nepřesné. Problémy nastaly u teček, po poskytnutí slovní opory dokázal chlapec tečky správně nakreslit. Vlnovku, elipsu a horní smyčky nezvládá.

Výstupní diagnostika: U kresby postavy nejsou zaznamenány žádné velké změny. Postava má stejné proporce jako u vstupního testu. Ruce chlapec zobrazil jednodímní, nohy dvojdímní. Počet prstů nesouhlasí. Psací písmo není čitelné. Napodobení skupiny bodů koresponduje s předlohou. Vizuomotorika je na poměrně dobré úrovni. Ve výstupním testu je evidentní zlepšení v oblasti grafických prvků. Posun lze zaznamenat u horních smyček a spirály. Naopak ke zhoršení došlo u svislých rovných čar.

Zkoumaná oblast	Vstupní diagnostika	Výstupní diagnostika
Kresba lidské postavy	dvojdímní končetiny, zobrazeny	dvojdímní končetiny, znázorněny

		všechny důležité detaily, počet prstů nesouhlasí	všechny důležité detaily, počet prstů stále nesouhlasí
Vizuomotorická koordinace	Opis psacího písma	nečitelné	nečitelné
	Obkreslení bodů	odpovídá předloze pouze počtem	zcela odpovídá předloze
Zvládnutí grafických prvků		zvládá čtyři grafické prvky	zvládá pět grafických prvků
Hygienické návyky při kreslení a psaní		nesprávné sezení, křečovitý úchop psacího náčiní, neuvolněné zápěstí, nadměrný tlak na psací podložku	správné sezení a úchop psacího náčiní, uvolněnější zápěstí, optimální přítlak na psací podložku
Zájem dítěte o kresbu a grafomotorickou činnost		kresbu nevyhledává, nejeví o ní zájem	přetrvává neutrální vztah k daným činnostem

Tab. 17 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 8 (děti s NKS)

10 ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI

Vzhledem k povaze výzkumného šetření nelze následující výsledky sběru dat zobecňovat na všechny děti bez narušené komunikační schopnosti a děti s narušenou komunikační schopností.

Děti bez narušené komunikační schopnosti

Na základě výstupní diagnostiky bylo zjištěno, že úroveň **kresby mužské postavy** je u vybraného vzorku dětí bez narušené komunikační schopnosti odpovídající jejich věku. Po obsahové stránce jsou kresby bohaté. Samozřejmě jsou zde patrné individuální rozdíly mezi každým z dětí. Postava se u všech dětí skládá z hlavy, trupu a končetin. U sedmi dětí bylo vyznačeno dvojdimenzionální znázornění horních i dolních končetin, jedno dítě nakreslilo ruce dvojdimenzionálně a nohy jednodimenzionálně. Každé dítě v kresbě postavy zachytilo všechny podstatné obličejové detaily (oči, ústa, nos) i další detaily, jako jsou např. vlasy, řasy. Pouze u jednoho z dětí chyběl nakreslený krk. Správný počet prstů nesouhlasí u kresby čtyř dětí.

Z výstupního diagnostického listu zaměřeného na úroveň **vizuomotoriky** bylo zjištěno, že koordinace oko-ruka je u vybraného vzorku dětí bez narušené komunikační schopnosti na dobré úrovni. Napodobení psacího písma je u všech dětí dobře čitelné. Jedno dítě nakreslilo nesprávný počet oblouků s vratným tahem u písmene u, jiné dítě si nedokázalo uvědomit směr vedení čáry při psaní písmene j. Dvě děti měly menší potíže zvládnout písmena h, a. Přesto se všechny děti vzhledem velmi přiblížily vzoru písmen. Obkreslení skupiny bodů se u sedmi dětí shoduje s předlohou počtem i sestavením teček. Jedno dítě nezobrazilo odpovídající množství, a tím pádem i uspořádání bodů.

V rámci **grafických prvků** z výstupního testu lze opět konstatovat, že grafomotorické dovednosti jsou u skupiny dětí bez narušené komunikační schopnosti na vysoké úrovni. Pouze jedno dítě nezvládlo zcela přesně nakreslit spirály a jiné dítě chybně vypracovalo smyčky. U ostatních grafických prvků děti prokázaly, že je mají správně osvojené a zafixované.

U dětí bez narušené komunikační schopnosti, které neměly před začátkem programu osvojené správné pracovní návyky, nastaly v rámci **hygieny kreslení a psaní** změny k lepšímu. Konkrétně šlo o dvě děti, které vlivem nedostatečně uvolněné ruky

držely tužku křečovitě. V průběhu tréninku došlo k většímu uvolnění horní končetiny, zejména tedy zápěstí a prstů, čímž se navodilo přiměřené napětí ruky vzhledem k tužce i vzhledem k psací podložce.

Děti s narušenou komunikační schopností

U dětí s narušenou komunikační schopností byly **kresby mužských postav** z výstupních diagnostik velmi rozdílné a specifické. U dvou dětí kresba postavy zcela neodpovídá jejich věku. Obsahově jsou kresby chudší. Všechny postavy jsou složeny z hlavy, trupu a končetin. Pět dětí zobrazilo ruce i nohy dvojdimenzionálně, jedno dítě nakreslilo oba typy znázornění (ruce jednodimenzionální a nohy dvojdimenzionální). U jednoho dítěte bylo pozorováno zachycení končetin jednodimenzionální. Všechny děti zobrazily postavě důležité obličejové detaily (oči, ústa, nos) i detaily vlasů. Kresby pěti dětí postrádají krk. U třech dětí se neshoduje správný počet prstů. **V oblasti kresby lidské postavy byla tedy vypořovávána lepší úroveň u dětí bez narušené komunikační schopnosti než u dětí s narušenou komunikační schopností.**

V rámci výstupní pedagogické diagnostiky bylo zjištěno, že úroveň **vizuomotorické koordinace** u dětí této skupiny je na nižší úrovni. Napodobení psacího písma je čitelné pouze u pěti dětí, přičemž jim největší potíže činila písmena h, a. Jedno dítě si špatně uvědomovalo vedení linky u písmene j. Tři děti neměly patrné napodobení psacích písmen, jde spíše o čmárání. Obkreslení skupiny bodů odpovídá u šesti dětí předloze z hlediska správného počtu i uspořádání. Obrazce dvou dětí se s předlohou neshodují počtem ani sestavením. **Z toho vyplývá, že úroveň vizuomotoriky je u dětí bez narušené komunikační schopnosti vyšší než u dětí s narušenou komunikační schopností.**

Vybraný vzorek dětí s narušenou komunikační schopností vykazuje na výstupním diagnostickém listu s **grafickými prvky** výrazné rozdíly. Tři děti dokázaly zvládnout všech šest grafických prvků. Dvěma dětem činil potíže jeden grafický prvek. Dvě děti nezvládly přesně napodobit dva grafické prvky a jedno dítě špatně zobrazilo tři prvky. Zbylé grafické prvky se zdají být správně navozené a upevněné. **Souhrnně lze tedy říci, že grafomotorika dětí s narušenou komunikační schopností je na nižší úrovni než grafomotorika dětí bez narušené komunikační schopnosti.**

Co se týče **hygienických návyků při kreslení a psaní**, pouze tři děti této skupiny mají správně osvojené všechny pracovní návyky. U třech dětí bylo na začátku výzkumného šetření pozorováno křečovitě držené psacího náčiní a napětí ruky. V průběhu programu došlo u těchto dětí k uvolnění prstů a kloubů horní končetiny, čímž byly špatné hygienické návyky eliminovány. Hrstičkový úchop tužky u jednoho chlapce byl pravidelným tréninkem odstraněn, přesto ho při nedostatečné kontrole stále používá. Nesprávné sezení, které se objevovalo u třech dětí, bylo ke konci výzkumné studie částečně zmírněno. **Nicméně úroveň správných hygienických návyků při kreslení a psaní u dětí s narušenou komunikační schopností zaostává za dětmi bez narušené komunikační schopnosti.**

Shrnutí

Dle výsledků rozvoje grafomotoriky bylo vyzorováno zlepšení v rámci grafomotoriky, ale také v rámci správných hygienických návyků při kreslení a psaní u obou skupin vybraného vzorku dětí. Porovnání vstupní a výstupní pedagogické diagnostiky ukázalo, že pravidelné osvojování a procvičování grafomotorických dovedností vede ke zřetelným pokrokům bez ohledu na to, zda se jedná o děti bez narušené komunikační schopnosti, či o děti s narušenou komunikační schopností. U dětí bez narušené komunikační schopnosti došlo k menším pokrokům vzhledem k jejich vyšší úrovni grafomotoriky na počátku výzkumného šetření. Naopak děti s narušenou komunikační schopností dosáhly většího zdokonalení zejména ve vizuomotorické koordinaci a v pochopení a zvládnutí jednotlivých grafických prvků.

11 DISKUZE

Cílem bakalářské práce bylo na základě vytvořeného programu rozvíjení grafomotorických dovedností u dětí předškolního věku v běžné a logopedické třídě mateřské školy a následné porovnání úrovně a rozvoje grafomotoriky u dětí bez narušené komunikační schopnosti a u dětí s narušenou komunikační schopností.

V rámci výzkumu byly stanoveny výzkumné otázky, na které je možné po ukončení programu a na základě analýzy výsledků odpovědět. Na výzkumnou otázku č. 1: **„Jakým způsobem došlo během výzkumného šetření ke zlepšení v oblasti grafomotoriky dětí?“** lze odpovědět následovně. Vlivem pravidelného tréninku grafomotorických dovedností došlo u všech dětí alespoň k mírnému pokroku, což vyplývá z výsledků výstupní pedagogické diagnostiky, které byly porovnány s výsledky pedagogické diagnostiky na začátku výzkumného šetření. Ke zlepšení došlo díky systematickému zařazování cvičení zaměřených na rozvoj hrubé a jemné motoriky a následně na rozvoj grafomotoriky. Zejména se jednalo o činnosti jako je běhání, skákání, lezení, chůze po balančních kamenech, házení a chytání míče, skládání kostek, navlékání korálků, zapínání knoflíků, modelování z plastelíny, mačkání papíru, prstová cvičení a jiné. Na tyto aktivity navazovala řada uvolňovacích a rozvíčovacích grafomotorických cviků, které přispívaly k uvolnění ramene, lokte, zápěstí a prstů ruky.

Odpověď na výzkumnou otázku č. 2: **„Jaký je rozdíl v úrovni grafomotorických dovedností u dětí bez narušené komunikační schopnosti a u dětí s narušenou komunikační schopností?“** Vybraný výzkumný vzorek vykazoval velké individuální rozdíly v rámci jednotlivých skupin. Přesto lze na základě celkového zhodnocení a porovnání úrovně grafomotoriky u dětí obou skupin říci, že grafomotorické dovednosti dětí s narušenou komunikační schopností jsou na nižší úrovni než grafomotorické dovednosti dětí bez narušené komunikační schopnosti. Děti s narušenou komunikační schopností mají větší potíže při zvládnutí a osvojení si jednotlivých grafických prvků, které vychází i z nedostatečně uvolněných kloubů horní končetiny. To je zřejmě částečně dáno poruchami motorických schopností souvisejících se schopnostmi komunikačními u této skupiny dětí.

Na výzkumnou otázku č. 3: **„Jak mají děti předškolního věku osvojeny správné hygienické návyky?“** je možná tato odpověď. U dětí v předškolním věku jsou správné

pracovní návyky osvojeny poměrně dobře. Samozřejmě je i zde třeba brát v úvahu individuální zvláštnosti každého dítěte. Devět dětí z celého výzkumného vzorku má zafixovanou bezchybnou hygienu psaní. Téměř u všech dětí byl navozen správný špetkový úchop psacího náčiní, některým dětem činilo zpočátku programu potíže křečovitě držení tužky. Určité chyby lze sledovat při sezení a držení těla. Největším pozorovaným problémem bylo nadměrné napětí horní končetiny, což se odráželo přílišným tlakem na psací náčiní a podložku, ale také v plynulosti tahů. Celkově však lze říci, že vlivem pravidelného nácviku správných hygienických návyků došlo ke značnému zlepšení v této oblasti.

Na základě zjištění vyplývající z výsledků analýzy grafomotorických dovedností mohou potvrdit názor autorek Bednářové (2011a), Doležalové (2010), Lipnické (2007), Dvořákové a kol. (2015), že pravidelné a systematické procvičování grafomotorických dovedností přispívá u dětí v předškolním věku ke zlepšení úrovně této oblasti. V rámci vytvořeného programu jsem si ověřila, jak důležitá je posloupnost rozvoje hrubé motoriky, jemné motoriky a grafomotoriky. Postupné procvičení pohybů celého těla s důrazem na uvolnění ramene, lokte, zápěstí a prstů ruky umožnilo dětem obou skupin větší grafomotorickou obratnost, díky které dosáhly lepších výsledků při výstupní pedagogické diagnostice než při vstupní pedagogické diagnostice.

Prostřednictvím výzkumného šetření se ztotožňuji i s názorem autorek Bednářové (2011a), Doležalové (2010), Dvořákové a kol. (2015), že způsob, jakým si dítě v předškolním věku osvojí hygienické návyky při kreslení a psaní, má zásadní vliv na jeho výkony při psaném projevu ve školním věku. U dětí s nesprávným úchopem psacího náčiní, špatným držením těla při sezení či nedostatečně uvolněnými horními končetinami na začátku programu došlo nejen k určité nápravě těchto chybných pracovních návyků, ale vlivem toho i k větší chuti a motivaci dětí grafomotorická cvičení provádět. Důkazem toho je i fakt, že mnoho dětí se mě po skončení lekcí ptalo, zda a popřípadě co budeme kreslit příště. Výzkumné šetření potvrzuje i předpoklad, že správně navozená a zafixovaná hygiena kreslení a psaní může dítěti napomoci k úspěšnějšímu rozvoji grafomotoriky v předškolním věku, a tudíž i ke snadnějšímu nástupu do základní školy a k jeho následnému vývoji v oblasti psaného projevu.

Přestože to nebyl můj primární cíl, během tréninkového programu jsem se dále utvrdila v názoru všech výše zmíněných autorek, že významnou podmínkou pro správný rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku je motivace. Přesvědčila jsem se, že vhodně zvolená motivace vyvolává u dítěte zájem o danou činnost, díky čemuž se dokáže soustředit a udržet pozornost po celou dobu grafomotorické aktivity. Domnívám se, že je důležité motivovat dítě nejen na začátku činnosti ať už v podobě říkanky, básničky či příběhu, ale i v jejím průběhu a na konci. V takovýchto případech je na místě zvolit pozitivní hodnocení a povzbuzení dítěte, díky kterým u něj zvýšíme sebevědomí.

Výsledky výzkumného šetření dále prokázaly souvislosti mezi motorickými a komunikačními schopnostmi. Během programu byly u dětí s narušenou komunikační schopností shledány značné potíže v hrubé a jemné motorice. Tato skupina dětí vykazovala určitou omezenost a strnulost pohybů při cvičeních zaměřených na rozvoj těchto oblastí, což se odrazilo i v úrovni jejich grafomotorických dovedností. Vybraný vzorek dětí s narušenou komunikační schopností se potýkal s řadou problémů při zvládnutí grafických prvků, kresbě lidské postavy i při úkolech rozvíjejících vizuomotorickou koordinaci. Z toho důvodu bylo na základě analýzy pracovních listů a vstupních a výstupních pedagogických diagnostik zjištěno, že úroveň grafomotorických dovedností je u dětí bez narušené komunikační schopnosti vyšší než u dětí s tímto narušením. Tento závěr potvrzuje skutečnost, kterou uvádí autorka Bytešníková (2012), že poruchy hrubé motoriky, jemné motoriky a grafomotoriky negativně ovlivňují komunikační schopnosti.

ZÁVĚR

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku grafomotoriky a jejího rozvoje u dětí předškolního věku. Grafomotorika a výtvarný projev dítěte jsou předpokladem pro budoucí psaní, proto považuji za důležité tyto oblasti v předškolním věku důsledně a systematicky rozvíjet. Z důvodu vzájemného vztahu mezi motorickými a komunikačními schopnostmi byla výzkumná studie zaměřena na děti z běžné i logopedické třídy mateřské školy. Cílem práce bylo vytvoření programu na rozvoj grafomotorických dovedností a porovnání úrovně a rozvoje grafomotoriky u dětí bez narušené komunikační schopnosti a u dětí s narušenou komunikační schopností.

Během výzkumného šetření bylo zjištěno, že grafomotorika dětí s narušenou komunikační schopností je na nižší úrovni než grafomotorika dětí bez narušené komunikační schopnosti. Na základě výzkumné studie byly zodpovězeny výzkumné otázky. Všechny cíle mé bakalářské práce byly naplněny.

Jako největší přínos bakalářské práce vnímám vytvoření programu na rozvoj grafomotorických dovedností, jehož efektivita byla potvrzena. Práce byla prospěšná nejen mně, ale také dětem, které se výzkumného šetření zúčastnily. Obě skupiny dětí dokázaly v průběhu tří měsíců zlepšit celkovou úroveň svých grafomotorických schopností i hygienických návyků při kreslení a psaní.

Díky této práci jsem hlouběji pronikla do teoretických i praktických poznatků týkajících se grafomotoriky, které mi ukázaly nové skutečnosti, jak mám při začátcích psaného projevu dětí v mateřské škole postupovat. Proto bych chtěla s programem pracovat i ve své budoucí praxi. Domnívám se, že by bylo vhodné program rozšířit i o další pracovní listy zaměřené na zbývající grafické prvky tak, aby byl přínosný všem dětem bez ohledu na jejich současnou úroveň grafomotorických dovedností.

Na tuto bakalářskou práci bych ráda v rámci magisterského studia navázala výzkumným šetřením zaměřeným na rozvíjení grafomotoriky u dětí s narušenou komunikační schopností, kde by bylo možné porovnat úroveň grafomotoriky u dvou skupin dětí. S první skupinou dětí by bylo na rozvoji jejich grafomotorických dovedností pracováno a druhá skupina dětí by byla pouze kontrolní. Tím by bylo možné zjistit, zda mají na narušení v oblasti komunikace negativní vliv právě motorické schopnosti.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ALLEN, K. Eileen a Lyn R. MAROTZ. *Přehled vývoje dítěte: od prenatálního období do 8 let.* Vyd. 2. Praha: Portál, 2005, 187 s. ISBN 80-7367-055-0.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina. *Co si tužky povídaly: grafomotorická cvičení a rozvoj kresby pro děti od 4 do 6 let.* Brno: Edika, 2012, 64 s. ISBN 978-80-266-0046-6.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina. *Na návštěvě u malíře: grafomotorická cvičení a rozvoj kresby pro děti od 5 do 7 let.* 4. vyd. Brno: Edika, 2015, 64 s. ISBN 978-80-266-0827-1.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a kol. *Školní zralost a její diagnostika.* Praha: Raabe, 2017, 146 s. ISBN 978-80-7496-319-3.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Rozvoj grafomotoriky: Jak rozvíjet kreslení a psaní.* Brno: Computer Press, 2011a, 80 s. ISBN 978-80-251-0977-9.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Školní zralost: Co by mělo umět dítě před vstupem do školy.* Brno: Computer Press, 2011b, 100 s. ISBN 978-80-251-2569-4.

BENDO VÁ, Petra. *Inkluzivní vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami předškolního věku.* Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 103 s. ISBN 978-80-7435-492-2.

BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku.* Praha: Grada, 2012, 236 s. ISBN 978-80-247-3008-0.

ČAČKA, Otto. *Psychologie dítěte.* 3. doplněné vydání. Tišnov: SURSUM, 1997, 156 s. ISBN 80-85799-03-3.

ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk.* 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011, 442 s. ISBN 978-80-7235-413-9.

DOLEŽALOVÁ, Jana. *Rozvoj grafomotoriky v projektech.* Praha: Portál, 2010, 166 s. ISBN 978-80-7367-693-3.

DVOŘÁKOVÁ, Hana a kol. *Rozvíjíme dovednosti hrubé a jemné motoriky dětí.* 2. vydání. Praha: Raabe, 2015, 164 s. ISBN 978-80-7496-187-8.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie.* Praha: Grada, 2006, 228 s. ISBN 978-80-247-1110-2.

KUTÁLKOVÁ, Dana. *Jak připravit dítě do 1. třídy.* 2., dopl. vyd. Praha: Grada, 2010, 208 s. ISBN 978-80-247-3246-6.

- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- LECHTA, Viktor a kol. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál, 2003, 360 s. ISBN 80-7178-801-5.
- LIPNICKÁ, Milena. *Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní: preventivní program, který pomáhá předcházet vzniku dysgrafie*. Praha: Portál, 2007, 62 s. ISBN 978-80-7367-244-7.
- LOOSEOVÁ, Antje C., Nicole PIEKERTOVÁ a Gudrun DIENEROVÁ. *Grafomotorika pro děti předškolního věku: Cvičení pro děti ve věku od 4 do 8 let*. Praha: Portál, 2001a, 166 s. ISBN 80-7178-540-7.
- LOOSEOVÁ, Antje C., Nicole PIEKERTOVÁ a Gudrun DIENEROVÁ. *Grafomotorika pro děti předškolního věku: pracovní listy*. Praha: Portál, 2001b, 94 s. ISBN 80-7178-541-5.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Marie POKORNÁ. *Radosti a strasti: předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk*. Jinočany: H+H, 1998, 205 s. ISBN 80-86022-21-8.
- MLČÁKOVÁ, Renata. *Grafomotorika a počáteční psaní*. Praha: Grada, 2009, 224 s. ISBN 978-80-247-2630-4.
- OPATŘILOVÁ, Dagmar. *Pedagogická intervence v raném a předškolním věku u jedinců s dětskou mozkovou obrnou*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, 52 s. ISBN 80-210-32-42-1.
- OTEVŘELOVÁ, Hana. *Školní zralost a připravenost*. Praha: Portál, 2016, 144 s. ISBN 978-80-262-1092-4.
- PILAŘOVÁ, Marie. *Šimonovy pracovní listy 5: grafomotorická cvičení*. 6. vyd. Praha: Portál, 2013, 64 s. ISBN 978-80-262-0464-0.
- PIPEKOVÁ, Jarmila, ed. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006, 404 s. ISBN 80-731-5120-0.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013, 400 s. ISBN 978-80-262-0403-9.

- PŘINOSILOVÁ, Dagmar. *Diagnostika ve speciální pedagogice: Texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno: Paido, 2007, 178 s. ISBN 978-80-7315-157-7.
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. 2. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, 175 s. ISBN 80-244-0629-2.
- ŠMELOVÁ, Eva a kol. *Didaktika předškolního vzdělávání*. Praha: Portál, 2018, 232 s. ISBN 978-80-262-1302-4.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě v předškolním období*. Praha: Mladá fronta, 2004, 76 s. ISBN 80-204-1187-9.
- ŠVANCARA, Josef a kol. *Diagnostika psychického vývoje*. Vyd. 3., přepracované. Praha: Avicenum, 1980, 400 s.
- ŠVAŘÍČEK, Roman. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2016, 247 s. ISBN 978-80-246-1820-3.
- TĚTHALOVÁ, Marie. *Šimonovy pracovní listy 25: hravá grafomotorika*. Praha: Portál, 2017, 64 s. ISBN 978-80-262-1189-1.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývoj dětské kresby a její diagnostické využití*. Praha: Raabe, 2017, 2019 s. ISBN 978-80-7496-333-9.
- VALACHOVÁ, Daniela a kol. *Pohádková grafomotorika: užitečné informace, náměty na aktivity, pracovní listy*. Stařeč: INFRA, 2015, 52 s. ISBN 978-80-86666-54-9.
- ZELINKOVÁ, Olga. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2011, 208 s. ISBN 978-80-262-0044-4.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 Správné sezení při kreslení a psaní	19
Obr. 2 Správné držení psacího náčiní u leváků a praváků	20
Obr. 3 Základní grafické prvky první skupiny	28
Obr. 4 Základní grafické prvky druhé skupiny	29
Obr. 5 Základní grafické prvky třetí skupiny	29
Obr. 6 Diagnostický list – vizuomotorická cvičení	78
Obr. 7 Diagnostický list – grafické prvky	79
Obr. 8 Pracovní list č. 1 – dřevěný plot	80
Obr. 9 Pracovní list č. 2 – kos a žížala	81
Obr. 10 Pracovní list č. 3 – kuřátka a zrní	82
Obr. 11 Pracovní list č. 4 – klubíčka pro koťátko	83
Obr. 12 Pracovní list č. 5 – vlny na rybníku	84
Obr. 13 Pracovní list č. 6 – dešťové mraky	85
Obr. 14 Pracovní list č. 7 – barevné balónky	86
Obr. 15 Pracovní list č. 8 – ostré pily	87
Obr. 16 Pracovní list č. 9 – zajíček a mrkvičky	88
Obr. 17 Pracovní list č. 10 – letíme na výlet	89
Obr. 18 Vstupní kresba postavy – dítě č. 3 (bez NKS)	90
Obr. 19 Vstupní kresba postavy – dítě č. 3 (s NKS)	90
Obr. 20 Vstupní vizuomotorická cvičení – dítě č. 3 (bez NKS)	91
Obr. 21 Vstupní vizuomotorická cvičení – dítě č. 3 (s NKS)	91
Obr. 22 Vstupní grafické prvky – dítě č. 3 (bez NKS)	92
Obr. 23 Vstupní grafické prvky – dítě č. 3 (s NKS)	92
Obr. 24 Výstupní kresba postavy – dítě č. 3 (bez NKS)	93
Obr. 25 Výstupní kresba postavy – dítě č. 3 (s NKS)	93
Obr. 26 Výstupní vizuomotorická cvičení – dítě č. 3 (bez NKS)	94
Obr. 27 Výstupní vizuomotorická cvičení – dítě č. 3 (s NKS)	94
Obr. 28 Výstupní grafické prvky – dítě č. 3 (bez NKS)	95
Obr. 29 Výstupní grafické prvky – dítě č. 3 (s NKS)	95
Obr. 30 Pracovní list č. 1 – dítě č. 8 (bez NKS)	96
Obr. 31 Pracovní list č. 1 – dítě č. 8 (s NKS)	96

Obr. 32 Pracovní list č. 2 – dítě č. 8 (bez NKS)	97
Obr. 33 Pracovní list č. 2 – dítě č. 8 (s NKS)	97
Obr. 34 Pracovní list č. 3 – dítě č. 8 (bez NKS)	98
Obr. 35 Pracovní list č. 3 – dítě č. 8 (s NKS)	98
Obr. 36 Pracovní list č. 4 – dítě č. 8 (bez NKS)	99
Obr. 37 Pracovní list č. 4 – dítě č. 8 (s NKS)	99
Obr. 38 Pracovní list č. 5 – dítě č. 8 (bez NKS)	100
Obr. 39 Pracovní list č. 5 – dítě č. 8 (s NKS)	100
Obr. 40 Pracovní list č. 6 – dítě č. 8 (bez NKS)	101
Obr. 41 Pracovní list č. 6 – dítě č. 8 (s NKS)	101
Obr. 42 Pracovní list č. 7 – dítě č. 8 (bez NKS)	102
Obr. 43 Pracovní list č. 7 – dítě č. 8 (s NKS)	102
Obr. 44 Pracovní list č. 8 – dítě č. 8 (bez NKS)	103
Obr. 45 Pracovní list č. 8 – dítě č. 8 (s NKS)	103
Obr. 46 Pracovní list č. 9 – dítě č. 8 (bez NKS)	104
Obr. 47 Pracovní list č. 9 – dítě č. 8 (s NKS)	104
Obr. 48 Pracovní list č. 10 – dítě č. 8 (bez NKS)	105
Obr. 49 Pracovní list č. 10 – dítě č. 8 (s NKS)	105

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 Seznam grafomotorických listů a grafických prvků	39
Tab. 2 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 1 (děti bez NKS).....	43
Tab. 3 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 2 (děti bez NKS).....	44
Tab. 4 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 3 (děti bez NKS).....	45
Tab. 5 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 4 (děti bez NKS).....	47
Tab. 6 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 5 (děti bez NKS).....	48
Tab. 7 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 6 (děti bez NKS).....	49
Tab. 8 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 7 (děti bez NKS).....	50
Tab. 9 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 8 (děti bez NKS).....	52
Tab. 10 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 1 (děti s NKS).....	53
Tab. 11 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 2 (děti s NKS).....	54
Tab. 12 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 3 (děti s NKS).....	56
Tab. 13 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 4 (děti s NKS).....	57
Tab. 14 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 5 (děti s NKS).....	58
Tab. 15 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 6 (děti s NKS).....	60
Tab. 16 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 7 (děti s NKS).....	61
Tab. 17 Porovnání vstupní a výstupní diagnostiky u dítěte č. 8 (děti s NKS).....	63

SEZNAM PŘÍLOH

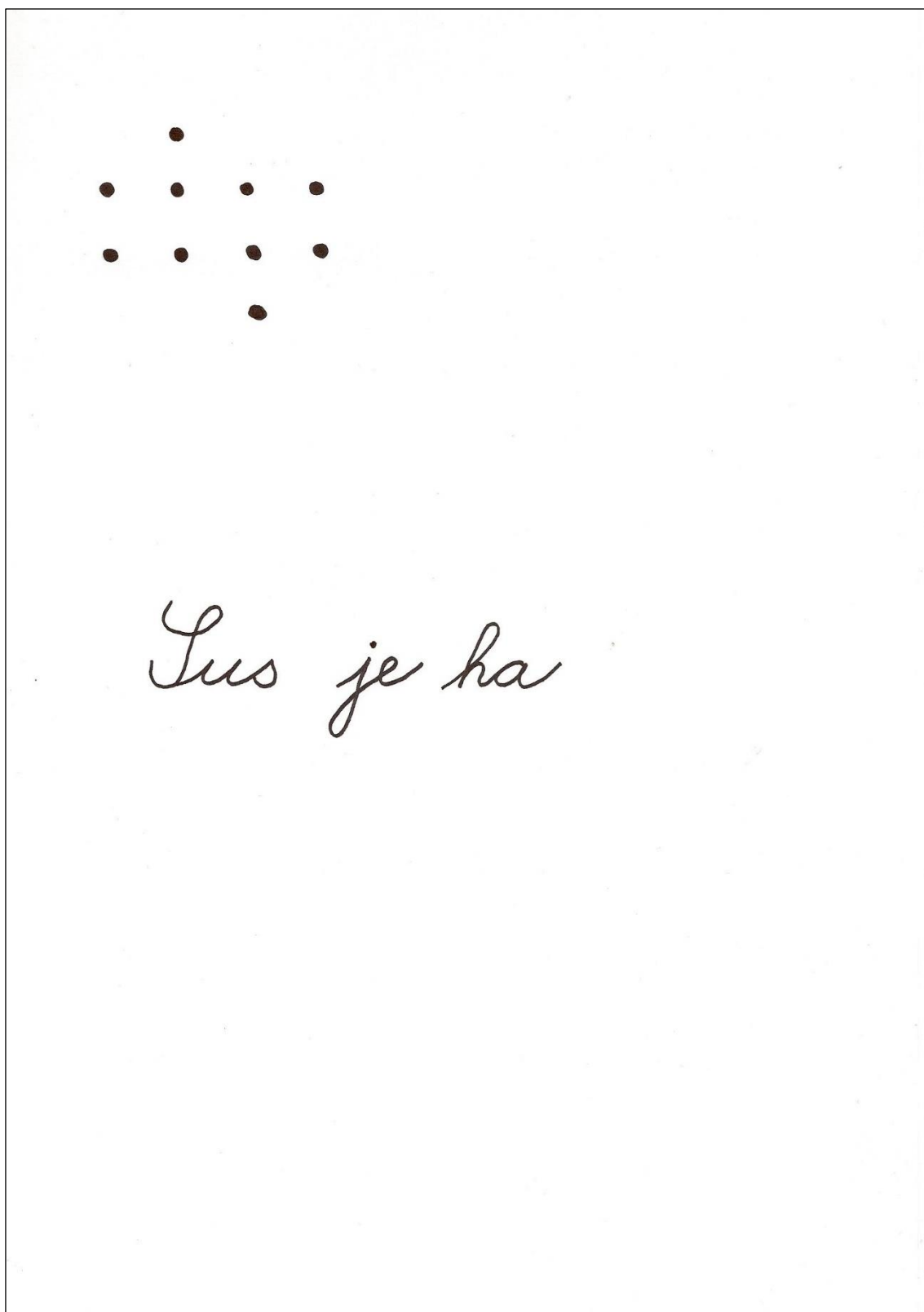
Příloha č. 1 Diagnostické listy

Příloha č. 2 Pracovní listy

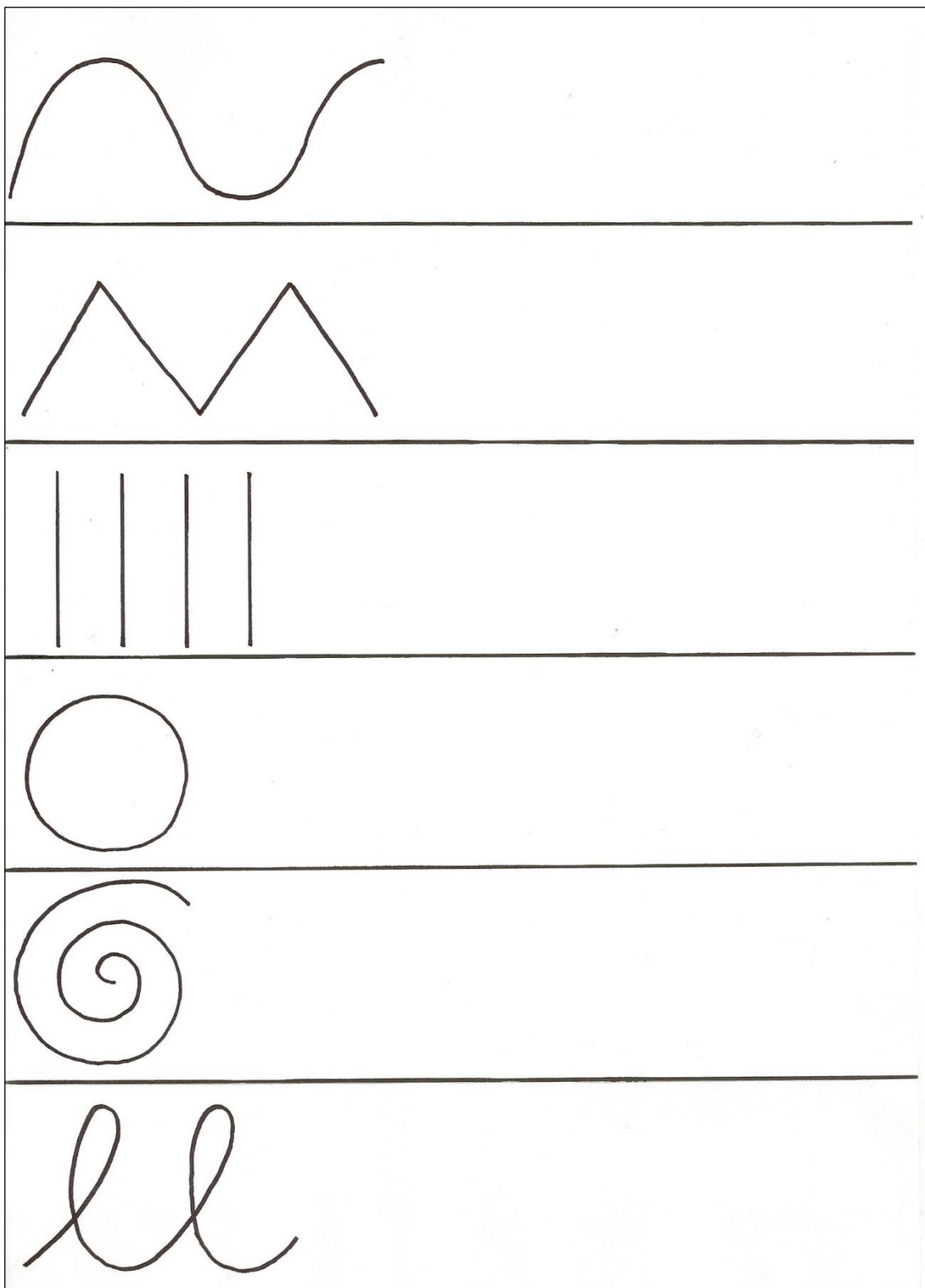
Příloha č. 3 Ukázka vstupních diagnostických listů dětí bez NKS a dětí s NKS

Příloha č. 4 Ukázka výstupních diagnostických listů dětí bez NKS a dětí s NKS

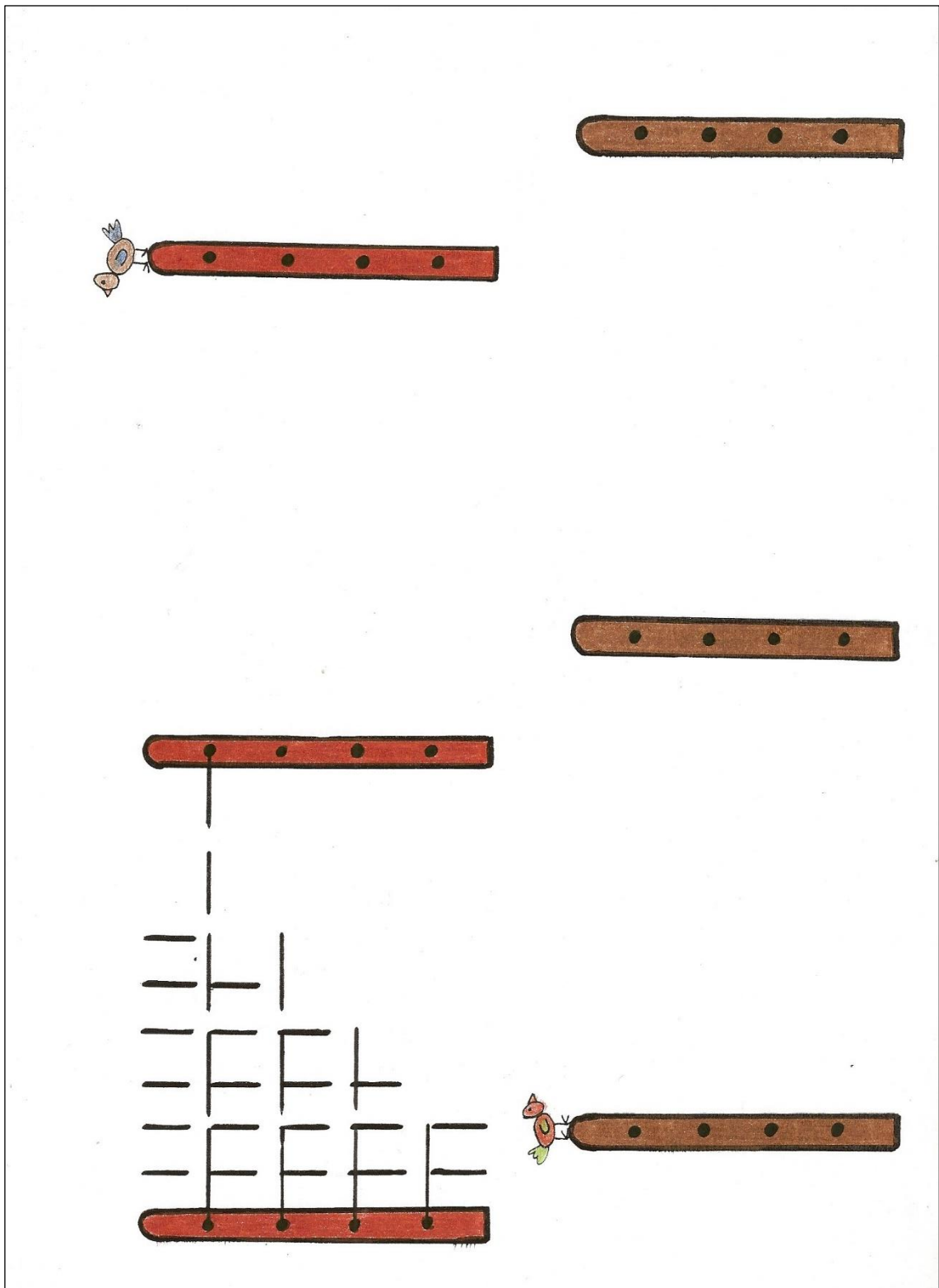
Příloha č. 5 Ukázka pracovních listů dětí bez NKS a dětí s NKS

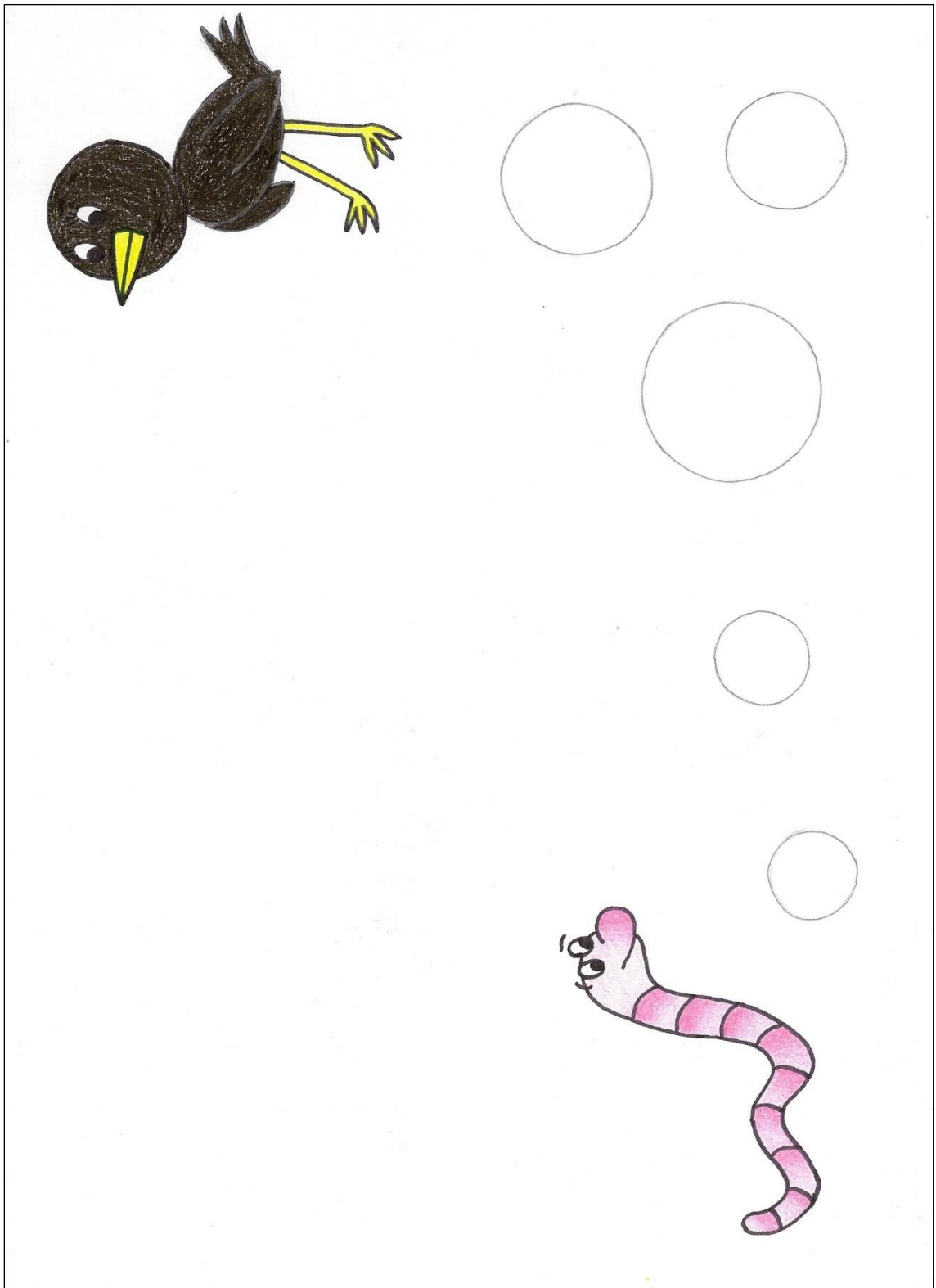
Obr. 6 Diagnostický list – vizuomotorická cvičení

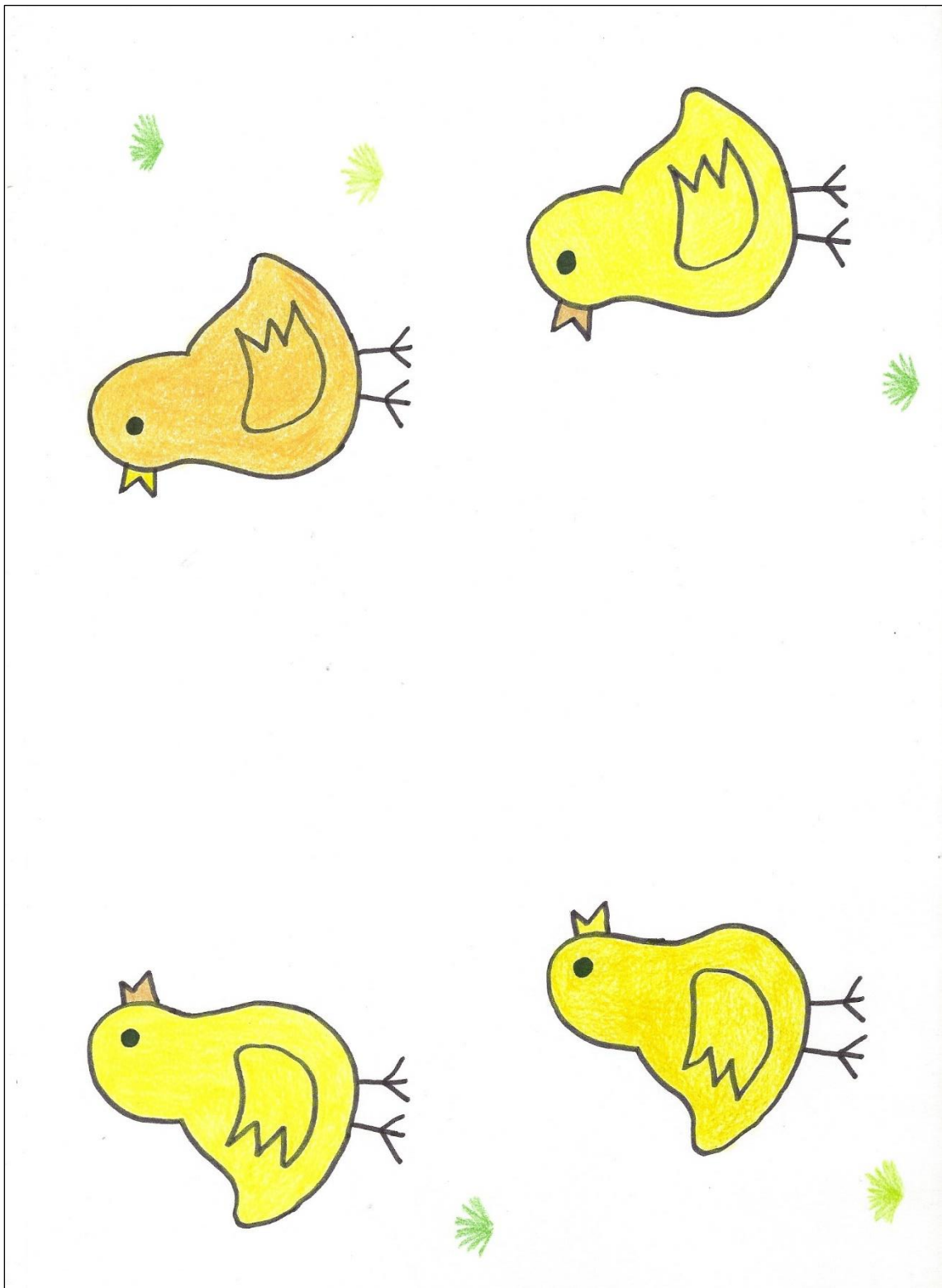
Obr. 7 Diagnostický list – grafické prvky

Obr. 8 Pracovní list č. 1 – dřevěný plot

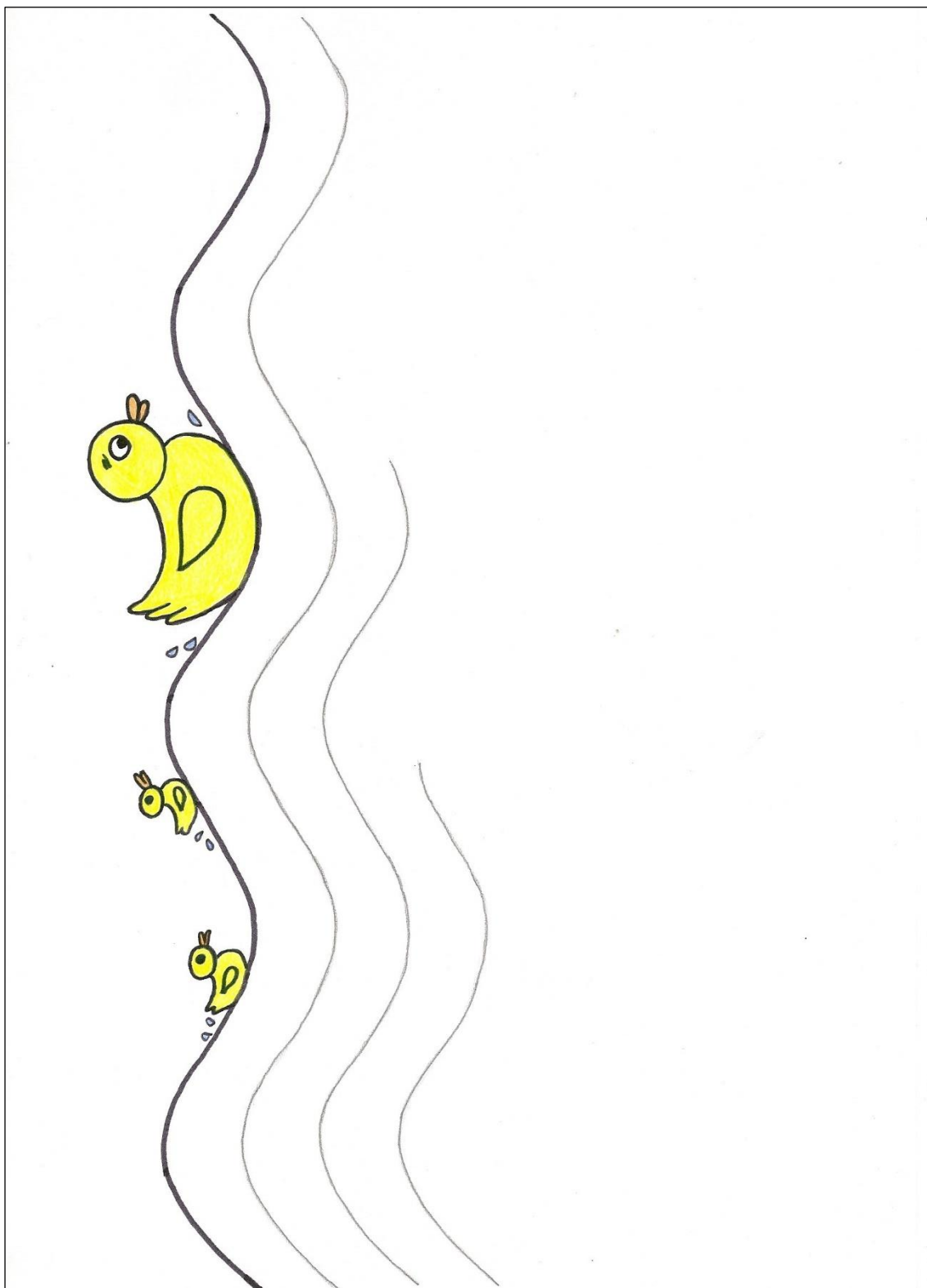
Obr. 9 Pracovní list č. 2 – kos a žížala

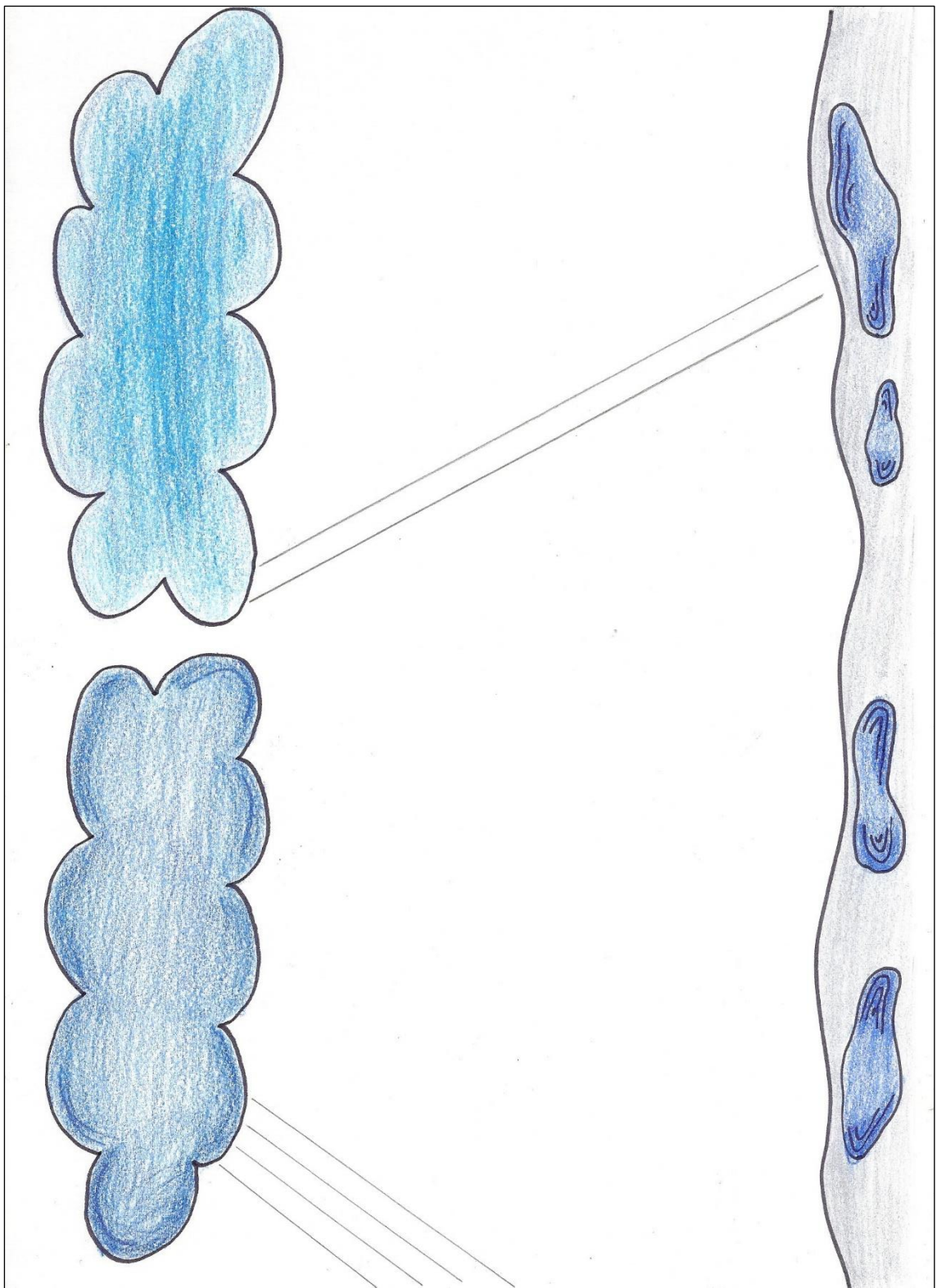
Obr. 10 Pracovní list č. 3 – kuřátka a zrní

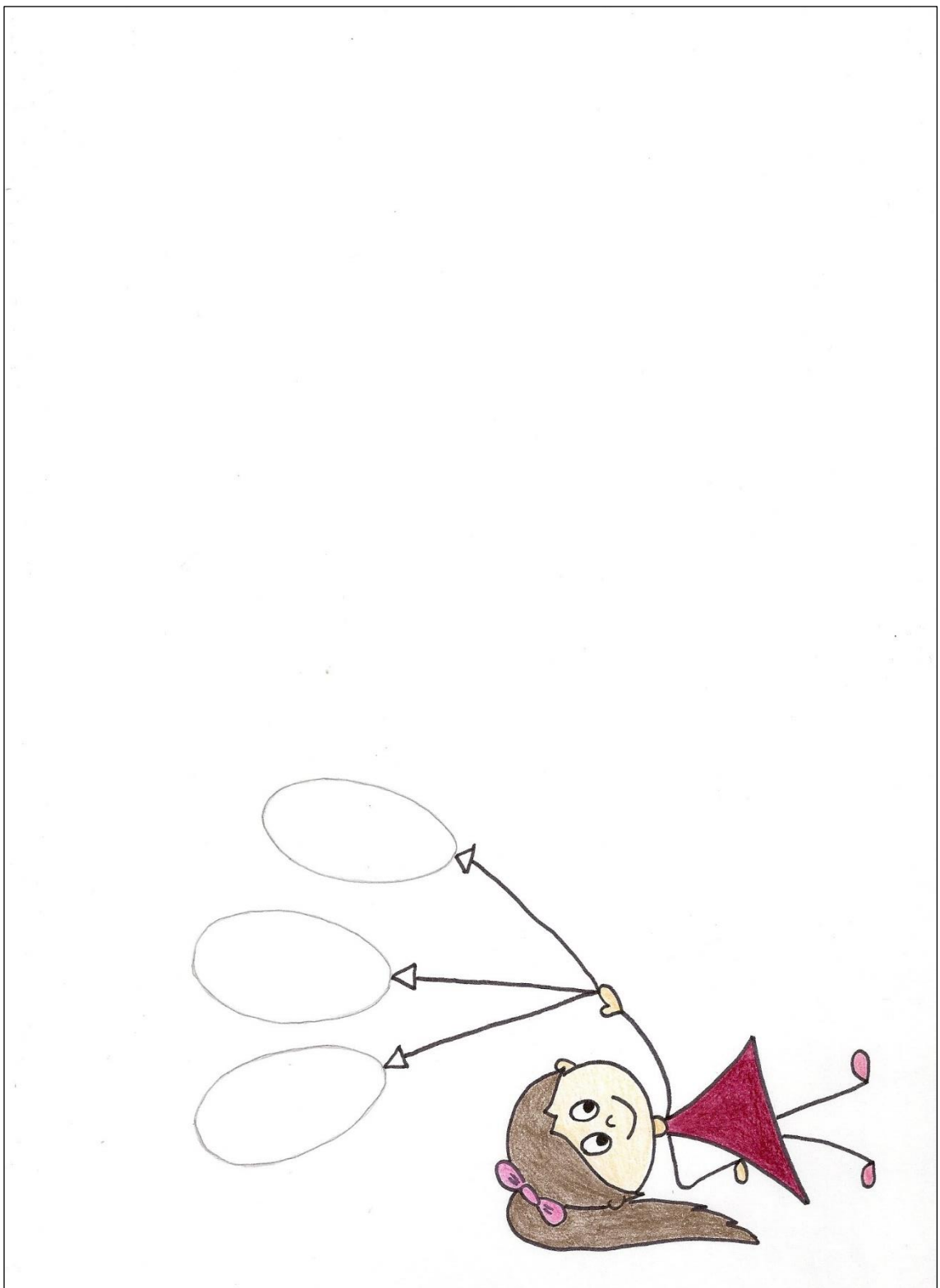
Obr. 11 Pracovní list č. 4 – klubíčka pro koťátko

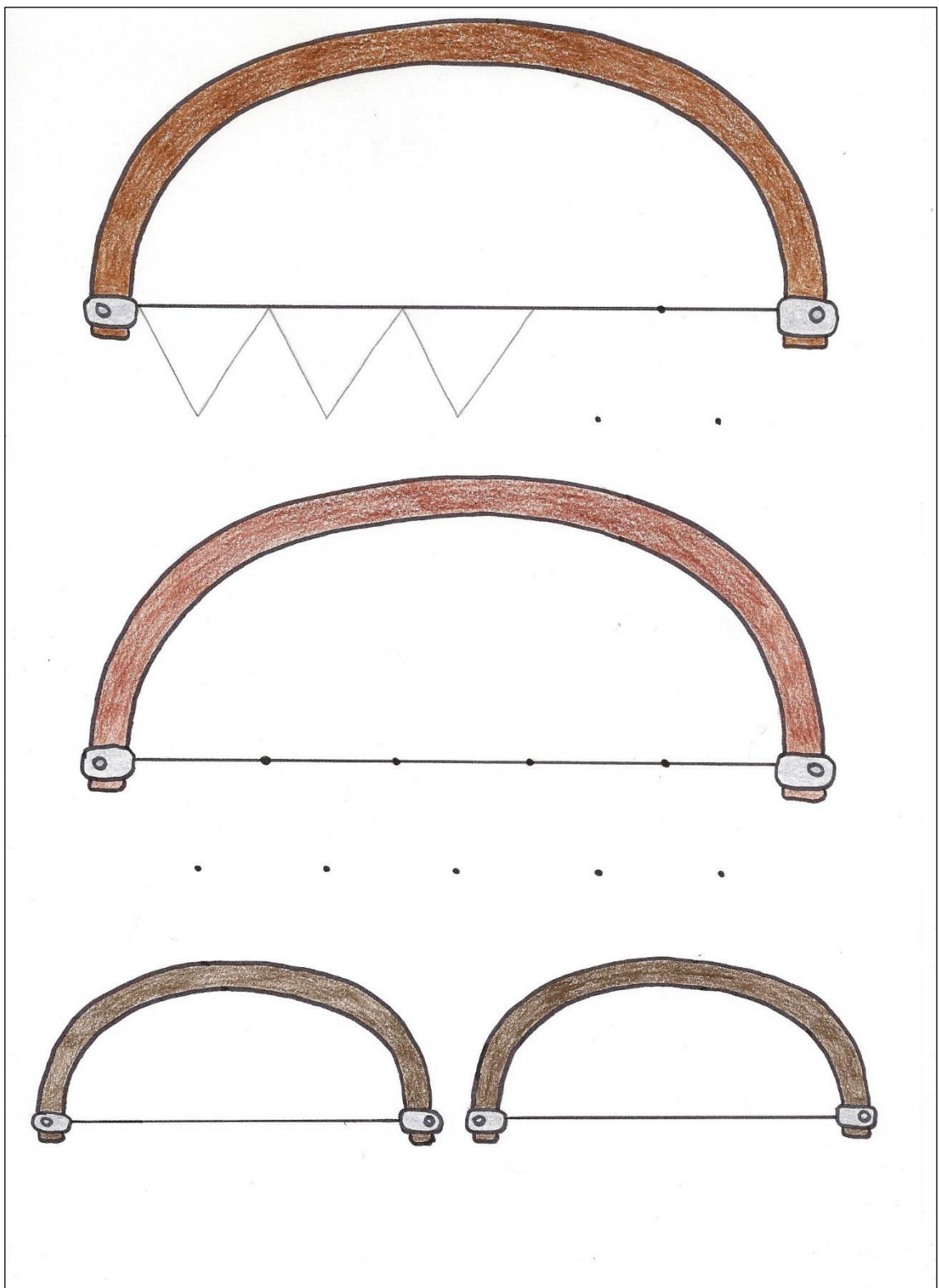
Obr. 12 Pracovní list č. 5 – vlny na rybníku

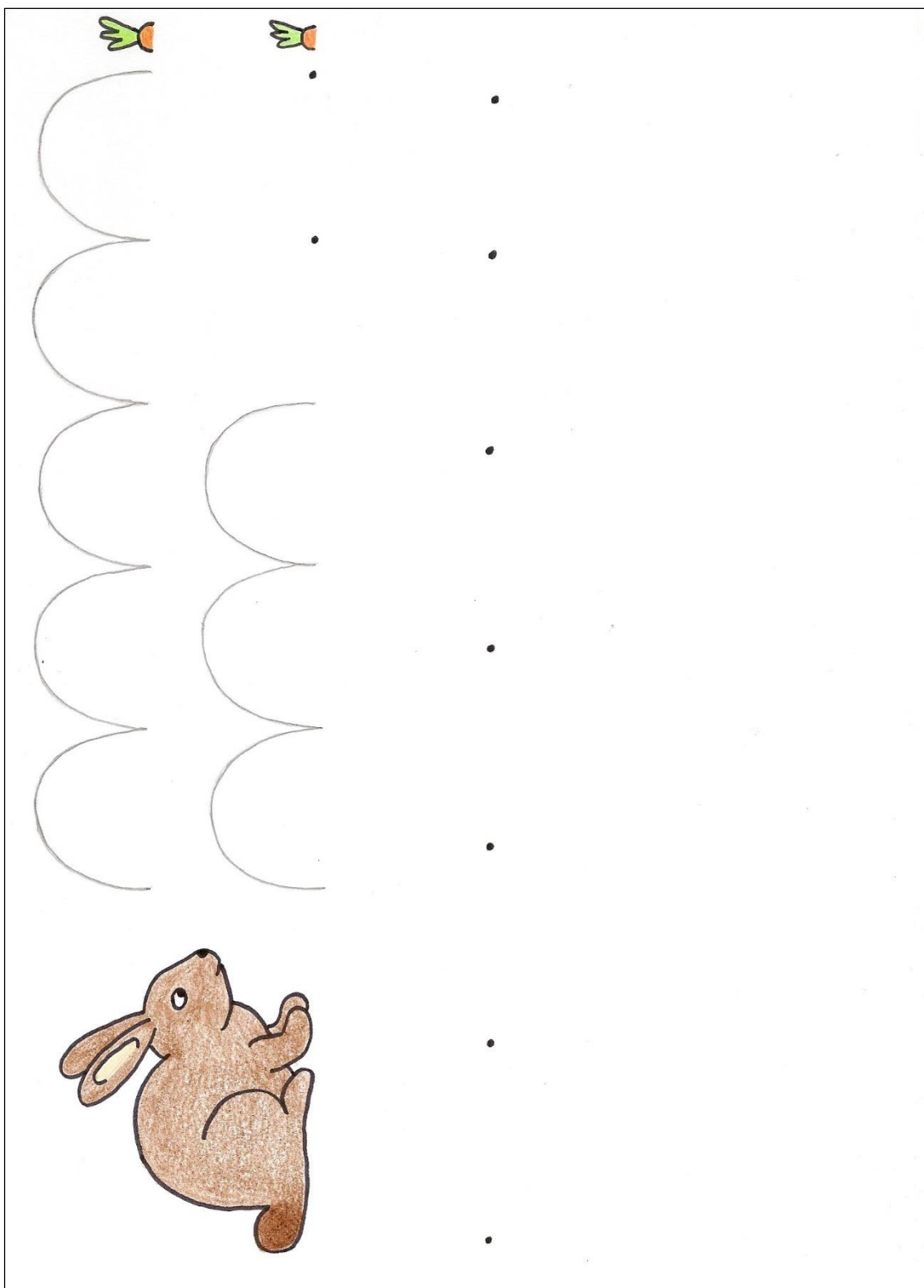
Obr. 13 Pracovní list č. 6 – dešťové mraky

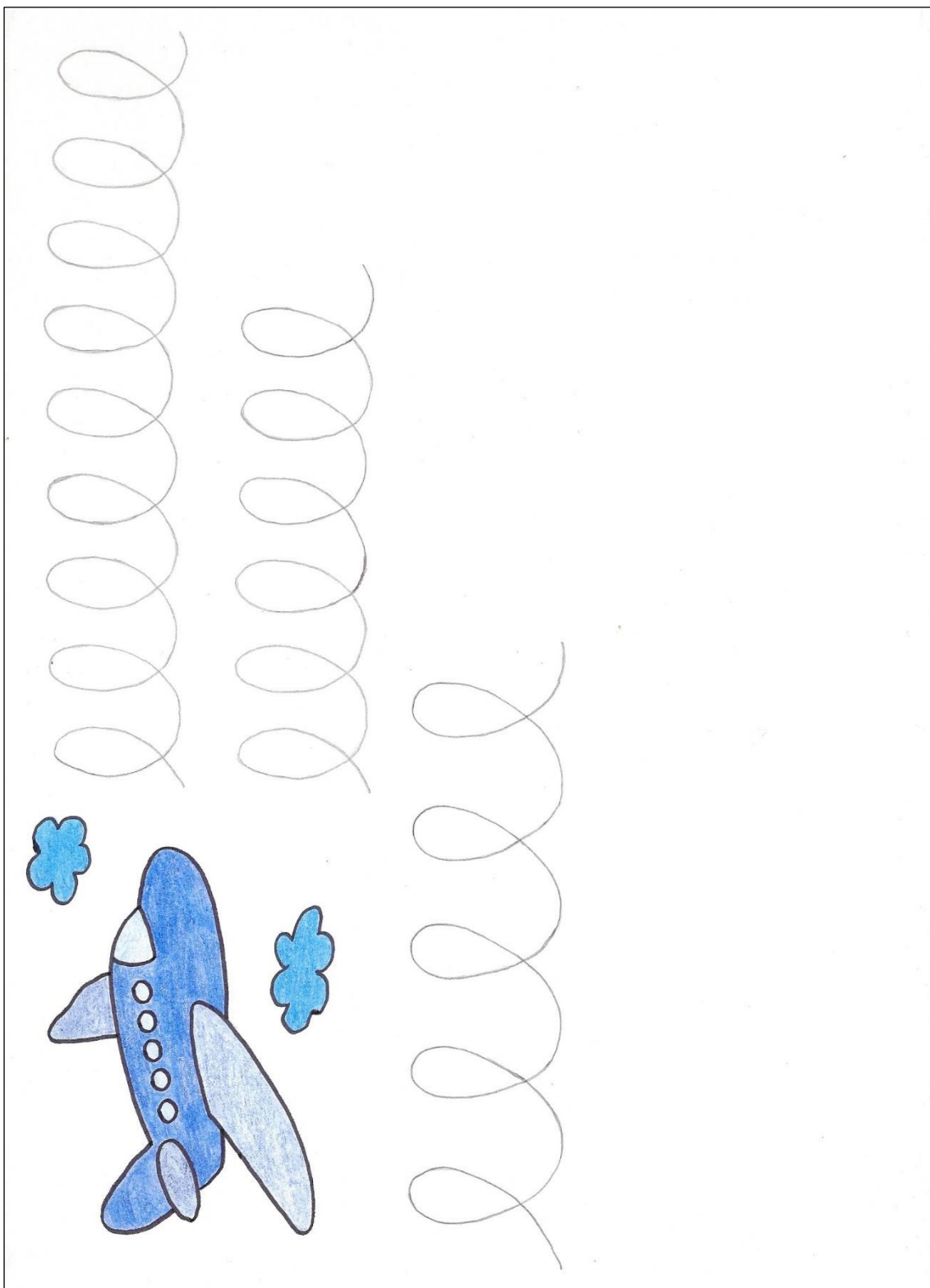
Obr. 14 Pracovní list č. 7 – barevné balóinky

Obr. 15 Pracovní list č. 8 – ostré pily

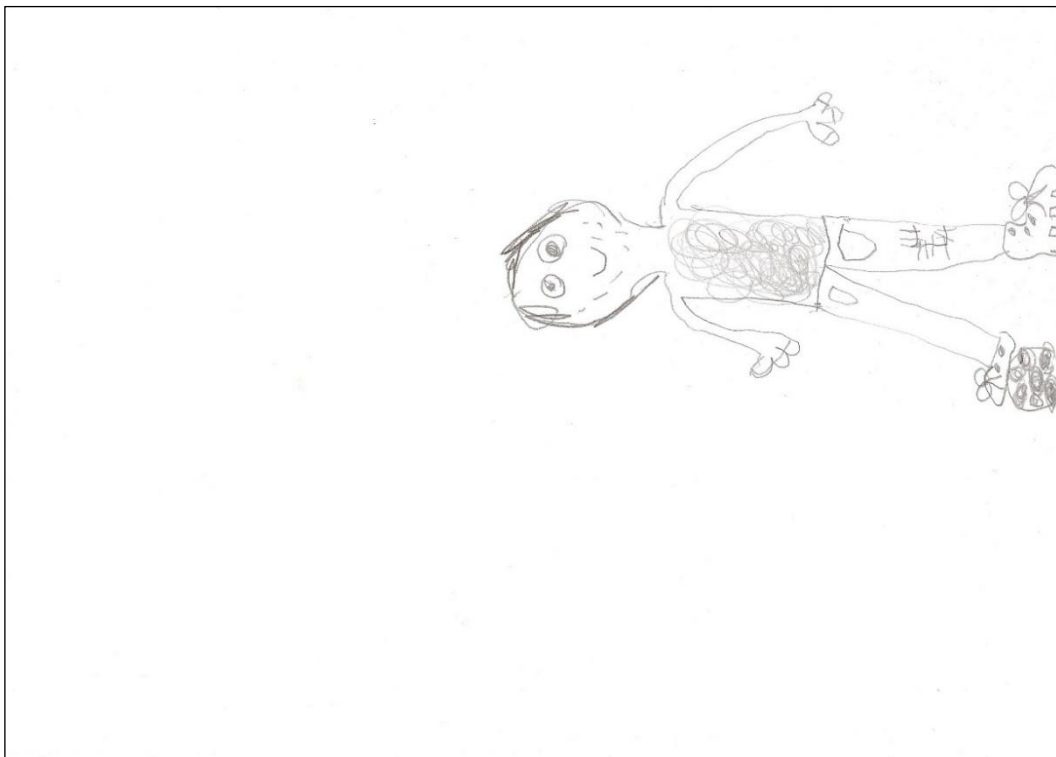

Obr. 16 Pracovní list č. 9 – zajíček a mrkvičky

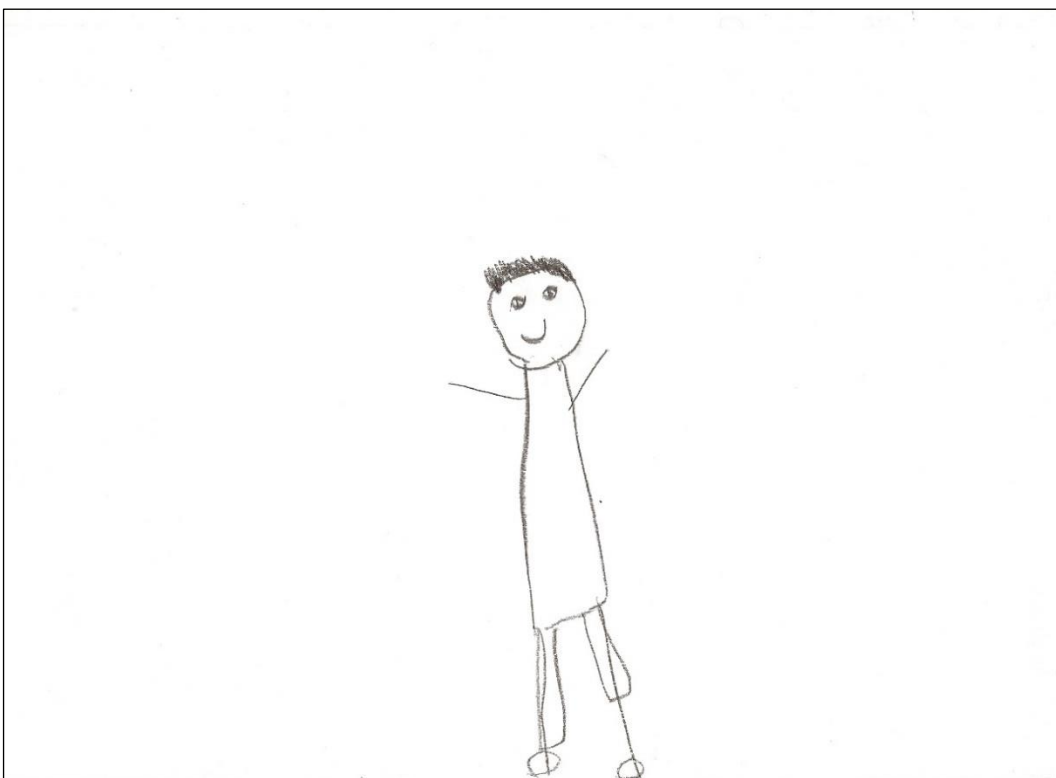

Obr. 17 Pracovní list č. 10 – letíme na výlet

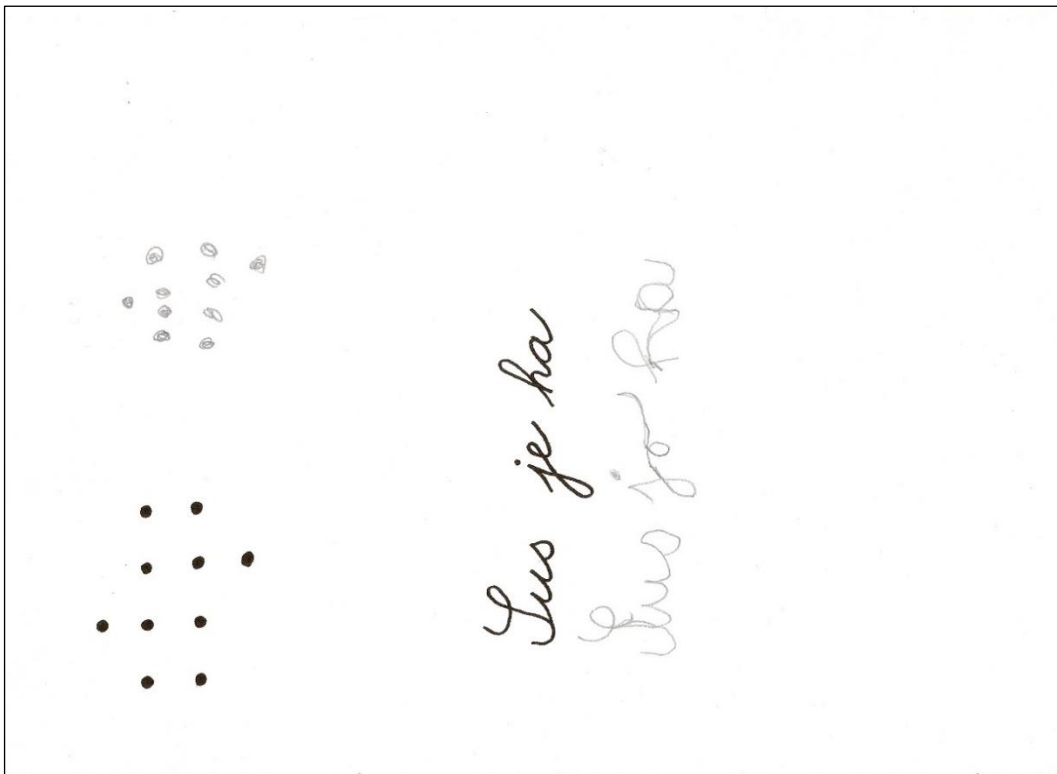
Příloha č. 3 Ukázka vstupních diagnostických listů dětí bez NKS a dětí s NKS

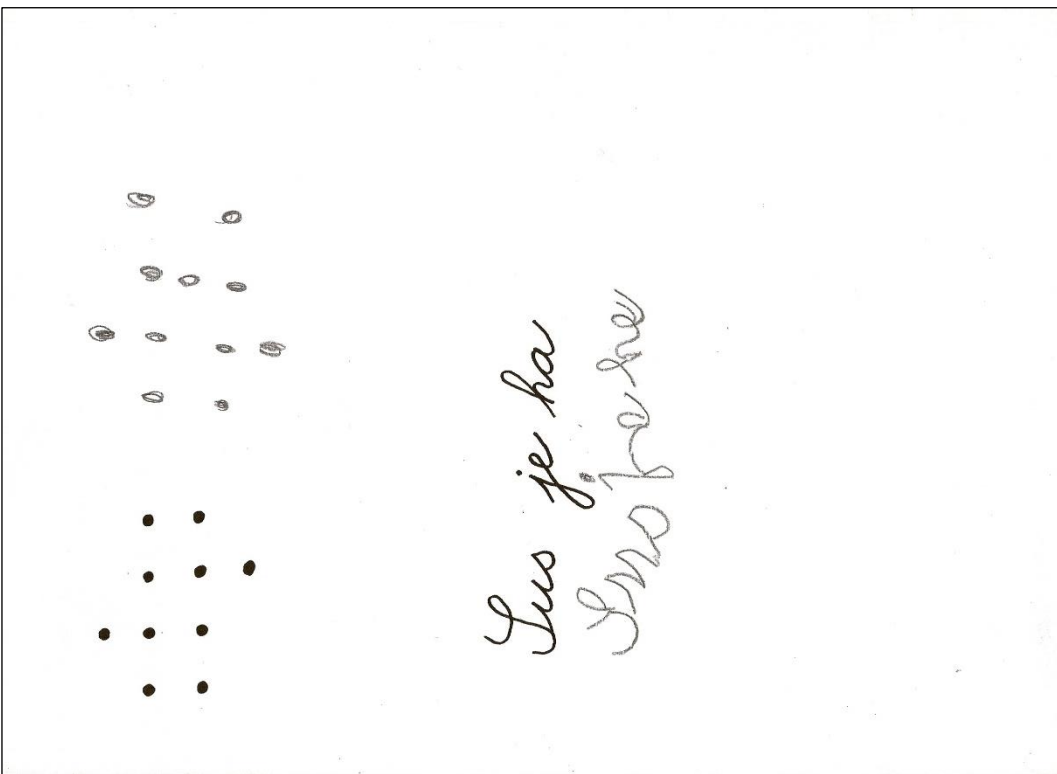
Obr. 18 Vstupní kresba postavy – dítě č. 3 (bez NKS)

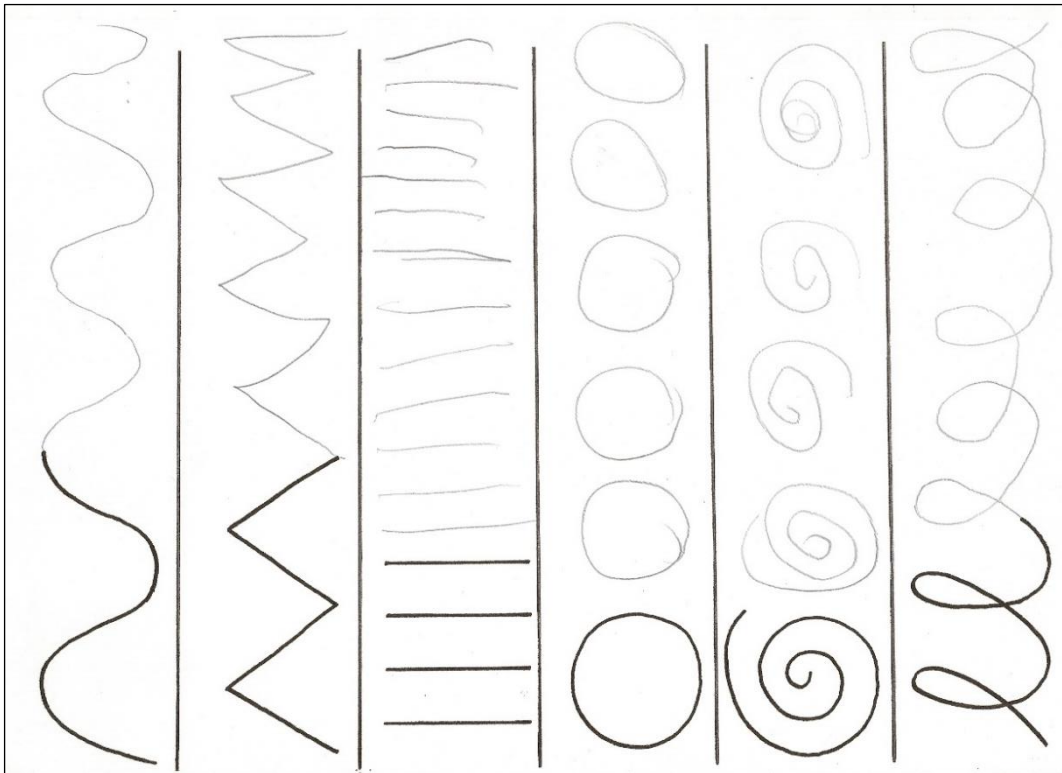
Obr. 19 Vstupní kresba postavy – dítě č. 3 (s NKS)

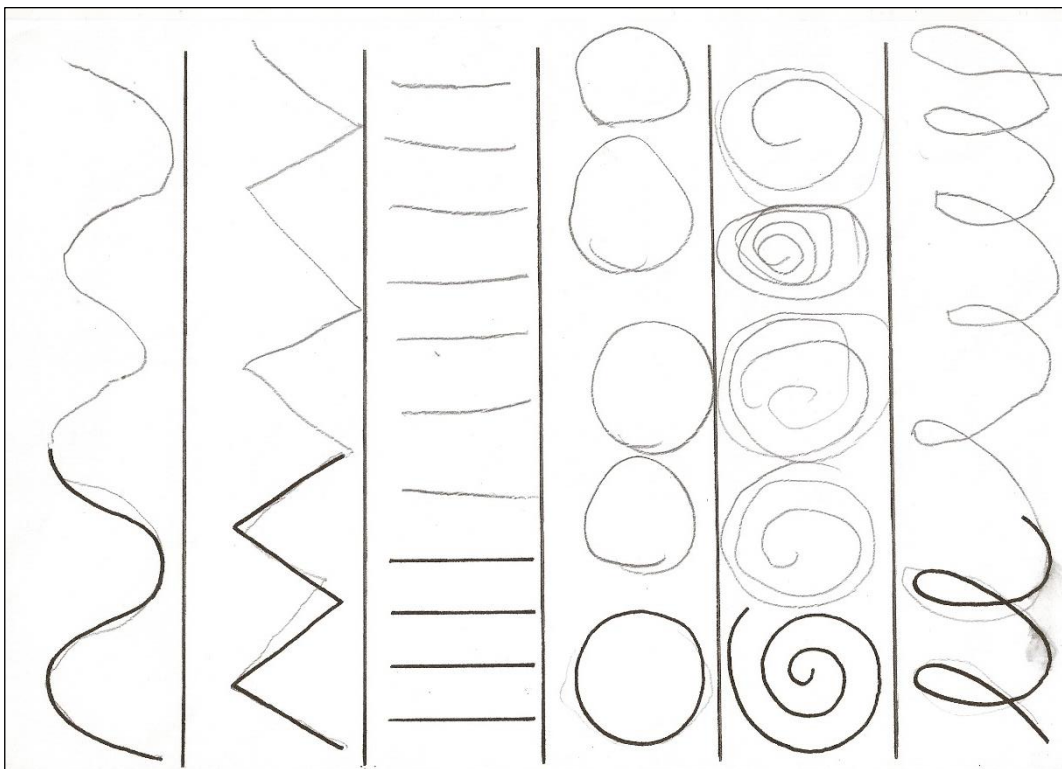
Obr. 20 Vstupní vizuomotorická cvičení – dítě č. 3 (bez NKS)

Obr. 21 Vstupní vizuomotorická cvičení – dítě č. 3 (s NKS)

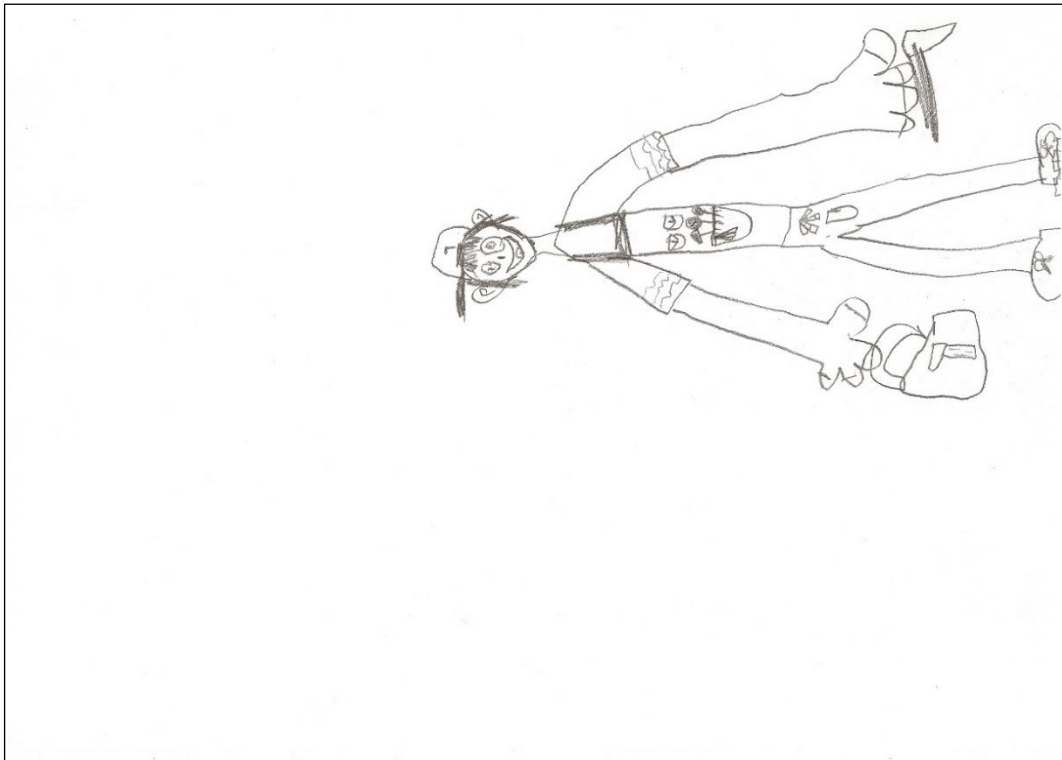

Obr. 22 Vstupní grafické prvky – dítě č. 3 (bez NKS)

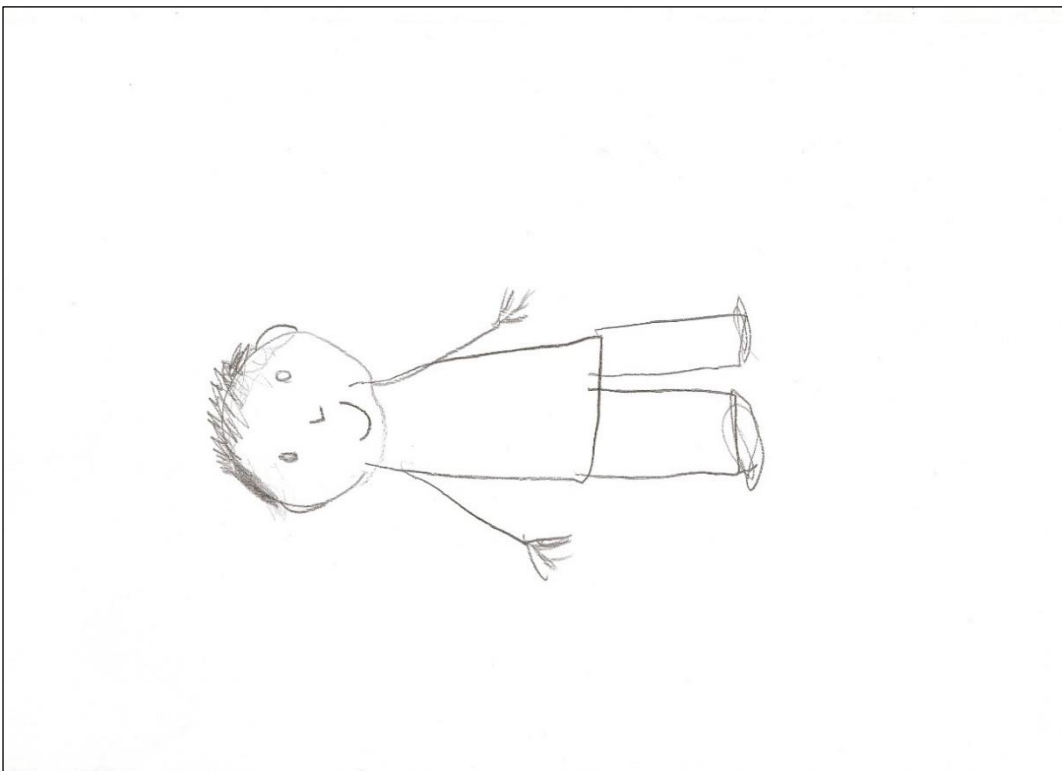

Obr. 23 Vstupní grafické prvky – dítě č. 3 (s NKS)

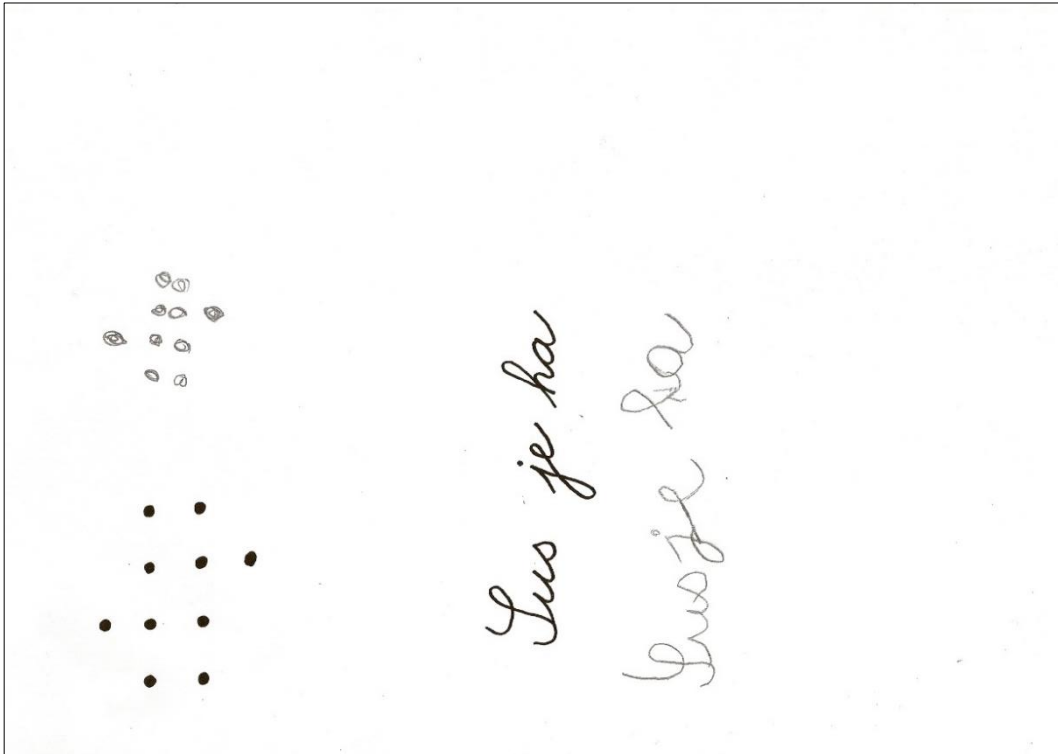
Příloha č. 4 Ukázka výstupních diagnostických listů dětí bez NKS a dětí s NKS

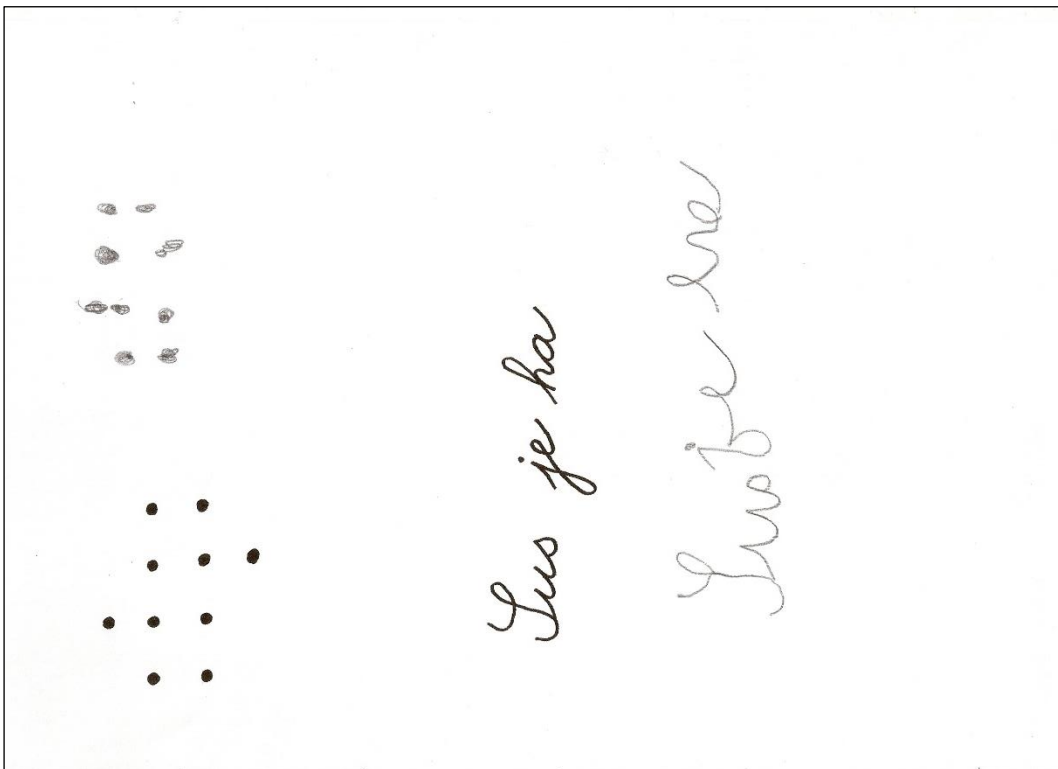
Obr. 24 Výstupní kresba postavy – dítě č. 3 (bez NKS)

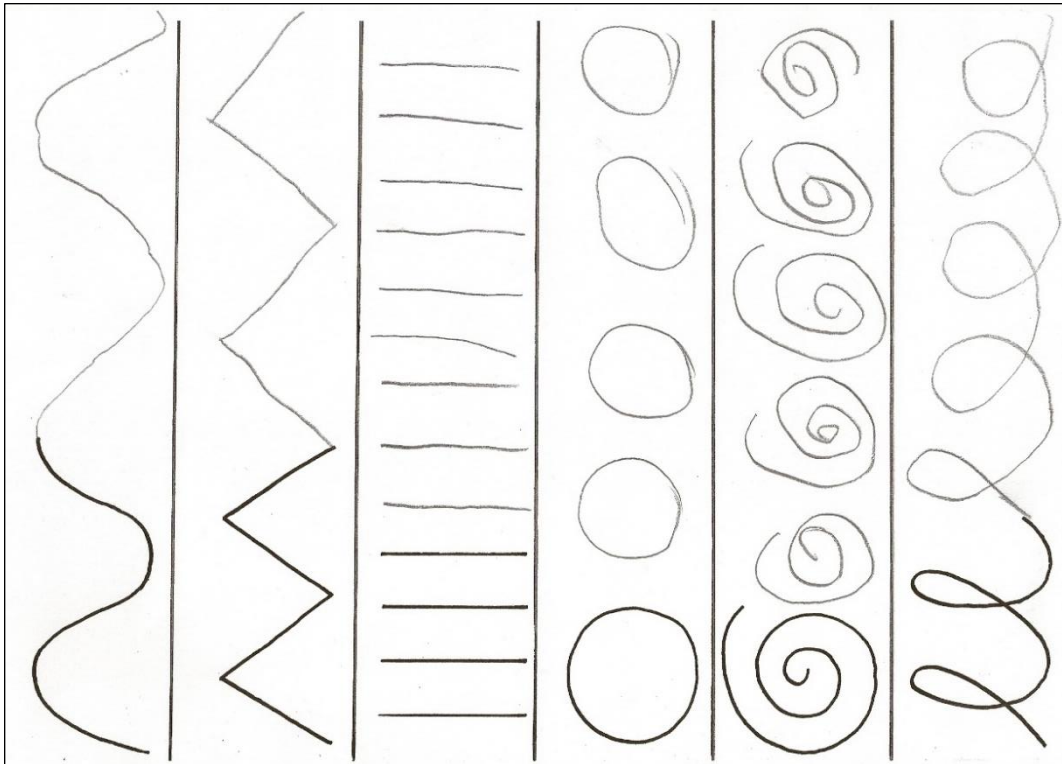
Obr. 25 Výstupní kresba postavy – dítě č. 3 (s NKS)

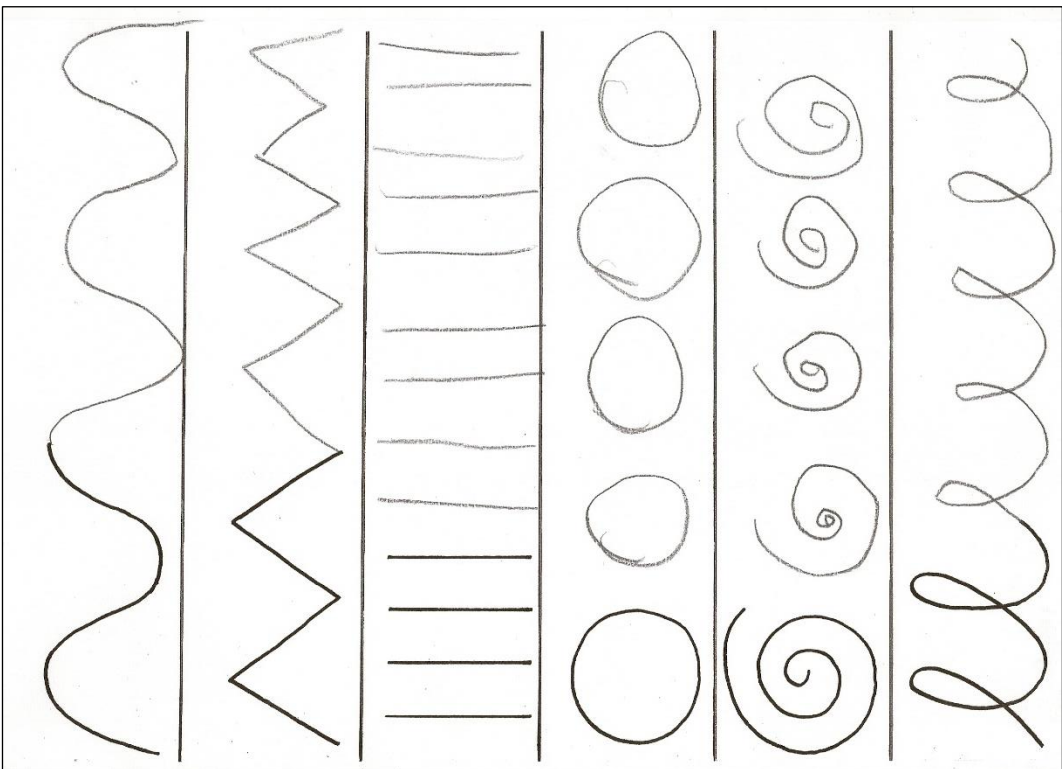
Obr. 26 Výstupní vizuomotorická cvičení – dítě č. 3 (bez NKS)

Obr. 27 Výstupní vizuomotorická cvičení – dítě č. 3 (s NKS)

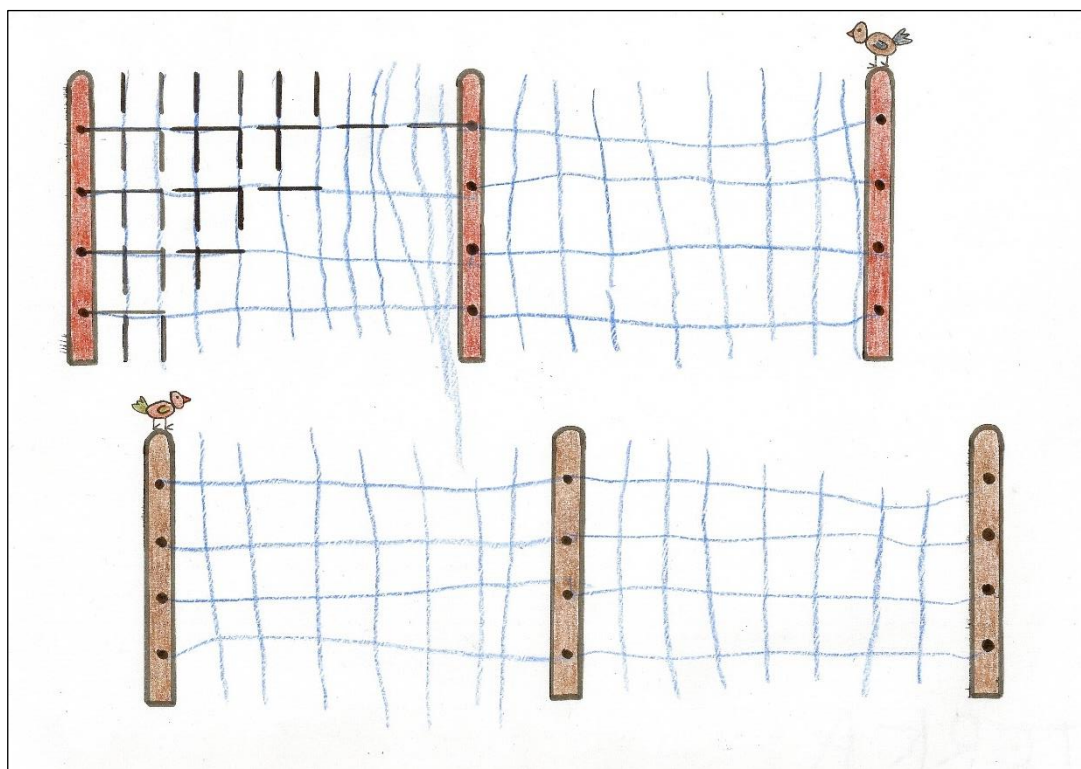

Obr. 28 Výstupní grafické prvky – dítě č. 3 (bez NKS)

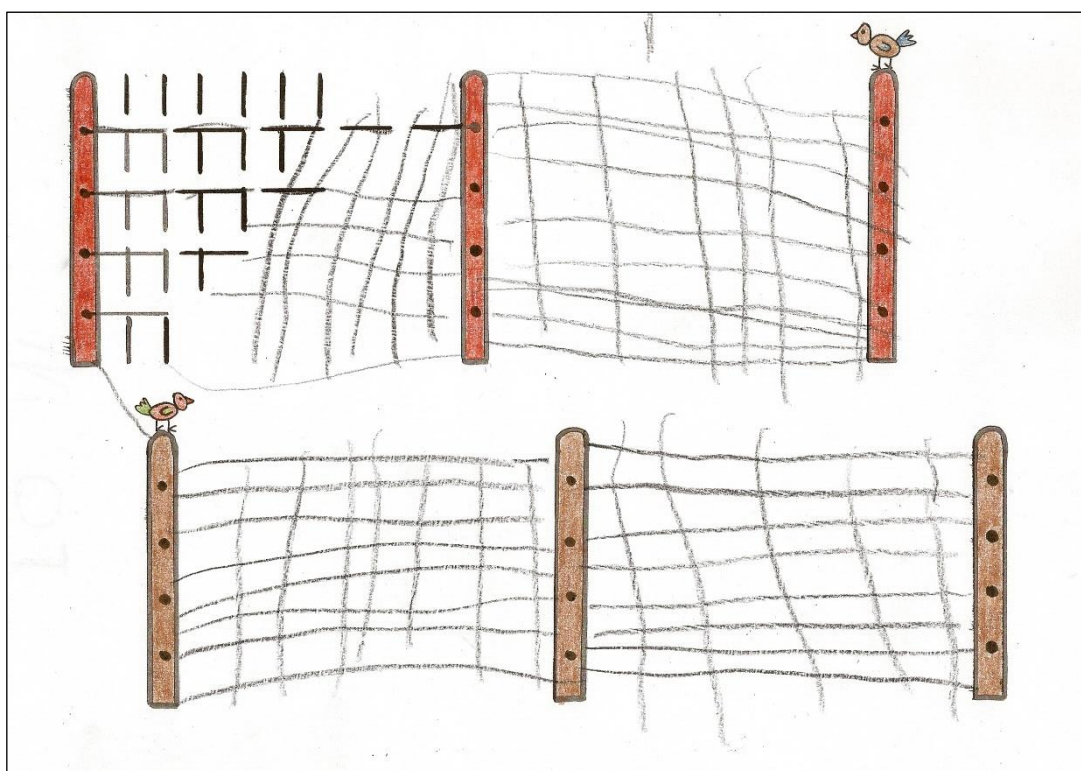

Obr. 29 Výstupní grafické prvky – dítě č. 3 (s NKS)

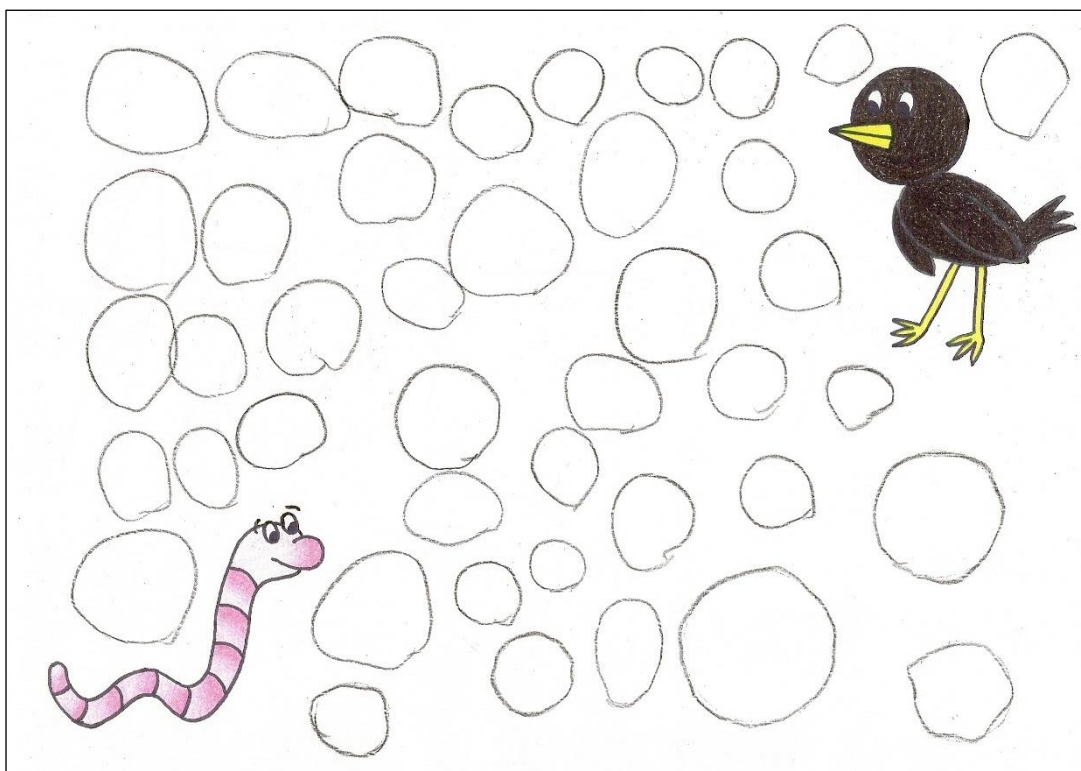
Příloha č. 5 Ukázka pracovních listů dětí bez NKS a dětí s NKS

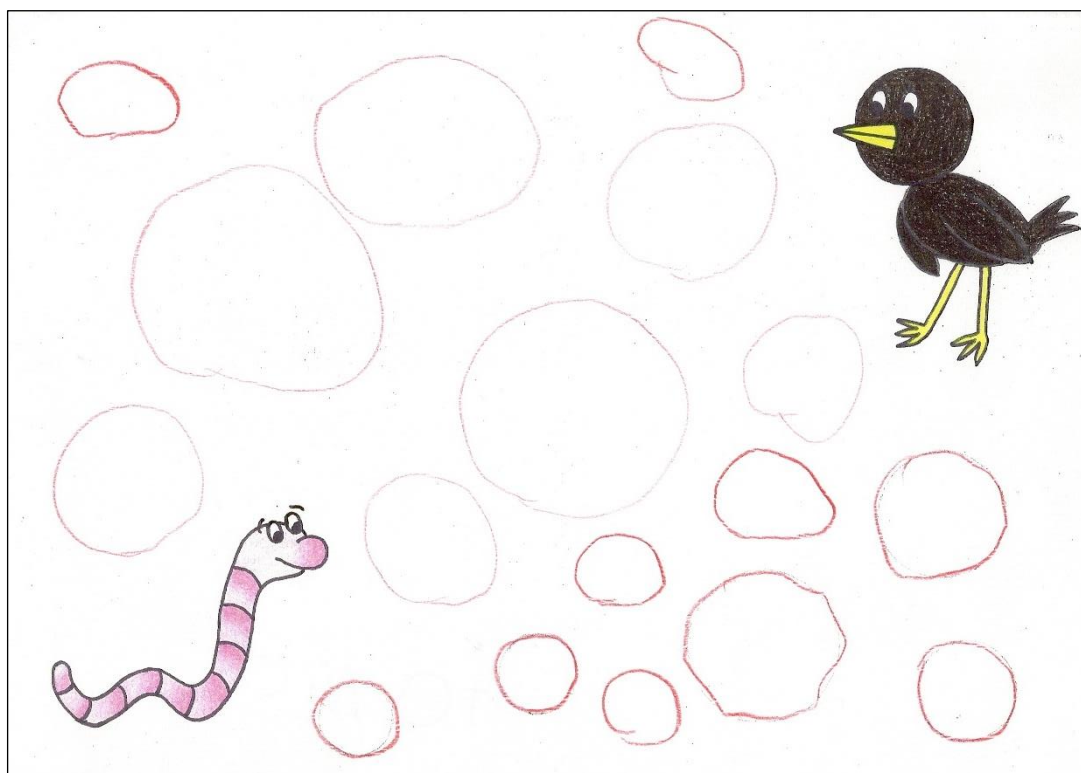
Obr. 30 Pracovní list č. 1 – dítě č. 8 (bez NKS)

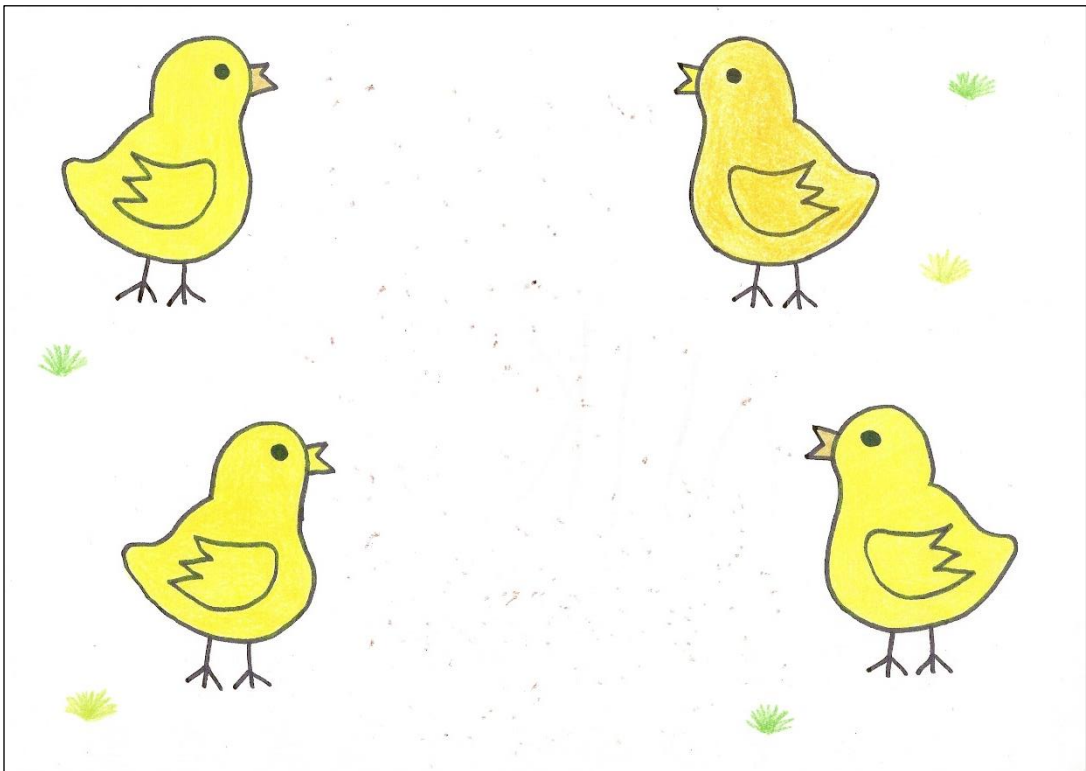
Obr. 31 Pracovní list č. 1 – dítě č. 8 (s NKS)

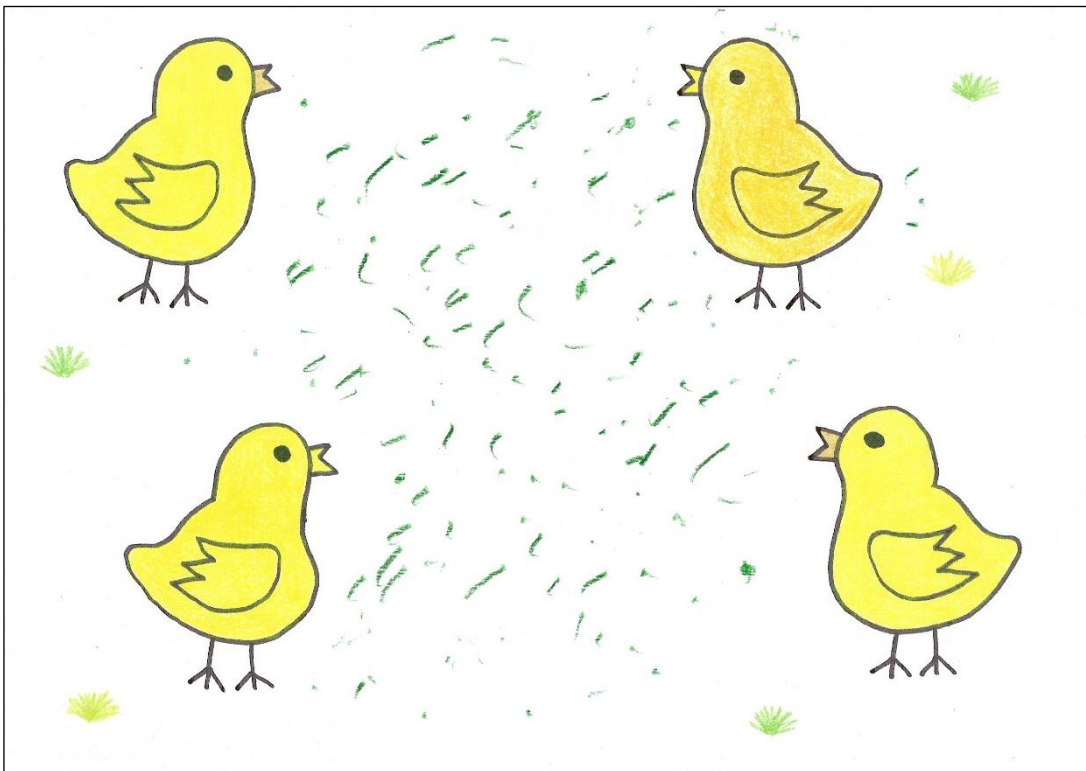
Obr. 32 Pracovní list č. 2 – dítě č. 8 (bez NKS)

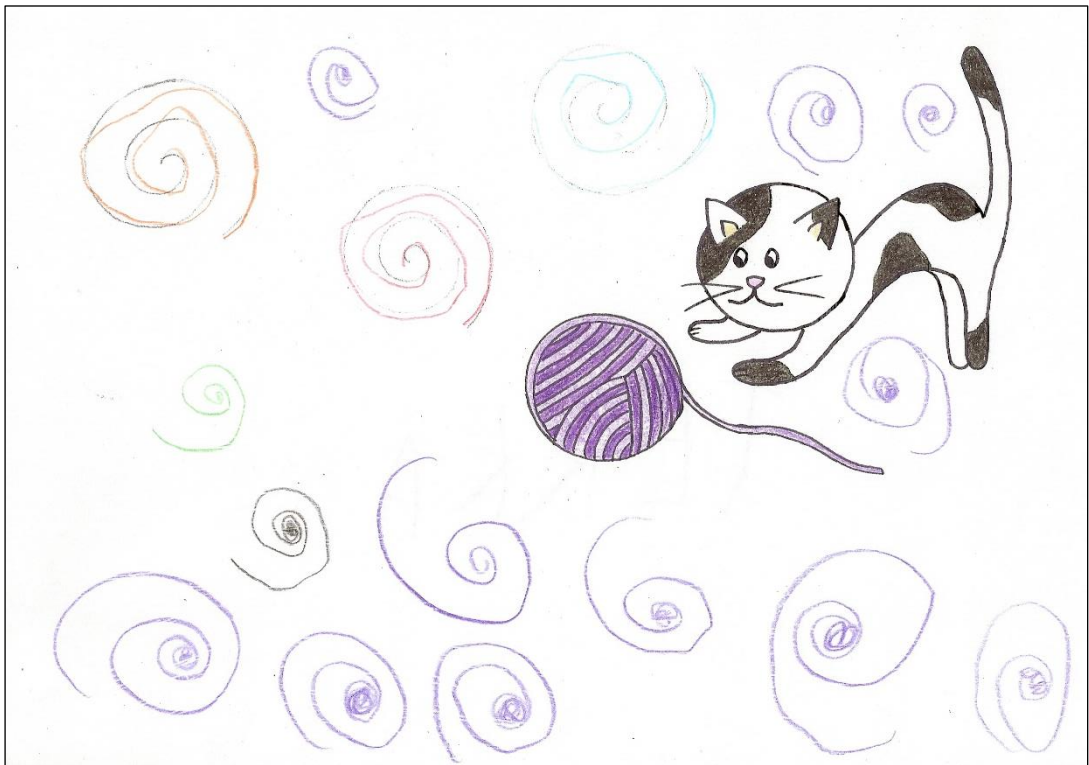
Obr. 33 Pracovní list č. 2 – dítě č. 8 (s NKS)

Obr. 34 Pracovní list č. 3 – dítě č. 8 (bez NKS)

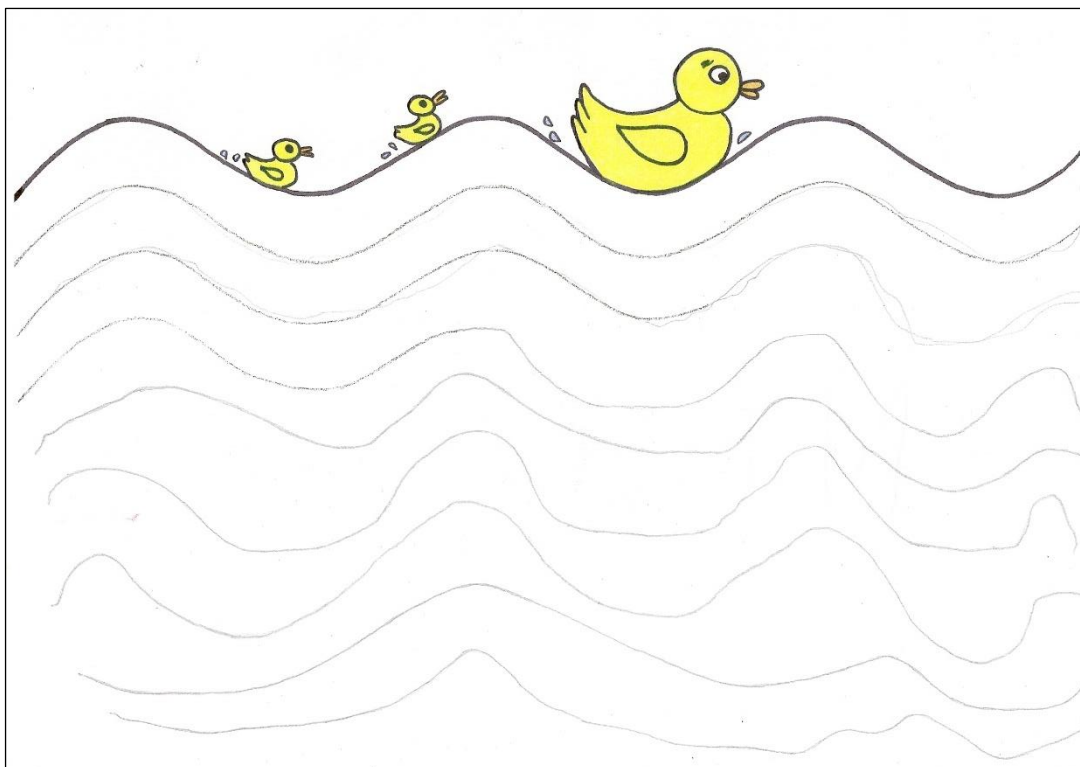
Obr. 35 Pracovní list č. 3 – dítě č. 8 (s NKS)

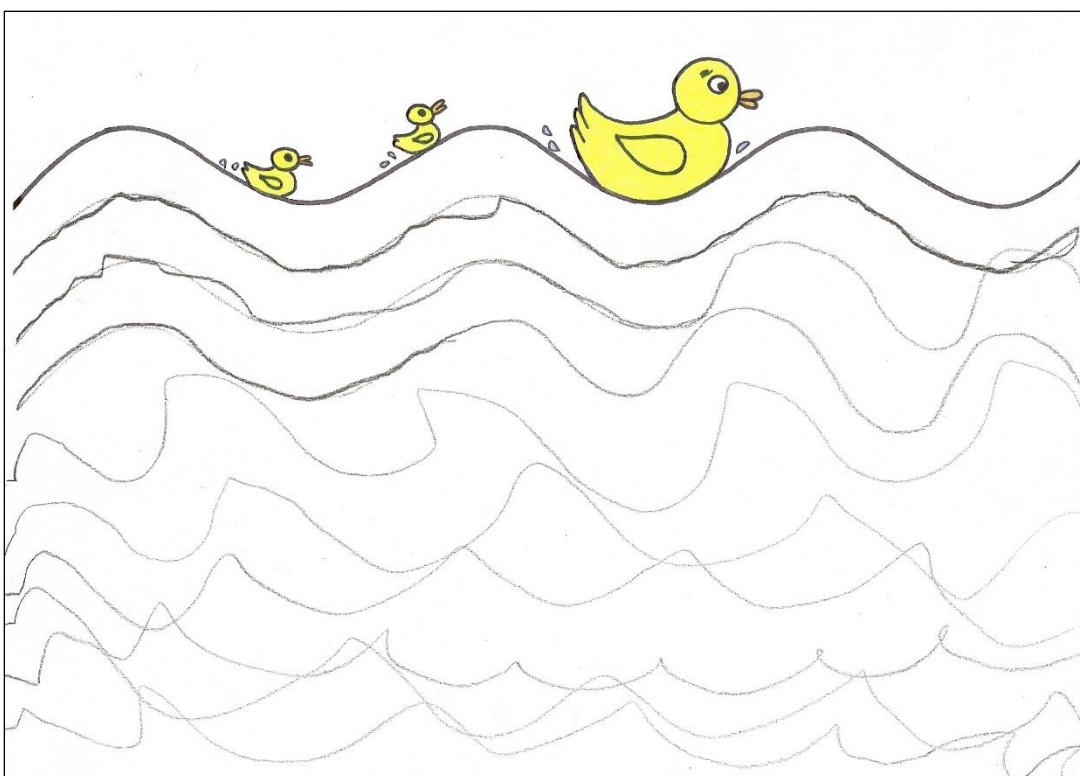
Obr. 36 Pracovní list č. 4 – dítě č. 8 (bez NKS)

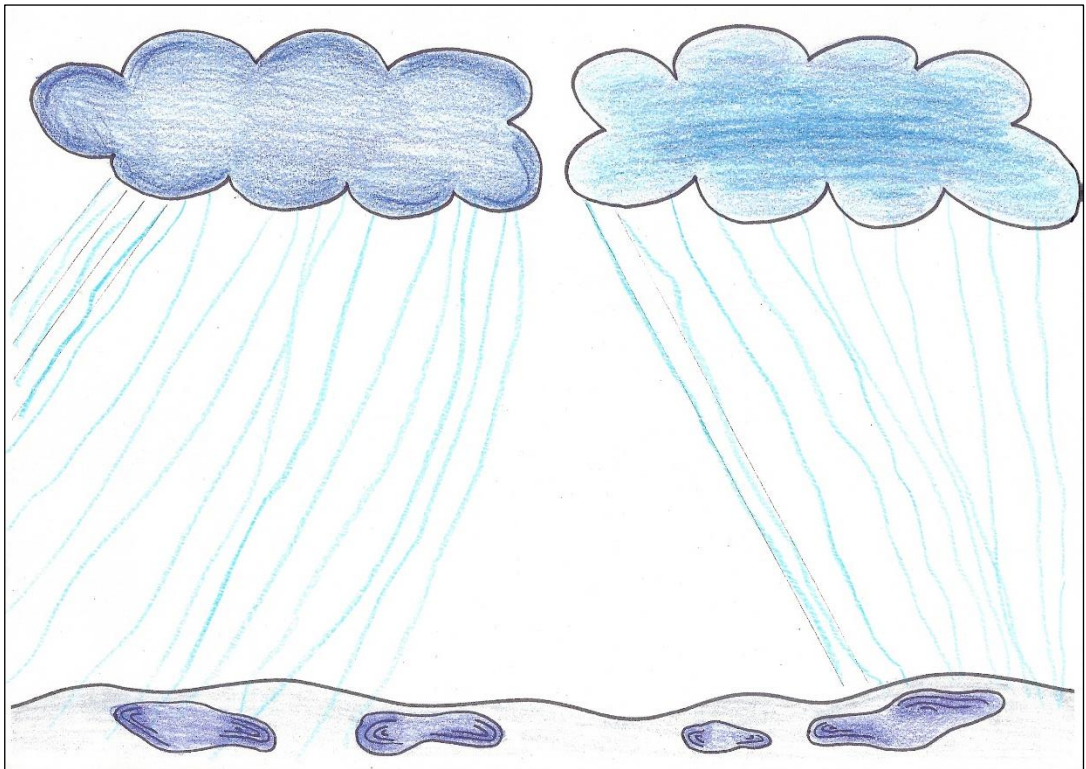
Obr. 37 Pracovní list č. 4 – dítě č. 8 (s NKS)

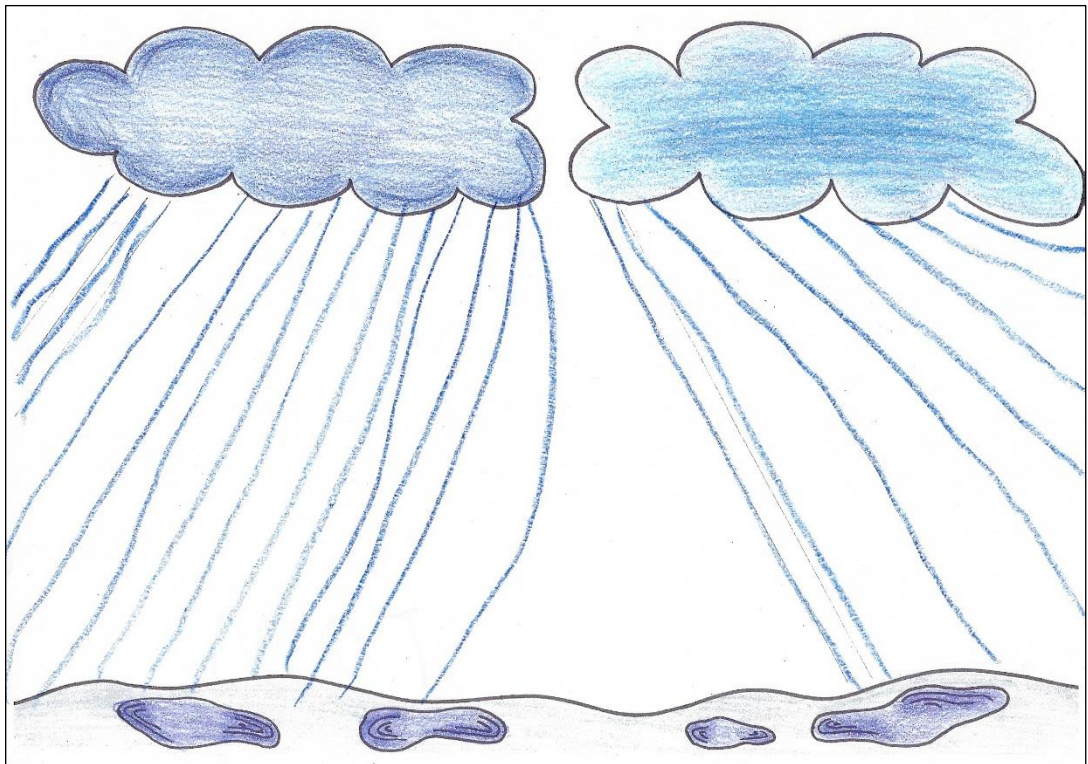
Obr. 38 Pracovní list č. 5 – dítě č. 8 (bez NKS)

Obr. 39 Pracovní list č. 5 – dítě č. 8 (s NKS)

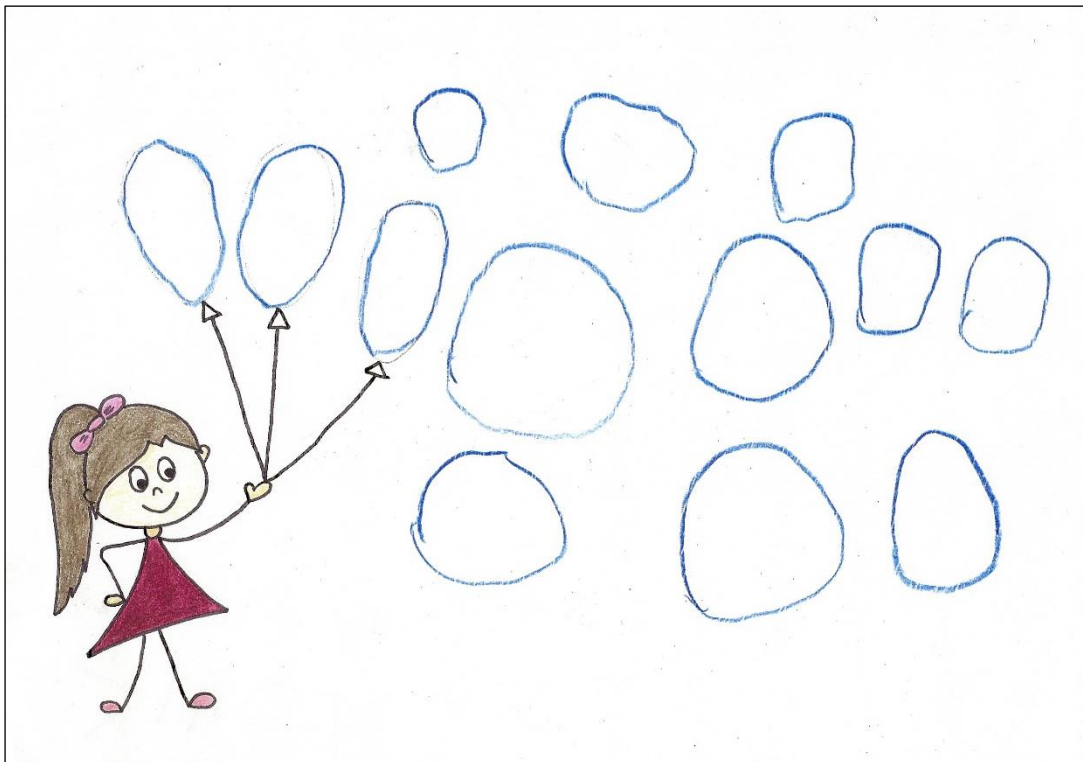
Obr. 40 Pracovní list č. 6 – dítě č. 8 (bez NKS)

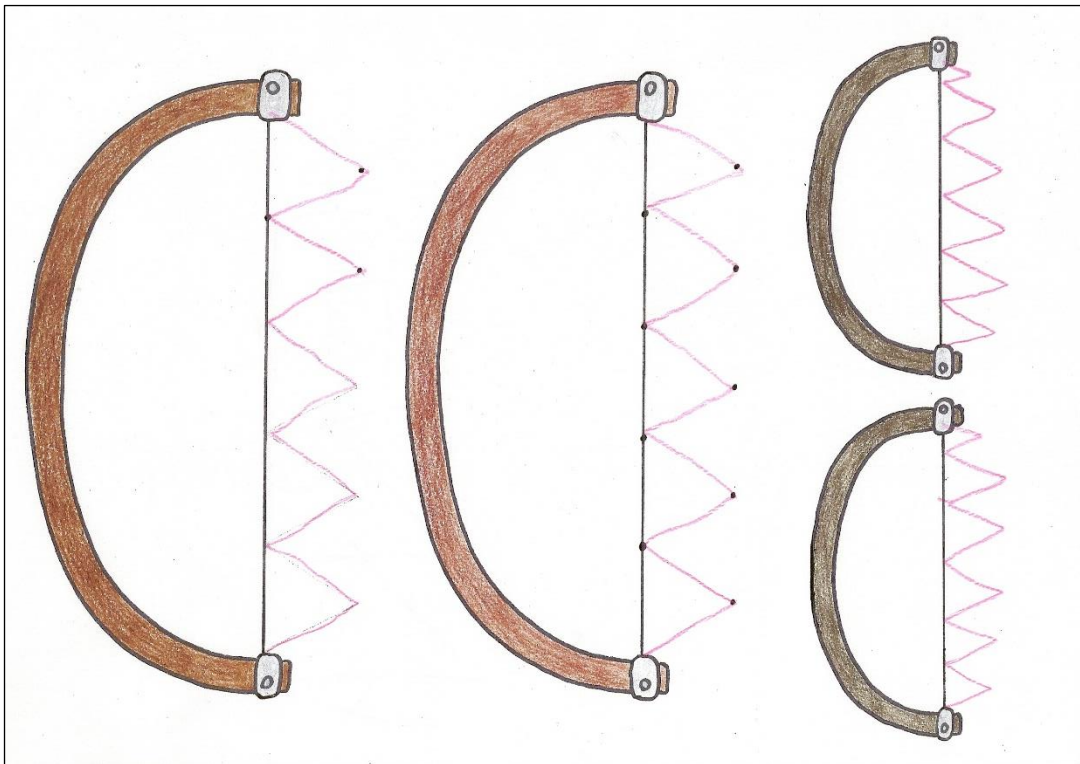
Obr. 41 Pracovní list č. 6 – dítě č. 8 (s NKS)

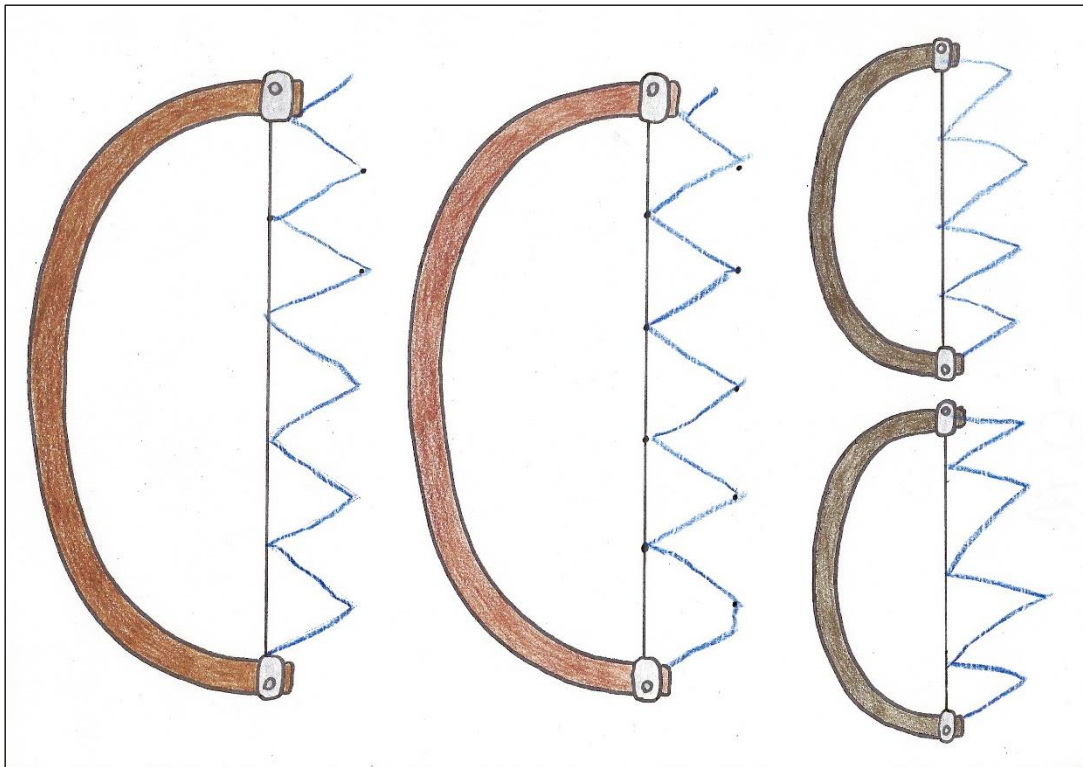
Obr. 42 Pracovní list č. 7 – dítě č. 8 (bez NKS)

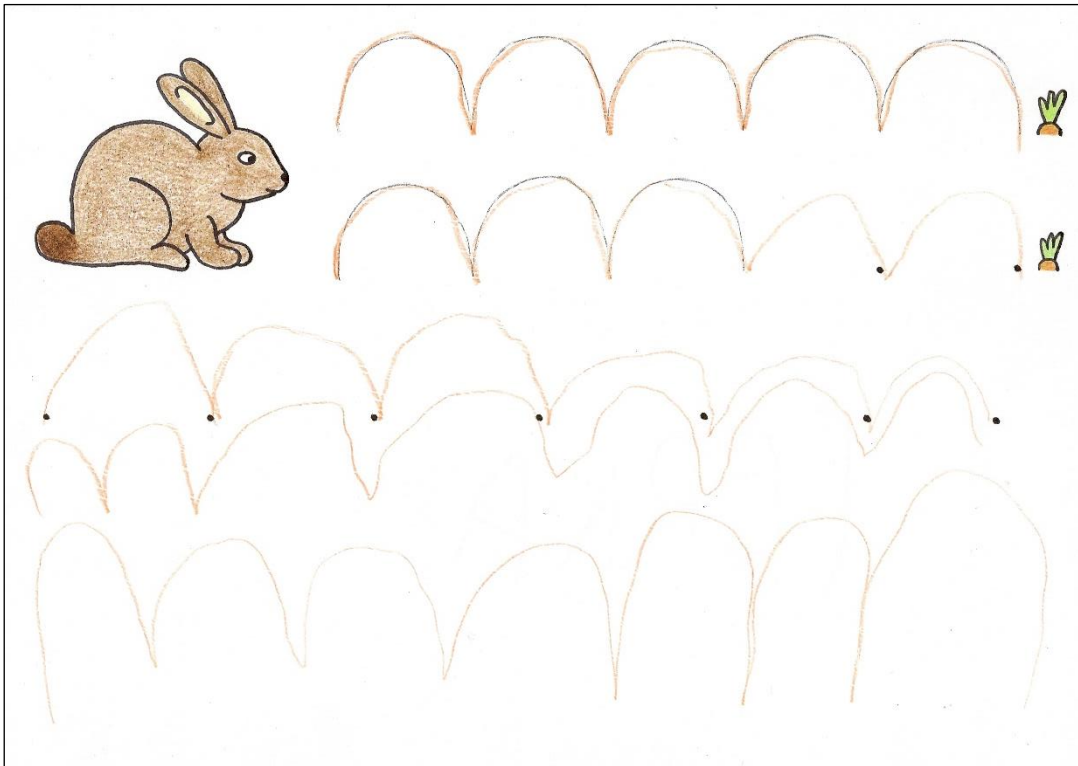
Obr. 43 Pracovní list č. 7 – dítě č. 8 (s NKS)

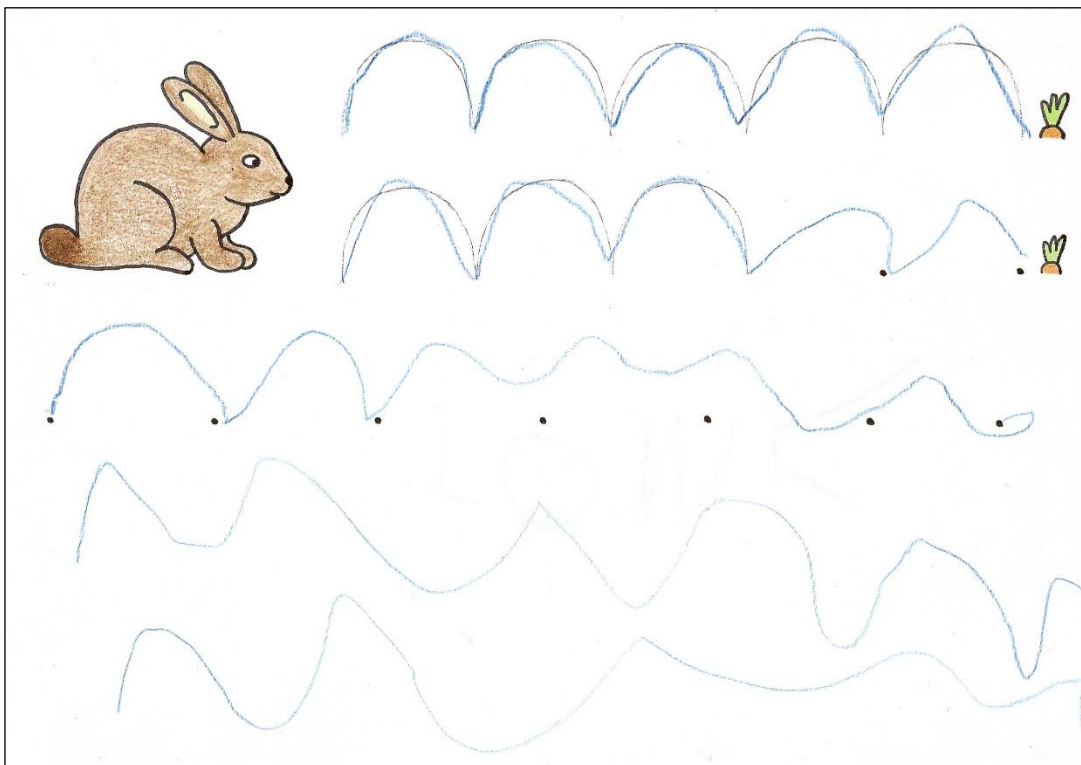
Obr. 44 Pracovní list č. 8 – dítě č. 8 (bez NKS)

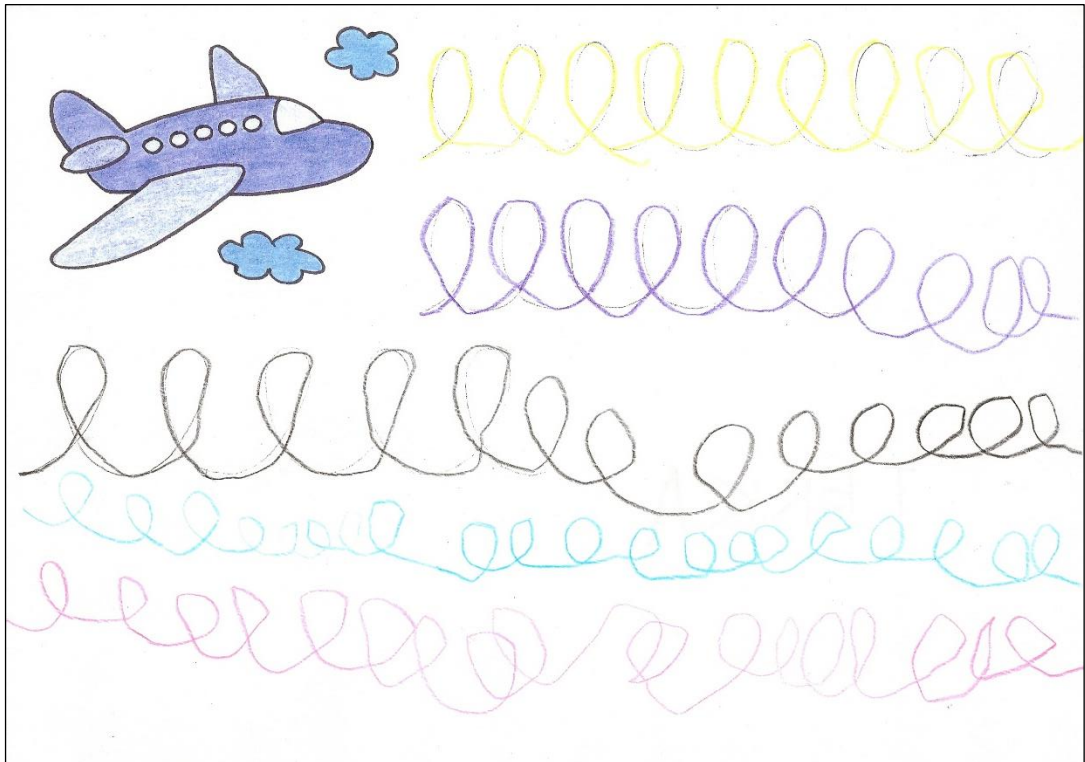
Obr. 45 Pracovní list č. 8 – dítě č. 8 (s NKS)

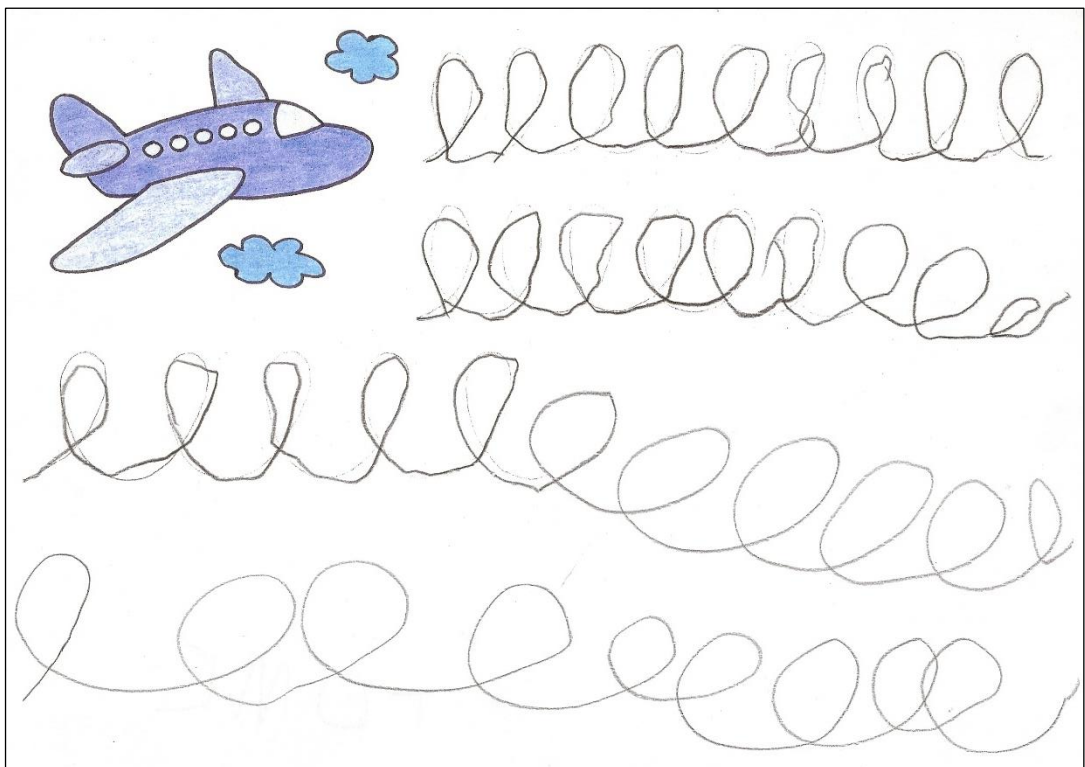
Obr. 46 Pracovní list č. 9 – dítě č. 8 (bez NKS)

Obr. 47 Pracovní list č. 9 – dítě č. 8 (s NKS)

Obr. 48 Pracovní list č. 10 – dítě č. 8 (bez NKS)

Obr. 49 Pracovní list č. 10 – dítě č. 8 (s NKS)

